

BÖLCS ÉS SZOMORU MAGÁNBSZÉD A TÖRTÉNELEM OLVASÁSÁKOR

Irta: DARVAS SZILARD

*Két város a pokolra sétált,
mert a föld kissé megrepedt,
csak pletykáztak a Messiásról
s megöltek minden gyermeket,
a földre nézel: holtat őriz,
amerre lábaid andalog
s ha égre bámulsz: ott zuhantak
egykoron le az angyalok.*

*Hát hagyd a hasztalan beszédet
s amelyben élsz, a kort ne szidd,
ne esküdjöz a mult időkre
s ne mondd, hogy egyszer más lesz itt,
fog és köröm: derék örökség,
az ember karmol vagy harap
s bár egyidős a csillagokkal,
örökké kiskorú marad.*

*A régi máglya még vöröslök
keresztül annyi századon
s az ősi barlang árnya reszket
az égbenyúló házakon,
az időt most se panaszolja
kit a sors tenyerébe visz,
s kibe mennykő vagy bicska vágott,
ordított ezer éve is.*

*Az égő Róma, Trója veszte
ma csak legenda az egész,
s az orvul megölt milliókról
szemed se rebben, úgy beszélsz,
de hogyha görbe szem mered rád,
bár szánja-bánja, aki bánt,
te vagy a megtiport igazság
s felhördülsz: aljas a világ!*

*Hát önmagadnak valld be bátran,
mért üldözöd a rút jelent,*

*mert benne élsz. S mi volt, avagy lesz,
számodra semmit sem jelent,
és dünnögöd a bölcs igéket
míg bandukolsz a sír felé,
múltat, jövőt kibír az ember,
csak a jelenbe hal belé.*

CHILEI KÖZJÁTÉK

Irta: REMENYIK ZSIGMOND

Önálló részlet szerző Dögvész és kaland című kora tavasszal megjelenő uj könyvéből.

Lassan jött ez a felismerés és hosszú éjszakák után jutottam csak el a megundorodáshoz. Már szökdösnöm kellett hitelbe vett szállásaimról, hosszú kötélén eresztgetve le megfogyatkozott holmimat, apránként lopkodva el szállásaimról hitvány, de mégis nélkülözhetetlen eszközeimet, a nők is neszét vették félrevezettségüknek, egymásután tagadva meg további támogatásaikat. Éppen egy idős hölgy vendégszeretetét élveztem ekkoriban, tele csömörrel és utálattal minden eféle dolog iránt, amidőn egy bizonyos Schilling nevezetű fiatal óráslegénnyel megismerkedtem, aki egy kocsmába, mint zongoristát beprotezált. A Bar Inglés volt ez a kocsmá, a kikötő legsötétebb részén, állandóan megtömve részegekkel és csavargó lányokkal. Itt játszottam ezeknek a részegeknek a mulattatására, már kora délelőtt belékezdve és csak késő éjszaka hagyva fel klampirozásommal. Piszkos egy kocsmá volt ez a Bar Inglés, apró boxokkal és egy emelvényen, ahol a zongora állott. Enni kaptam itt és napi néhány pesót, a vendégek jóvoltából pedig cigarettát és italt. Napi nyolc órát játszottam itt két részletben, délelőtt tíztől kettőig és este hattól tízig. Karjaim már meggémbereedtek, úgyhogy éjszakánként már nem is tudtam aludni. Vizes rongyokkal borogattam karjaimat, melyek kétségbeejtően megpuffadtak és égtek a láztól. Naponként adták át itt díjaimat, magasatos leckéztetésektől kísérve, állandóan figyelmeztetve hiányaimra. Akár a kutyát, úgy hajtottak gazda és vendégek egyaránt, ha egy percre is abahagytam a hajszolt játékot, már hajtottak és kergettek, biztattak és szidalmaztak, hogy játsszak tovább. Részeg csónakosok, ócsmány rimáik társaságában töltötték meg a korcsmát, ittak és ettek, néha nekem is juttatva egy pohár pálinkát, egy doboz cigarettát, egy üveg sört, vagy egy tányér levest. Kiemelkedve a korcsmát betöltő füstből, játszottam hát, ahogy tudtam, a rossz zongorán a dobogón, dagadt karommal és riadtan, az ösztökélő és hajkurászó kiabálásban.

Nem sokáig bírtam ezt az irgalmatlan elfoglaltságot, Schilling óráslegény szerzett közben másikat, szerencsére még irgalmatlanabbat, mint ez a korcsmai zongorász. Ez is zenei állás volt, a Pékek Egyesületében, amely évfordulót készült ünnepelni éppen. Pékek leszármazottait voltam hívva itt kísérni zongorán, betanítani őket bizonyos dalok eléneklésére, táncokra és taglejtésekre, mindezekon felül pedig szolgáltatni a zenét hajnalig tartó mulatozásukhoz. Emeltes helyiségben volt a Pékek Egye-

sülette, itt gyülekeztek egy héten át a pékek leszármazottai, ifjak és lányok, tele művészi hévvel és ügyetlenül mozgatva lábaikat. Korcsma is volt ebben a helyiségben, göndörhaju gazda vezetése alatt és vállalkozásában, aki finanszírozta az elkövetkezendő ünnepélyt. Egy héten át kinlódtam a pékek leszármazottaival, míg végül is valahogy elfogadhatóvá sikerült tennem őket, már legalább is annyiban, hogy nem ballábukat emelték fel jobblábuik helyett és legalább elviselhetően kántáltak a kijelölt énekeket. Egy héten át kinlódtam, mégis, hogy díjaim kifizetésére került volna a sor, a göndörfürtű gazda megtagadta kiutalni járulékaimat. Hiányokat rótt fel, hivatkozott vállalkozásának sikertelenségére és anélkül, hogy egy centet is kifizetett volna, még csaposlegényével ki is dobott. Utolsó ruhámban, fáradtan és éhesen, pénz nélkül és félrevezetve, úgy állottam a lépcsők aljában, mint aki némileg megszolgált a sorsát, mint akinek alig van joga a szemrehányásra, mint akinek gonoszszággal fizettek, miután hosszú időn át ő is mindenért, amit kapott, csak félrevezetéssel és gonoszszággal fizetett.

Szegény fiatalemberek társaságába kerültem ezután, szegény fiatal emberek és művészek társaságába, akik emberségesen hónom alá nyultak és maguk képességei szerint kíségettek számalomraméltó állapotomból. Éppen a veszendőség utját jártam már ebben az időben, a tengerpart bódéiban pucolva élelemért burgonyát és halat, éppen csak kegyelemből húzódva meg éjszakára egy-egy régi ismerősnél, rongyosan és lukas cipőben, piszkosan és borotvátlanul. Ezek a kifőzések, fából összetakolt bódék a tengerpart hosszúságában nyultak el a kikötő végiben, nem messze a vásárcsarnoktól, ahol rongyos népség gyülekezett, egymást taszigálva és ajánlkozva munkára maradék élelemért. Itt dolgoztam én is ebben az időben, egy kövér szakácsnő felügyelete alatt, guggolva a köszöbön, ahogy burgonyát és halat pucoltam fanyelű kis késsel, hogy utána valami életemhez juthassak. Egy bizonyos Cortéz nevezetű mészáros járt ide enni, ebbe a fabódéba a többi fabódé között, aki beszédbe elegyedett velem, kiintetve érdeklődésével és rokonszenvével. Halpucolás után különböző vevők csomagjainak elszállításával bizott meg ez a Cortéz nevezetű mészáros, később, hogy előadtam neki sorsomat és hogy beavattam életem különböző fordulataiba, társaságába is bevezetett. Fiatal írók, festők, zeneszerek tették ezt a társaságot, hozzám hasonló rongyos és elcsuszott fiatal emberek, telve nyugateurópai eszmékkel és humanista ideálokkal.

Ezek közé jutottam hát, magam is érdeklődő és kísérletező eféle mesterkedésekben. Szó se róla, hogy a chilei fiatal irodalmárok társaságába be nem illetem volna, hisz azok is ágrólszakadtak voltak valamennyien. Fiatal bohémek voltak, az idősödő Cortéz mészáros és egy bizonyos Droget nevezetű zeneműkereskedő gyámkodása alatt, akik a kis társaságot a maguk módján jóindulatulag segítézték. Cortéz ennivalót juttatott a társaság állandó tagjainak, Droget pedig megtúrta, hogy zeneműkereskedésben gyülekezzenek. Itt gyülekeztünk hát, a Milánói Scálához címzett zeneműkereskedésben, közvetlenül egy gyümölcsraktár szomszédságában, amelynek tulajdonosa, bizonyos Rogier nevezetű francia fiatalember szintén kis csoportunkhoz tartozónak tudta magát és állandóan segítézte a szűkölködő művészeket édességekkel és gyümölcseccsel.

A Milánói Scálához címzett zeneműkereskedés hatalmas, sötét helyi-

ség volt, a falak mellett mennyezetig futó állványokkal, egy villanyzongorával és körbefutó pultokkal az állványok előtt. A zeneműkereskedés voltaképpen tulajdonosa egy olasz fűszerkereskedő volt, Droget ebben a zeneti vállalkozásban csak, mint társ, csak mint művészeti vezető és tanácsadó szerepelt. Droget szívesen megtúrt bennünket a kereskedésben, de este, ha jött kis apró lábain, virszínia szívalral szájában a fűszeres, pucolnunk kellett mindannyiunknak. Mentünk is egymásután, ha messzire nem is, de legalább a közeli sarokig, ahonnan figyelve lestük a fűszeres távozását, hogy utána újból visszatérjünk a zeneműkereskedésbe. Távolról sem éreztük hontalanságunkat, még szegénységünket is alig, egyszerűen fel sem ért hozzánk az olasz fűszeres semmibevevő pillantása, lekicsinyítő szájpittyesztése és utálkozó vállrángatása. Hivatottságot éreztünk magunkban, nem kevesebbet és jelentéktelenebbet, mint hogy írásainkkal, festményeinkkel és zeneműveinkkel megváltjuk a kitűnő chileiket, sőt mi több, az összes latin-amerikaiakat, sőt az egész világot.

Életem egyik legderűsebb, legfelelőtlenebb és leggondtalanabb korszakát éltem ezekben a hetekben, itt Valparaisóban, e szegény ifjak baráti társaságában, hegyek, erdők, vizek, kijátszott szállásadónők, csempezek, hegyoldalba szorult rablók, vándorló színészek és aggdó menyasszonyok között. Szegénységem távolról sem tűnt fel baráti társaságomban, kalandos voltom sem, nyugtalanságom sem különösebbképpen, hisz akikkel társaságában éltem, éppen olyan szegények, nyugtalanok és kalandosak voltak, mint voltam én magam. Droget, a zeneműkereskedő sötét üzletével, növényevő fanatizmusával éppen olyan gyanutkeltő csodabogárnak számított elfogulatlan és az élet sodrából kikerült szemlélő előtt, mint számítottam én, állandó, kényyszeredett csalafintaságaimmal, vagy számított a gyümölcskereskedő Rogier, a versíró Julie Walton, a festő Brumário, a rajzoló Toro, a propagandista Smirnov, a kóbor színész nő Maria Lefebre, vagy Agrella, az anarkista, csavargó költő. E nyugtalan csoport életét távolról sem merev és hajlíthatatlan szabályok irányították, e csoport úgy egészében, mint tagjainak egyéni és egymástól független életében egy ősi szabad törvény bűvöletében és tisztelőtében élt, ha urbánus keretek között is általánosságban, de mégis a rend megvetésében és a szabványos keretek semmibebevételében.

Nem kívánok ismétlésekbe esni, hisz e korszak kereteit egy nemrégiben közzéadott dolgozatomban már felvázoltam, „Agrella emléke“ című közleményemben, ha ugyan valaki tudomást szerzett próbálkozásomról. Ma sem mondhatnék e széles sodrásu, az élet lényegét olyannyira sejtető korszakról egyebet, mint amit mondtam és ahogy mondtam e szerény dolgozatomban. Ma is csak dicsérni tudom e kort, dédelgetni és rá kedvesen emlékezni, mint ami legalább annyira közelvezetett a fontoskodás megvetéséhez, mint ahogy távolított a pedantériától és a nehézkességtől. Még ma is érzem számban a fügek ízét, amit nehezebb napokban barátaim társaságában táplálékul magamhoz vettem, még ma is hallom gondterhes szállásadók aggodalmas figyelmeztetéseit és érdeklődését, hogy mikor fizetem meg a hosszú idő óta kilátásba helyezett lakbért. Még ma is hallom a szél süvítését, ami ezekben a télutói hónapokban a kikötő raktáraiig csapkodta a sós vizet, még ma is hallom Agrella vidám és hányiveti hangját, ahogy egy kis kifőzésben mesél, mesél. Még ma is látom magam, Brumá-

rióval, aki süket volt és végtelenül hasonlított Beethovenhez, amint a kis fabódében, amely lakásul szolgált a hegytetőn, rajzok, szénvázlatok és karcok között ülünk, míg serceg a zsirra vetett olcsó hus. Még ma is látom Julie Waltont, amint kis fiával, törvénytelen kisfiával sétál az uccán, megvető pillantásokatól kísérve, földigérő malaclopó köpenyében burkolózva a szélben. Még ma is látom Torót, a mexicói rajzoló, kancsi szemével, a pletykálkodók szájaskodása szerint herélten, babonás szülők áldozataként, szomorúan és hallgatagon. Még ma is látom Droget és Rogiert, koták, banánfűrtök és ananászhalmozok között, fekete nyakkendővel és vörös orral, mint ahogy vérbeli művészhez illik. Még ma is hallok Maria Lefebre vándorló komédiásnő hangját, a Kaméliás Hölgly vezetőszeropét recitálva, vagy piszkolva hitvány direktorokat. Ugy, ahogy élt ez a kis társaság, úgy emlékezem rá, az időre pedig, melyet keretében töltöttem, mint a lágy és gyengéd ifjuság korszakára, akár egy regényes sziget idillikus hajlatára, ahol megpihentem fárasztó és próbáratevő kalandozásaim során.

Mert akármilyen rettenetes is volt a valóság, az elkallódás és a zülles veszélye, amelyben éltem és amely forgatott keserű és fogatlan szájam, mindig volt egy erő, amely hullámok fölött tartott, még a legreménytelenebb napokban is. Minél jobban megaláztattam, annál konokabbá váltam, minél jobban nyomorogtam, annál inkább nőtt és erősödött, hatalmasodott és terebélyesedett bennem az elhatározás, a tisztaságra való készség és a vágyakozás a feddhetetlenség irányában. Egyébként is, akármilyen reménytelen helyzetben voltam, ha halat is pucoltam rongyosan szeszélyes szakácsnők felügyelete alatt kis fabódékban a tengerparton, ha részeknek szolgáltam is korcsmákban, ha ki is dobott a gazda méltatlanul megvonva díjaimat, ha szökdösni is kellett aggodalmas szállásadók elől, ha rongyos volt is ruhám és cipőm, sohasem vettem ezt az állapotot megváltozhatatlannak, kalandnak vettem, amelyből, tudtam, mindig van egy kiút. Nem voltam a béresek e világában elrendeltetlen változatlan sorsra ítél cselédek helyzetében sohasem, akik fölött úgy lóg, úgy lebeg a vigasztalan élet minden reménytelensége, hogy az már annak is felelősség és fájdalom, aki csak látja, ha van még benne lelkiismeret. Ha nyakig voltam is a sárban, mindig tudtam, hogy egy nap ismét felkaphat szeszélyes vállaira a sors, egy jó ruha kell csak hozzá, egy érdeklődő barát, egy alkalom és helyzet, — egyszóval, hogy a megaláztatásából és nyomorúságból kinn legyek. Némileg játszottam is ezzel a kalandossággal, igaz, hogy bátran és vakmerően, mind mélyebbre és mélyebbre sodródva, mint ahogy fájós sebét kapargatja az ember, hogy utána a nyugalom pillanataiban kevésbé érezze a fájdalmakat.

Élt ebben a városban egy szegény szabó, kövér feleségével és lányival, kis fiacskójával, akihez annakidején még Dezsőffi társaságában jutottam el, honfitársi alapon. A csendőröknél dolgozott ez a szabó, meglehetősen eredménytelenül és azt hiszem ügyetlenül. Alacsony emberke volt ez a szabó, sokat beszélt és híradások szerint minden fajta szenvedélynek hódolt, ami csak elképzelhető ezen a világon. Pénzének csak hulladékait vitte haza, családjával alig törődött és együgyű érdektelenséggel tűrte felesége szidalmait és veréseit. Biztos, hogy nagyon szegények voltak és

tele voltak nyomorúsággal. Egyik lánya már férjnéi volt valami hajózási tisztviselőnél egy szállítási vállalatnál, másik lánya gyárba járt, a kislány pedig iskolába. Erőszakos, de jólelkű felesége otthon pepecselt, éppen csak a nyomorúság szintjén tartva a lakást. Fenn laktak egyik domboldalon, közvetlenül egy vízmosásos szakadék szomszédságában, a szemétdö-
dör és a vám közelében.

Ennek a szegény szabónak a családjához vettem be magam néhány hétre ingyenélőnek. Nem laktam náluk, sőt mi több, tudták is jól hitvány és kényszeredett csalafintaságaimat szállásadókkal, még nagyokat is bevettek csintevéseimen. Ebédre és vacsorára jelentem meg csak náluk, arcátlanul és szégyentelenül, konokan és szinte már közéjük tartozva honfitársi joggal, nem zavartatva magam áldatlan veszekedésüktől és siránkozásuktól. Volt nap, hogy nem került semmi ennivaló az asztalra, mert a szabó még nem érkezett meg fizetésével. Ilyenkor a lánnyal és a kövér asszonnyal és magam is szidtam a szabót, aki most már nem csupán családjának rabságában, de hogy én is ott voltam, az én felügyeletem alatt is élt. Sokszor, megbízatás alapján még a csendőrségi szabóműhelybe is elmentem, különösen fizetés napján, hogy hiánytalanul hazahozza a pénzt. Megtörtént, hogy szó nélkül, ellenállás nélkül követett, alázatosan és nyakát a járomba hajtva, de volt úgy is, hogy csökönyösen ellentállt.

„Ha van esze magának“, — mondotta ilyenkor a csendőrségi szabó, — „ahelyett, hogy arra kényszerítene, hogy menjek haza a pénzzel, utamra hagy, vagy ráadásul még el is kísér egy korcsmába vagy dona Terésához. Maga tudja ki ez a dona Terésa és kik az ő lányai. Nos hát, engem ott úgy várnak minden fizetés napján, mint amnyi aranyat“ — mondotta a csendőrségi szabó és megállt az ucca közepén, konokan és rimánkodva, hogy megnyerjen vállalkozásának.

Volt alkalom, hogy mégis sikerült hazacipelnem néhány engedélyezett pohár pálinka, néhány pohár sör vagy bor árán, de volt úgy is, bizony, hogy konokan leütötte fejét és az istennek sem akart követni. „No, legyen esze“, — mondotta, — „és jöjjön velem dona Terésához, meghívom magammal, legyen az én vendégem. Nem költök el többet, mint öt pesot, ennyi rám fér, nézzen a lelkébe és döntse el maga. Ha nem jön velem, bizisten szétszórom még itt a pénzt, mindnyájan rosszabbul járnak, maga is, meg a feleségem is. Ha van esze és ha tovább akar kosztot kapni, akkor jön velem.“ — mondotta a csendőrségi szabó fenyegetően. — „No, jöjjön“, — mondotta egy percre rá, majd félig elszivott szivarjára gyújtott és jóindulatúan vállamra tette kezét. „Mit akadákoskodik.“ — mondotta még, — „én ugyanis tudom, hogy kiféle ember maga, engem nem vezet félre ígérgetéseivel, tudom jól, hogy ebben az életben sohasem fogja nekünk megfizetni tartozásait. Hát akkor legalább ne adja nekem a becsületeset meg a kérlelhetetlent.“

Elmentünk hát dona Terésához, hogy a csendőrségi szabó kívánsága annak rendje és módja szerint teljesedjék. A szabót mintha kicserélték volna, elemében érezte magát, körüljárta a szalont és nyekergette a villanyzongorát. Be kell vallani, sovány társaság gyülekezett dona Teresa szalonjában, hiába volt szombat és hiába díszítették a tánchelyiséget színes girlandokkal, nyomott volt a hangulat, akár egy temetési házbán. A szabó néhány pesot csörgetve kezében járkált fel és alá a kis ke-

rek asztalok között és szoba állt a lányokkal mély gondokba merülve. Két ujjával morzsolgatta vastag pitttyét a szabó, fontolgtatva az eshetőségeket, különös töprengésbe elmerülve, közelről éppen úgy, mint távolból mustrálgatva a lányokat. Be kell vallani, nem volt nagy sikere. A lányok ismerhették már a szabót, mert csak nevettek rajta, szemébe éppen úgy, mint háta mögött. Egyik sem akart kötélnek állani, pedig egymásután valamennyit megkörnyékezte a szabó, kezében a zörgő tallérokkal, mind konokabban és mind szomorúbban. De a lányok csak nevettek rajta és egymásután háritották el maguktól ajánlatait. „Nem megyünk veled Artur bácsi.“ — mondták a lányok a szabónak, mert Arturnak hívták és a nevét is tudták a lányok, — „Nem megyünk veled, mert te ezért a pár pesóért olyan dolgokat követelsz, ami nekünk is többbe kerül.“ — mondták és nevettek a szabón.

Egyideig még járkált a teremben fel és alá a szabó, fogdosgatva a lányokat és csörgetve kezében a pénzt mind fáradtabban és kedvetlenebbül, mind reményvesztettebben, míg végre felhagyott a járkálással. Bedobott a villanyzongorába egy pénzdarabot és leült mellém a kis pléhasztalhoz a girlandok alá. „Ma nem volt szerencsém,“ — mondotta bölcsen és a restelkedés legkisebb jele nélkül, — „de azért ne gondolja, hogy mindig így szokott történni a dolog. Van eset rá, hogy csak úgy török utánam magukat a lányok, ha belépek a szalomba, már szaladnak felém és egyik is huz, másik is huz, hogy csak velem szórakozhasson. Van néha úgy, hogy mindenki az én asztalomhoz ül és még az ölembe is ülnek ketten, hárman, alig hogy le tudom magamról fejteni őket. Nem tudom mi ütött ma beléjük. Talán keveset ígértem ma nekik, no jó, bizony nagyon lehetséges, hogy ez volt az oka. Legközelebb összegyűjtök még öt pesot és megint eljövünk ide, meglátja, úgy fogadnak bennünket, mint annyi aranyat. Egészen biztos, ha lesz még külön öt pesom, egészen másképpen alakul majd a helyzet.“ — mondotta és rövid kis karját kinyújtva mereven maga elé az asztalon és ideges kopogással kísért a villanyzongora dühödő recsegését.

Ó S Z E R - I R O D A L O M

Írta: NAGY ISTVÁN

— „500 csók három lei, csak három lei, kérem. Az igazi férfit ötért adom, öt koszos lejért, kérem. A tündéri hercegekisasszonyt kettőért is elszórom, kérem, mert hiányzik a hátulja...“ — kiabálják kint a Vágóhid-téren, minden hétfőn és szerdán délelőtt. Télen, reggel nyolctól délután háromig, nyáron, már reggel hattól. Törvényes keretek közt. A kiárúsító nő annak rendje és módja szerint lefizette a két lei helypénzt a városi vámszedők börténkájába, akik ugyanezekből a táskákból lyukasztott jegyeket adnak nyugta fejében. Szégyenkezni sem muszáj, bár a kiárúsító nő, még csak egy spanyolfal mögé sem viszi a vevőt, mert a sok le-fel nyüzsgő ember, jóformán oda sem figyel. Megszokták ezt a mindennapi látványt és a trágár kiáltozásokat. Csak a közelben alkudozók vetnek fel hangosan, ha olykor akad egy-egy mókásabb munkáslegény, aki áttöri a bámészködők sokaságát és hetykén odaszól az 500 csókkal kereskedő asszonynak,

akinek a hidegtől kék az orra, elől hiányzik a foga és már olyan tisztes korában jár, amikor bajussza serken az asszony-embernek is:

— Kenje ide azt az ötszázat, nagysád, de csak kettőt adok érte, — s a két lejt már nyújtja is a legény.

A „nagysád“ komikusan szörnyülködve esküszik, hogy neki négyben áll az 500 csók és inkább hajlandó kúpótolni még eggyel az ötszázat, de háromnál alább nem adja s ezzel méltatlankodva emeli fel az 500 csókot az *Igazi férfiről*, aki szemérmetlenül heverészik *A tündéri hercegisasszony* mellett... Mert nem kell semmi rosszra gondolni. Mindezek csupán könyvlények az ugynevezett *Kékregények* vagy a *Szines regénytár* családfájáról. Ugyanis a kolozsvári őszeren vagyunk, ahol tömegével jönnek-mennek az egyszerű emberek. Ilyenkor újévtáján a már munkanélküli kőművesek, ácsok, szobafestők, álmos, éjjel dolgozó pékek és pincérek, menekülésre kész ócskás zsidók, magyságaik rongyait áruló cselédek, új csebreket áruló mórvidéki parasztok és rengeteg sok cipészné, szabóné és más asszonynépség. A fagyos földön ujságpapírra terítve árulják újévi reményeiket. Ki ruhát, ki cipőt, ki gramofont és minden ötödik ráadásul árulja a lelkét is, illetve a kiolvasott „sárgaregényeket“. Ezek a lélekárusok rendszerint középosztálybeli emberek megbizottai. A *Délibáb*, *Tolnai Világlapját* habzsoló, „rádióéletes“ népek kopott nadrágja mellett ott fekszik kiterítve nem kevésbé kopott lelkük is, az őszerirodalom. A könyvek már kevésbé kopottak, mint a nadrágjuk. Szinte ujak még. Látni rajtuk, hogy csak az ő polgári családjuk tiszta keze érintette még a fedőlappjukat. E könyvek házról-házra csak akkor indulnak el szorgalmasan, ha a munkásnépség itt megveszi őket... Ez a népség ritkán veszi ujan a könyveit... De így ócskán aztám mohón. Gondoljuk el, az asszony mégis odaadja az 500 csókot két leiert, az *Igazi férfit* öt leinél alább ugyan nem adja, de ráadásul „megszerezi“, ahogy itt mondják, a hercegisasszonnyal... sőt pár szóval emlékezetből elmondja a hiányzó két lap tartalmát is, hogy ne károsodjék semmit a vevő. Mig mesél, gőzölgő döblecet majszólo, didergő asszonyságok, pékek, kőművesek és fejszenyelet áruló parasztok dugják fejüket az 500 csókra sóvár legény feje mellé, hogy ők is hallják a tündéri hercegisasszony csudálatos végét a királyfival...

És ez így megy a világháború óta évről-évre, fokozódó tempóban. A „sárgakönyvek“, a „kékregények“, a „Nick Carterek“ mesezuhataga zudul a külvárosokba az őszer szűrőjén keresztül és a szegénység csatornáin, a pletykás szomszédolás és a kölcsönös segítség eme nagyszerű véredényein százezer irányba szivárog szét a rémregény mérgező fertője, mely már szinte-szinte érintetlené teszi a külvárosi tömegeket a komoly irodalom hatásaival szemben.

A napokban újra az őszeren szemlélődve egy Schubert partitúra bus társaságában mindössze egyetlen Dosztojevszki regényt láttam egy munkásember lábánál heverni. Megviselten és fáradtan hányódott ott, a szomszédolás fekete és zsiros nyomaival kemény fedelén. Az avas színű lapokon legalább két munkásnemzedék és egy egész külvárosi negyed ujjlemyomata diszelgett, jelezve, hogy volt idő, amikor ilyen nehéz műfajt is megbirt emészteni a külváros. Most sajnos senki se nyult utánna, még én sem, nehogy hiábavaló reményeket ébresszek szomorúan ácsorgó gazdájában... Ugy távolról nézve, ha jól láttam *Szegénység* vagy *Szegények*

volt ennek a Dosztojevicski könyvnek a címe... Ez a cím érthetővé tette a közérdektelenséget. Utóvégre, ki boldog még pénzt is adni a szegénységért. Láttam ugyanakkor egy másik teljesen mai kor szülötte komoly könyvet is. Az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában megjelent *Erdélyi Csillagok* címűt. Bizony ezek után a csillagok után sem kapkodott senki. A külváros lassan leszokik a csillagok utáni kapkodásról, ha még sokáig zuhog közéjük ez a rémregény-Niagara. Meg is látszott az Erdélyi Csillagokon, hogy nem nagyon fogdosták mocskos földi kezek, mielőtt idekerült volna, mert szinte olyan tiszta volt a fedőlapja, mintha most került volna ki a könyvkötőéből...

Ezzel szemben, a magyar nyelven megjelenő dömping irodalom limonádé özöne mellett, alig-alig lézeng az ószeren tíz-tizenöt darab román nyelvű ponyva, pedig a külvárosok közel 50 százaléka már román lakos... Ez a pár darab se örvendett érdeklődésnek, holott nagyon csábítón szóltak ilyen címelkel. *Pământul în flacăra, Ce ai făcut din inima mea?, Lupul singuratic, Fantomul galben...*

Nem tudom, vigasztaló jelenségnek tekinthető-e a románnyelvű irodalmi termékek ószeri hiánya, vagy csak azt jelenti, hogy a frissiben városiasodott román tömegek irodalmi érdeklődése még a ponyváig sem jutott el? Inkább ez az utóbbi a valószínű, de amennyire lehangoló jelenség ez, éppen annyira vigasztaló is, mert ez az állapot lehetővé tenné a fiatal román értelmiségnek, hogy jó könyvekkel kezdjék tömegeik irodalmi nevelését.

Például mi akadályos volna annak, hogy népnevelésük első szabályaként kötelezzék a könyvkiadókat, hogy a klasszikus írók műveit nyomassák tizezres példányokban és ószeri áron, míg a ponyvairodalom termékeit, melyeket elsőkézben úgy is a módosabbja habzsol, kevesebb példányban és méregdrágán... Mert a külváros olvasmányai kiválasztásánál bizony elsősorban az olcsóságot veszi számításba. Az ordító 500 csókos könyvcímek és könyvtartalmak csak az olyan elrontott olvasó tömegek-nél jönnek számításba, mint például a mi városi magyar olvasó tömegeink. Viszont vigasztaló tünet a mi tömegeinknél, hogy bizonyos csömör észlelhető már köztük ezek iránt a vizenyős könyvek iránt. Ma már koránt sem kapkodják úgy az ószeren. „Mind egy kutyák ezek“ hallok egyszerre több ilyen megjegyzést a könyvtárosok ajánlgatásaira. A ponyva ugyelátszik már betöltötte náluk szükségszerűnek éppen nem mondható kulturhivatását és jöhetne már a jobb könyv is. Az ócskapiac keresleteiből kiindulva, bizonyos azonos feladatokra lehet következtetni úgy a román, mint a magyar népnevelés terén; helyesebben: a magyarság ki kellene, hogy szorítsa az ószerirodalomból az uralkodó ponyvaterméket, a románságnak ugyanakkor nem kellene beengednie oda a *Sárga fantomok*-at.

Ez persze máról-holnapra nem valósítható meg, de máris nagyon sokat tehetne, különösen a fiatal magyar értelmiség, ha a főiskolai önképzőkörökön és a kultur előadások keretein belül bölcs és keresztény oktatóik nem azt tűznék ki elsőrangú kultur feladatául az ifjuságnak, hogy utálja a zsidókat... Ehelyett az idő és erőközpontosítás helyett szüntelenül keresniük kellene azokat az adott lehetőségeket, melyek révén intézményeiken kívül megszervezhetnék a külvárosi kölcsonkönyvtárak háló-

zatait, gondoskodva azok jó könyvekkel való ellátásáról és a jó könyvekre való nevelés módszereiről. Különösen sokat tehetnének ezen a téren az erdélyi munkás írók és munkás értelmiségiek, akik ismerik a külvárosi viszonyokat, mert közvetlen kapcsolatban élnek azokkal...

Igy például jól tudják, hogy nem egy uccában akadnak már olyan külvárosi olvasók, akik szomszédaiknak 1 leírt kölcsönöznek ki könyveket ószerről felszerelt „könyvtárukból“. Az ilyeneket kis fáradsággal össze lehetne barátkoztatni a már meglévő munkás „breszlák“ (volt szakszervezetek) könyvtáraival, hogy egymást kölcsönösen kiegészítsék. Az is közismert, hogy a külvárosi borbélyüzletek járatnak ujságokat és olcsó folyóiratokat vendégeik szórakoztatása számára s vajjon mi akadály volna annak, hogy üzleteikben nivós kis kölcsönkönyvtárakká fejlesszék ki folyóirattárukat? A mesterek és segédek hétköznapi sovány jövedelmüket fokozhatnák így, ugyanakkor hétköznapijuk kényszerű tétlensége átalakulna népnevelői tevékenységgé. A breszlába tömörült borbélysegédek bizonyára kapva-kapnának ezen a szerepen, amit nagyszerűen be tudnának tölteni egy könyvtáros tanfolyam meghallgatása után. A borbély kölcsönkönyvtárak felállításával megoldódna az a nehézség, ami a drága üzletbér miatt már előre lehetetlenné teszi a külvárosi kölcsönkönyvtárintézmény kifejlődését. Ha nem vigyázunk, a tisztán üzleti szempontokat követő ószeri könyvárusok és kapualji könyvkereskedők fogják hasznosítani azt a külvárosi kollektív ösztönt, mely ma a házról-házra való könyvkölcsönzésben jut kifejezésre s amelltt általánossá teszi az új olvasó tömegekben is, az eddig ponyvairodalomnak nevezett ószerirodalom iránti érdeklődést.

Még egyszer és nem utoljára: ki a ponyvával az ószerirodalomból.

A MODERN ROMÁNIA KIALAKULÁSA

(1821—1914.)

Írta: AUREL VIŞAN

A múlt század elejétől, a török birodalom fennhatósága és Konstantinápolyból kinevezett uralkodók alatti kis román fejedelemségektől az 1916-os román királyságig Románia társadalmi törekvésekkel zsufoolt fejlődésen ment át.

A mai Románia legszembetűnőbb kezdetének a Tudor Vladimirescu által vezetett 1821-es forradalmi mozgalmakat s talán ugyanannyi joggal az 1829-es adrianopoli orosz-török békekötést tekinthetjük. E két tény lényegében szorosban egymáshoz tartozik s a román nép történetének igen jelentős pillanatát határozza meg.

A munténiai és moldovai fejedelemségeket az egész 18. századon keresztül s még a múlt század elején is a szultán által kinevezett uralkodók kormányozták. A román történelemnek ez az egész korszaka „fanarioták korszaka“ néven ismeretes, minthogy a legtöbb uralkodó Konstantinápoly Fanar nevű külvárosából származó gazdag görög volt: ezek hatalmas özszegekért megvásárolták a fejedelemségek trónját, hogy azután azt tizszeresen kapják vissza az országokból.

A parasztság kiaknázása elképzelhetetlen méreteket öltött a fanariota uralkodók s a földesurak kettős nyomása alatt. megszámlálhatatlan adók, robot és kényszermunka formájában. *Dinicu Golescu*, nagybirtokos és literátus írja a helyzetről, mely végül is felkeléshez vezetett: „A román föld népe, mely ezt a szép és gazdag vidéket lakja olyan szegénységben és nyomorban él, hogy idegen számára ez teljesen érthetetlen... Más keresztényeket ugyancsak adók miatt fejvel lefele akasztották fel, ismét másokat kéménybe akasztottak és füstölték és más hasonló büntetéssel sujtották...”

A kereskedelmi tőke beszivárgása a fejedelemségekbe, hozzászoktatva a fejedelmeket a nemzetközi áruforgalom jelentőségének felismeréséhez. A kisebb birtokosok és gazdák kereskedelemmel kezdtek foglalkozni s a születőben levő polgárság előhírnökeivé lettek. A kisbirtokosnak ugyanis túrnie kellett úgy a nagybirtok, mint a fanarioták önkényét. A parasztsággal együtt viselte az uralkodás terhét s fizette az adókat.

A fejedelemségek azonban egyszerre csak elérkeztek oda, hogy az érdekellentétük egyre szembeszökőbbek lettek. A magát a kereskedelemre vető kisgazdák s az ugyancsak erre az utra lépett nagybirtokosok egyszerre akadályozva látták tevékenységüket a Török Birodalomnak a fejedelemségek egész exportjára kiterjesztett monopóliumától. A kiszállitásnak ugyanis elsősorban Konstantinápoly s a dunai török erődök szükségleteit kellett fedezni. Másrészt a cári kormányzat a török fennhatóság ellen dolgozott a fejedelemségekben, azzal a szándékkal, hogy utban Konstantinápoly felé, határait a Dunáig terjessze ki.

Mikor 1821 január 21-én Tudor Vladimirescu a kisbirtokos, marha- és terménykereskedő, bérlő és malomtulajdonos kibontotta a felkelés zászlaját, pártján volt az egész kereskedelemmel foglalkozó parasztság és kisbirtokosság, mely akkoriban a megszülető polgárságot képviselte a nagybirtokosság és a fanarioták uralma ellen. A szultánhoz intézett kérelmében Tudor Vladimirescu ezt mondja: „Nagybirtokosaink és a hozánk küldött urak egyesülése miatt keltünk fel... mert bojárjaink, jobban mondva rettenetes zsarnokaink úgy fosztogattak, mint soha azelőtt, miért is szegényebbek lettünk a sirgődrök halottaínál.”

Tudor Vladimirescu különben nemzetiségre való tekintet nélkül az egész néphez fordult: „Testvérek, Románia lakói, bármilyen nemzethez tartoztatok is!” — szól a felhívása.

A nagybirtokosok, miután előbb megkísérelték elfogni, a cár követeinek segítségével elhatározták megöletését. De amikor a Bukarest melletti Cotroceni-i dombon meglátták népgyűlésre összehívott több, mint 16 ezer hajduja élén, irásos esküt tettek, hogy megérti és elismerik a nép jogait és mindannyian annak megszerzéséért fognak dolgozni.

A nagybirtokosokkal való kibékülés pillanatától kezdve a felkelés elvesztette népi jellegét s éle kizárólag a fanarioták ellen irányult, akiknek eltávolítása a román bojártság érdekeivel is egyezett. Tudor Vladimirescu nemzeti, társadalmi és demokratikus mozgalmát sikerült a görögöknek a török elnyomás alóli felszabadító harcok ellen használni ki. Tudor Vladimirescunak Ipsilanti által történt meggyilkolása, aki felszabadító görög forradalmát tudvalevőleg román földről akarta megindítani a török elnyomás ellen, nem az egyetlen történeti példa arra, hogyan akadályoz-

zák meg az uralkodó rétegek ugyanahhoz az arcvonalhoz tartozó demokratikus csoportok egyesülését s hogyan állítják egymással véres ellentétbe.

Az 1821-es mozgalom az első tömegmegnyilvánulása a román fejedelemségek polgári demokratikus forradalmának, mely egyébként mind a mai napig nem ért véget. Legfőbb eredménye a fanarioták uralmának megdöntése, a nemzeti uralkodók visszaállítására s a nemzeti öntudat felbredése.

1.

Ha a Tudor Vladimirescu vezetése alatti forradalmi mozgalom első jele a haladó társadalmi erők saját társadalmi és nemzeti fejlődésük érdekében történő felszabadulásának, az 1829-es adrianopoli béke a legszélesebb lehetőségek útját nyitotta meg a fejedelemségek gazdasági átalakulása előtt. Ez a szerződés ugyanis, Törökország teljes megsemmisítésével, végét jelentette a százados orosz-török háborúknak. A román fejedelemségek orosz fennhatóság alá kerülnek, míg Törökország nem fizeti meg hadiadósságait, a román fejedelmeket oroszok váltották fel. De a szerződés legfontosabb pontja az, mely kimondja, hogy Törökország lemond a fejedelemségek termelésének monopóliumáról s megadja ezeknek a teljes kereskedelmi szabadságot. A kereskedelmi fejlődés és piacra való termelés legfőbb akadálya megszűnt, a román gabona és egyéb termékek bekerültek a nemzetközi áruforgalom áramába, a mezőgazdasági termelés megnövekedett, a kapitalizmus kifejlődése lendületet vett, ami alapvető változásokat idézett elő az egész gazdasági és társadalmi életben.

A román szociológusok nagyrésze a „régizsim” lezárásának tekinti az adrianopoli békét, melynek romjain az „új korszázad”, a fejedelemségek népeinek polgárosulása és európaisodása épül. Ion C. Ion-nak a *Viața Românească* egyik múltévi számában megjelent cikke azonban meggyőzően mutatja ki, hogy ez a megállapítás nem helyes, mert a régi rezsim bomlása 1829-ben már néhány etapot túlhaladott s az akkor megvalósult kereskedelmi felszabadulás voltaképpen csak folytatta és gyorsította ezt a folyamatot. S ez a megállapítás igaz, anélkül, hogy az adrianopoli békének a román fejedelemségekre tett hatását kisebbítené.

2.

A bel- és külkereskedelmi szabadságát azonban, amit az adrianopoli béke s a török feudálmonopólium jelentett, nem követte a politikai és társadalmi szabadságjogok kiszélesítése sem a kisbirtokosság, sem a kialakuló polgárság, sem a parasztság számára és a néptömegek gazdasági helyzetének könnyítése sem, amiért azok 1821-ben felkeltek. A román fejedelemségek ugyanis annak a cári birodalomnak protektorátusa alá kerültek, mely nem engedhette meg a leghalványabb politikai vagy társadalmi előrehaladást sem. Szövetségeket találva a nagybirtokosságban és a főpapságban a román fejedelemségeknek egy a népet különösen elnyomó, az ország gazdasági és társadalmi fejlődését teljesen megakadályozó alkotmányt adott. Ez az alkotmány, mely *Regulament Organic* néven ismeretes voltaképpen Pétervárt készült s csak formálisan ment keresztül a muntenei és moldovai „divánokon”. A *Regulamentul Organic* a fejedelemsé-

gek vezetését teljesen a nagybirtokos bojárok s a főpapság kezébe adta, akik teljes adómentességet élveztek és élvezték az összes fontos állami állások monopóliumát is. Másrészről a parasztság számára előírt munkafeltételek felülmúlták a legsúlyosabb ilyen természetű középkori feltételeket is. Ezenkívül az adók és terhek legnagyobb része a parasztság vállaira nehezedett, kisebbik része pedig a gyermekkorát élő kispolgárságot sujtotta.

A bojár nagybirtokra támaszkodva a cári birodalom a fejedelemségek teljes elnyomásának útját követte egész végleges birtokbavételükig. A Regulamentul Organic kora így egyik legsötétebb fejezete a modern Románia kialakulásának. Ugyanakkor azonban éppen ebben a korban, az adrianopoli béke kedvező feltételei következtében, kialakulnak az új társadalmi erők is. Ezek vezettek voltaképpen az 1848-as forradalomig, „az 1821-es forradalom fokozatos kifejlődéséhez”, amint Nicolae Bălcescu, az 1848-as forradalmi mozgalom legtisztább és leghaladóbb vezetője megjegyzi.

A közel husz éves bel- és külkereskedelmi szabadság, még a reakciós cári rezsim alatt is jelentékeny változásokhoz vezetett a fejedelemségek rétegződésében. Az áruforgalom megnövekedett, az ipari állanok, különösen Anglia kereskedői román gabonát és más mezőgazdasági termékeket vásároltak s a keresletre való mezőgazdasági termelés mindinkább tért hódított; a német, angol és osztrák ipari termékek beözönlése megkezdődött egészséges versenyt idézve elő. Ugyanakkor kialakultak bizonyos kézműiparok a fejedelemségekben, gyárak létesültek s az egyéni hitelkeret kiszélesedett. A román polgárság megerősítette állásait, noha az ipari termelés még elég fejletlen volt. A nagybirtokos bojárságnak a Regulamentul Organic által biztosított előjogai egyre terhesebbekké és elviselhetetlenebbekké váltak az alakuló polgárság számára. Sőt maguknak a nagybirtokosoknak soraiban is egyeseknek árutermelőkké való átalakulása a Regulament megszorításai ellen hargolta őket, melyek bizonyos tekintetben gátolták a szabadforgalmat, akadályozták a közlekedési utak kifejlődését s a jogegyenlőség megszervezését.

A parasztság teljességében halálosan gyűlölte a Regulamentul Organicot s az egész politikai rendszert. De általában minden társadalmi réteg, kivéve a feudális arisztokráciát, mely az orosz uralom támogatását élvezte, érdekelve volt a rendszer ellen. A legjelentősebb kérdés, mely megoldásra várt, a feudális jogok megszüntetése volt a jobbágytömegek felszabadítása és birtokbahelyezése érdekében; ennek a központi kérdésnek megítélésében azonban a rendszerrel egyformán szembenálló társadalmi rétegek nem voltak egy véleményen.

Az 1848-as forradalom végül a polgári demokrácia legradikálisabb elemeinek — Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Chirstian Tell, Gheorghe Magheru, C. A. Rosetti — vezetésével úgy tört ki, mint a társadalmi és nemzeti felszabadulás mozgalma. Az 1848 június 11.-én az *Islaz*-i szabadságmezőn elhangzott nyilatkozat elsősorban visszautasítja a Regulament intézkedéseit, felelős román minisztereket kíván, politikai és polgári jogegyenlőséget, egységes adózást, népképviselőt, sajtó, szólás és egyesülési szabadságot. Tiltakozik előre minden olyan tény ellen, mely a román nép boldogulását és függetlenségét veszélyezteti. A moldovai „nemzeti

párt" 34 pontja nagyjából ugyanezeket követelte. Tiltakozott idegen államoknak a román belpolitikába való beavatkozása ellen, választott nemzetgyűlést s az összes társadalmi rétegek által választott uralkodót követelt, sajtó és kérelmezési szabadságot s az egyéni szabadság biztosítását. Szabad vallásgyakorlatot s a zsidók fokozatos felszabadítását. A kereskedelem számára könnyítések, nemzeti bank felállítását s minden közmunka pénzzel való megválthatóságát.

Junius 15.-én a főváros egész lakossága megesküdött a Filaret-mezőn, hogy lelkesen harcolni fog a népi jogokért és szabadságokért. Szeptember 6.-án pedig tizezres fővárosi tömegek tüntettek az uccákon a Regulamentul Organic s a főuri rangokat tartalmazó könyv gyászlepelbe borított eredeti példányaival, melyeket imádság és harangzugás közepette a főtemplom udvarában elégették.

Ezt a forradalmat végül Moldovában az orosz, Munteniában pedig a török fegyveres erő fojtotta el. Ellenállás alig volt s a vezetőknek a száműzetést kellett választaniuk. A Regulament azonban megbukott. A nép a főváros kapujához érkező Fuad Effendi török vezérhez intézett sorokban ezeket írja: „18 évig nyögött a román nép a szörnyű Regulament alatt... Azért jössz, hogy újra érvénybe helyezd? Már nem lehet.“ És valóban nem lehetett.

A forradalmi polgárság, melyet a még csak keletkezében levő, de nagyon tevékeny munkásosztály, a kispolgárság, valamint a fél-proletár és paraszt-tömegek támogattak kijelentette azt a jogát, hogy a román fejedelemségeknek új politikai szervezetet adjon. Gazdasági helyzete túl erős volt már ahhoz, hogy érdekeitől el lehetett volna tekinteni. Ehhez a demokratikus programhoz csatlakozott a még 1848 előtti óhaj az egyesülést illetően. S ez az egyesülési és függetlenségi törekvés erős pártfogóra talált a nyugati hatalmak között. Anglia kereskedelmi terjeszkedése s hajói, melyek a dunai fejedelemségek terményeit szállították el, nem látták szívesen a Moldova és Munténia fölötti orosz protektorátust. Franciaország pedig szintén nem nézte jó szemmel az orosz birodalomnak a Balkán félszigeten való térhódítását. A krími háború után, mikor az egyesült angol-francia hadak leverték az oroszokat, az 1856-i párizsi béke előírta az orosz fennhatóság megszűnését Moldova, Munténia és Szerbia fölött, valamint a szabad dunai hajózást is. Ami a török fennhatóságot illeti, a párizsi szerződés kötelezte Törökországot, hogy a fejedelemségek számára független nemzeti kormányzatot tartson fenn s biztosítsa a teljes kereskedelmi és hajózási szabadságot. Külön bizottság feladata volt kivizsgálni a fejedelemségek helyzetét és indítványt tenni a két nemzetgyűlés kívánalmainak figyelembevételével az új politikai megszerveződésre vonatkozóan.

A feudalizmus politikai ereje s a török uralom tekintélye túl megnyirbáltak voltak már ahhoz, hogy a párizsi konferencia elé terjesztett román követelésekben ne a polgárság általános politikai követeléseit kerüljenek előtérbe: a fejedelemségek autonómiája, egyetlen államban való egyesülésük valamely európai dinasztiából választott idegen uralkodó alatt, alkotmányos kormányzat és választás útján összeülő törvényhozó testület. Ezek a követelések ugyanis biztosították az államvezetésben való tényleges részvételüket, a belső forgalom kiszélesítését, a hitelélet ellen-

dülését s valamelyes függetlenséget Orosz- és Törökországtól, az uralkodó herceg állandóságát s valamely nyugati nagyhatalom támogatását.

Közel három évi huzavona után, ugy a külső hatalmak, mint a fejedelemségekbeli osztályok különböző érdekei között, francia-angol politikai támogatás segítségével beteljesedéshez közeledtek ezek a követelések.

1859 január 24-én a párizsi határozat értelmében összeült munténiai országgyűlés nemzeti uralkodónak a moldovai országgyűlés által két héttel előbb megválasztott Alexandru Ion Cuzat választja meg. A fejedelemségek egyetlen államban való egyesülése megtörtént. A fejedelemségek egyesülése azonban, — mint a román polgárság gazdasági és politikai fejlődésének, a népi tömegek nemzeti öntudatra ébredésének s néhány előrehaladottabb nyugati nagyhatalom Duna torkolata felé való tökéletes előretörésének kifejeződése — felszínre hozta a polgári-demokratikus forradalom minden kérdését, az új államot alkotó társadalmi rétegek összes ellentmondásaival és érdekellentéteivel. Az iparosság, munkásság, féléletariátus és a piaca való termeléshez mindinkább hozzászokott parasztság cselekvő részvétele az események alakításában, haladó ritmust kölcsönzött a társadalmi újításoknak. Az uralkodó, kezdetben a vidéki kisbirtokosság exponense, nyomban a parasztságra s a kezdeti keresedelmi tőke antifeudális elemeire támaszkodott.

Víszonylagos könnyűséggel sikerült a kolostorok birtokait kisajátítani, felszabadítani a cigányokat s jöhetett az 1864-es agrárreform. Ez a reform jelentős és következményekben gazdag eseménye Románia társadalmi fejlődésének. Annak megértéséhez ugyanis, ami alapvető fontosságú Románia fejlődésében és rétegeződésében, t. i. hogy a polgárság érdekei a kialakulás folyamán összefonódtak a feudális érdekekkel s így csak egy befejezetlen polgári-demokratikus forradalomig vezethettek — okvetlenül ismerni kell mindazt, ami az 1864-es romániai agrárreform során történt.

A birtokos bojártság szöges ellentétben állott a parasztság helyzetének demokratikus megoldásával, de bizonyos fokig ugyanez volt a polgárság magatartása is. Az ipari polgárság még sehol sem volt, mikor a kereskedelmi és pénztőke meghatározta a román polgárság jellegét. Ennek a tőkének birtokosai viszont legnagyobbbrészt maguk is földbirtokosok voltak, érdekeik ennek következtében szükségszerűen azonosultak a nagybirtokosok érdekeivel, szemben a parasztság követeléseivel. Az új polgárság kereskedelmi- és pénztőke érdekei, valamint agrárérdekei is oda vezettek, hogy az 1848-as forradalmi polgárság az 1864-es földreform során, melynek jellege polgári-demokratikus volt, a konzervatív feudalizmussal közösen a reform ellen foglaljon állást.

Csak egy szinte államcsínynek nevezhető intézkedéssel sikerült az uralkodónak és miniszterelnökének a parasztok birtokbahelyezését s az urbéri és robotmunkától való felszabadításukat elérni, miután előbb felszalták a házat s ujat hívtak össze, melyből az ellenzék képviselőit kizárták. A liberális konzervatív koalíció intrikákkal és palotaforradalmakkal természetesen tovább folytatta ellenzéki munkáját, mely 1866 február 11-én éjjel az uralkodó bukásához vezetett. Hogy a parasztságot ismét a nagybirtokhoz kössék előbb 1865 szeptemberében a mezőgazdasági szerződések javaslatát terjesztették elő, később az uralkodó bukása után meg

is szavazták ezt a Románia fejlődése szempontjából oly nagyjelentőségű törvényt, mely a parasztságot kivette a megállapodott törvények s az alkotmány védelme alól s kezét-lábát megkötve a nagybirtokosoknak szolgáltatva ki. Ezekből a munkaszerződésekből következő összes kötelezettségeket illetőleg az egyetlen hivatásos végrehajtó hatalom a nagybirtokos szolgálatában álló bírák és csendőrség kezében volt.

A különbség a Cuza-féle polgári felépítésű törvénykezés s később a szerződésekkel életbelépett feudális és félf feudális módszer között járult hozzá legnagyobb mértékben, hogy Dobrogeanu-Gherea s utána még sokan mások joggal nevezhették „új jobbágyásznak“ ezt az állapotot, mely voltaképpen nyugatról importált formája volt a kifelé kapitalista megjelenésű, belül azonban feudális gazdasági formának. Nem látták át azt a tényt, hogy fejlődése során a román polgárság érdekei összehangolódtak a birtokosság érdekeivel, minek következtében lemondtak a teljes polgári forradalomról s az állam polgári-birtokos felépítettségének megfelelően alakították ki törvényhozásukat.

Alexandru Ion Cuza kénytelen lemondását 1866 májusában követte egy európai uralkodóházból való hercegnek, a Hohenzollern családból származó Károlynak uralkodóul való kiválasztása. Ebben a tényben a trón biztossága folytán a polgárság egy csendes gazdasági fejlődés biztosítékát látta, a nagybirtokosok pedig helyzetük megerősödését az agrárkérdéssel szemben. Az 1848-as forradalmi polgárság radikális törekvéseit felszámolták.

Az egyesült fejedelemségek szabad fejlődésének útjában csak egyetlen akadály maradt, a török fennhatóság, melynek évi adót kellett fizetni. Az 1877-es orosz-török háború végül alkalmat adott az oroszokkal való szövetségre, ami Törökország leveréséhez s az egyesült fejedelemségek nemzeti függetlenségének kikiáltásához vezetett. Ennek a nemzeti függetlenségnek ténye az adrianopoli béke fejedelemségeket illető záradékainak következménye. A külső és belső kereskedelem szabadsága ösztönzően hatott a nemzeti polgárság teremtő erejére és fejlődésére, mely adott pillanatban külső láncainak levetéséhez vezetett. Hosszú és társadalmi harcokban gazdag az út az 1821-es polgári demokratikus forradalom nemzeti alkotmányának kikiáltásától, a fanarioták kiűzésétől a nemzeti függetlenség és a királyság kikiáltásáig, mely egyben a 48-as radikálizmus felszámolását is jelentette.

3.

Új korszak kezdődött a modern Románia történetében. A piacra való mezőgazdasági termelés, a külső és belső kereskedelem gyors ütemben fejlődik, közlekedési utak épülnek, közutak, vasutak, posta, táviró s a nemzeti ipar védelmére törvényeket hoznak. Hosszu fejlődés eredményeként 1880-ban létrejön a Román Nemzeti Bank, a jövő pénzügyi fejlődésének egyik legszámottevőbb biztosítója. Mint I. C. Brătianu megjegyzi, a bank megteremtését „az állandóan növekvő polgárság érdekei s az általános termelési érdekek“ sürgették, de „a földtulajdonosok érdekei is, melyek egyre inkább összeolvadtak az általános nemzetgazdasági érdekekkel.“

A polgárság egész gazdasági előretörése folyamán, a múlt század utolsó évtizedeitől egész a világháború kitöréséig, a feudális-birtokos osz-

tállal párhuzamosan fejlődött, de ugyanakkor — nemzeti liberális pártja segítségével — politikai felsőbbbségre tett szert a konzervatívokkal szemben. Ugyanebben az emelkedési korszakban azonban még másik két fontos történelmi tényező is kialakult: a proletariátus megjelenése a társadalmi életben és az ismétlődő paraszti felkelések, 1848-ban a polgárság szabad fejlődése elé gördített akadályok a munkásságot is bizonyos fél-mesteri magatartásra kényszerítették, mely nélkülözötte az osztályön tudat jellegét. Egész más volt a helyzet a múlt század végén s a XX. század elején. A polgárság növekedése növelte a munkásság jelentőségét ugy számban, mint politikai és társadalmi tekintetben s nem sokáig késztett egy szocialista párt megalakulása. Ezt a pártot kezdetben csaknem kizárólag a polgárság és birtokosságából származó haladóbb értelmiségiek alkották s miután ezek 1899-1900-ban „nagyelőkűek“ néven a liberálisokhoz csatlakoztak, az 1905-ös orosz forradalom után új és teljesen munkás jellegű párt alakult, mely függetlenítette magát a többi pártoktól. A polgári-demokratikus követelések számára (mint az általános választójog, a földkérdés demokratikus megoldása, stb.), már új osztály alakult, mely meg akarta nyitni saját követeléseit előtt az utat.

Másrészről az 1864-es, egyébként nagyon mérsékeltén végrehajtott földreform, melyet később a szerződések még jobban felmorzsoltak, egyáltalán nem oldotta meg a parasztság kérdését, aminthogy alig jelentettek könnyebbséget e tekintetben az utólagos kiegészítő reformok sem. A múlt század utolsó tizedeinek történetét sűrűn tarkítják parasztlázadások. Ezek véresen kitergették a román földbirtok-állapotok gazdasági és jogi ellentmondásait, megvilágították az ugynevezett munkás-szerződések által teremtetett helyzet feudális vonásait s a parasztkérdés megoldását a társadalmi kérdések első vonalába állították.

Brătianu Vintila, egyike a román polgárság legfelvilágosultabb felelős képviselőinek 1913-ban írta az 1907-es felkelésekről: „...valóságos társadalmi válság volt, az állam valóságos megbomlása, a falusi, legnagyobb tömegek harca a vezető réteg ellen... Bizonyos, hogy csak a felkelések vezetőinek készületlensége, szervezetlensége s összeköttetések hiányán mulott, hogy az általános jellegű mozgalom nem lépett fel határozottan a fennálló állami szervezet ellen.“ S később, mikor a proletariátus társadalmi jelentőségével számol: „...a helyzet súlyosodik azért, hogy a jövőben tekintetbe kell vennünk a sokkal könnyebben felgyújtható és forradalmasítható városi munkástömegeket.“ (Vintila Brătianu: Criza de Stat 1901-1917-1913.)

4.

A nemzeti ipar megteremtése és fejlődése s a tőkés gazdálkodás minden más ágának lendülete nagyrészt idegen tőkének köszönhető. A növekvő ipari polgárság állandó érdekeltséget keresett ebben a tőkében, de ugyanakkor igyekezett kivonni magát hatalma alól. A nemzeti polgárság ilyen „autonóm“-törekvései, valamint egyik vagy másik külföldi tőkecsoport uralkodási hajlamai is nagy szerepet kaptak az új Románia kialakulásában.

Az 1914-es világháború egy felfelé ivelő román polgári osztályt s túlnyomóan kereskedelmi és banktőkét talált, bár az iparosodás komoly jelei is észrevehetőek voltak. A munkásság külön társadalmi követeléseit,

valamint az uralkodó osztály érdekeinek a nagybirtokosok és nagytőkés érdekeivel való azonossága, megakadályozta a vezetőket, hogy a politikai és társadalmi demokratizálódás kérdéseit megoldják. Minden az 1907-es forradalom után megígért reformok ellenére a parasztkérdés egyáltalán nem rendeződött.

Románia lényeges társadalmi kérdéseinek megoldásában érdekelt belső társadalmi erők fejlődésének menete egészen más irányt vett a világháború, Romániának ebben a háborúban való részvétele, Erdélynek, Bánátnak, Bukovinának és Beszarábiának a régi királysághoz való csatolása következtében, valamint a forradalmak és rendszerváltságok hatása alatt, melyekkel ez a háború zárult.

FORGÁCS ANTAL: UTOLSÓ SZAVAK

*Ó nem ilyen halálra vártam én!
Ugy képzeltem e percet valaha,
hogy fetrengve hős eszméim között,
a jelt, a titkot majd tovább adom,
melyért érdemes veszni másnak is.
A győzelemre nem vártam soha,
mert tudtam én kemény barátaim,
hogy ostobává tesz a diadal,
s a győztes bosszúra vágyik csupán.*

*Harcot akartam, karcsu napokat,
amelyek ott lebegnek kényesen
a történelem lépjai felett.
Vártam, mikor bontja ki kék haját,
s ruháinak gyönyörű kapcsait
a küzdelem, egy oly férfi előtt,
ki nem jajong a sebei miatt,
s szomjazni tud, míg nyelve fölreped.*

*Ó mélyen izzó, nehéz képzelet,
bennem fel többé sohase idézd
e gyermekesen hősi képeket.
A siró táj homokja csikorog
amint megverten kullogok tovább,
akár csak az elbocsátott cseléd,
ki munkakönyvét s batyuját viszi,
s pirulva, félszegen, mégegyszer visszanéz.*

BOLYONGÁS EGY NYÁRI NAP KÖRÜL

Irta: MÉLIUSZ JÓZSEF

Ha mostanában városunk nevét hallom emlegetni, nem a Dóm tömjénfűszeres, sejtelmes hangulatai gomolyanak fel bennem, bár az előkelőbb keresztény polgárság életének ez az aranyozásban duskálkodó temploma a háború előtti esztendőekben kétségtelesen egyik szimbóluma volt s bizonyos mértékig mindmáig meg is maradt annak. Abban az időben a mi családnk is fölfelé törkedett, abba a rétegbe, amely szinte kizárólagos joggal látogatta a püspök miséjét vasárnapokon és ünnepnapokon. Mindaddig persze, amíg anyámnak a vasárnapi ebédet magának kellett tűzreraknia, erről nálunk nem lehetett szó, de remélte anyám, hogy ha már egyáltalán nem lesz adósságunk erre is sor kerülhet. Amikor tehát városunk nevét hallom emlegetni, sokkal inkább gyermekkorom tengermélye nyílik meg emlékezetem előtt, mint amikor valami kínos éjszaka után veritékes, bizonytalan, kóválygó álmok jutnak eszünkbe, melyekről nem is tudjuk biztosan, ezen az éjjelen álmodtuk-e őket vagy esztendőikkel ezelőtt, csak borzasztó szédületek ködlenek fel tudatunk mélyéről, melyekből ezután lassan az álom meséjének és alakjainak körvonalai is kibontakoznak. Tulajdonképpen szegény és szomorú volt ez a gyermekkor a család korlátai között ebben a városban, amely az én képzeletemben még akkor sem lesz képes megszépülni, ha már egyszer bölcsöm helye után vágyakozva esetleg az Óceán tulsó partjáról gondolok vissza rá. Az Óceán tulsó partjáról, ahová néha menekülni szeretnék ennek a polgári üzletes légkörnek a rezzenéstelenségéből, de még nem gyűjtöttem elég erőt hozzá, hogy egyetlen lobbanással felkerekedjem s itthagyva mindent, de mindent, eltűnjek, kihulljak e vigasztalan tájból, honnan — lehet — majd csak egy oly közeli új háború sodor el örökre.

Itt ülök a langyos nyári éjszakában s próbálom magamnak emlékfoszlányaimból összerakni e város valóságát, amilyen volt huszonöt évvel ezelőtt, amikor a kisgyermek érlelődő tudatával felszerelten először találkoztam vele, valahogy úgy, mint a kora nyári esős időben kisenként gyümölcs kertünk fái a nap első igazi, izgató, forró hősugaraival. Hirtelenjében a piacra emlékezem először ebben a városban, a zöldséges kofák széles és gazdagon megrakott asztalaira a virágos asszonyokat körülvevő vörös, sárga és kék színekben tobzódó virághalmi között, amint anyám olyan főzelékfélékre alkudott, amik veteményes kertünkben nem teremtek. Emlékszem a mézárosok sátraira s a hatalmas fafogasokon lógó véres husdarabokat, mik a háború esztendeivel és hónapjaival egyre zsugorodtak, míg csak az éhségtüntetések lázas, elszánt munkásasszonyainak szemei elől egészen el nem tűntek, mint ahogy a valószerűtlen legendákban Szűz Mária az apostolok szeme láttára veszett el végleg a felhők között.

A hus, a főzelékfélék és a virágok szaga egészen különösen vegyült a zsufolt teret elárasztó asszonyok ruháinak és testének kipárolgásával. Ez az illat a piactérre torkoló uccák porával egyesülve a nagy piaci napokon, kedden és pénteken, az egész városrészt elárasztotta, az asszonyok ma-

gukkal vitték otthonába s míg az uccán hazafelé tartottak, úgy uszott utánuk, mint az csti órákban a lebukó nap után az ég pirja. Az illatok, mik mostanában a várost, a külvárosok főbb uccáit és a Belvárost vasár- és hétköznapokon egyaránt elárasztják, akkoriban felénk még ismeretlenek voltak, számunkra nem léteztek, bár a mi városunkban a polgárok igaz, mindig sokat és jól ettek, többet és jobbat, mint Európában bárhol. A síkság gazdagsága, mely Észak és Nyugat felé a Nagy Magyar Alföldbe és a bácskai rónaságokba torkol, kimeríthetetlen. Juliusban a föld háta roskadozik az érett gabona sulya alatt, a fák ágai szinte letörnek a gyümölcsök terhétől, a folyók medrében derüs és irigylésre méltó szabadságban a jóízű halak milliói ficánkolnak és a kövér legelőkön a jóllakott marhák megszámlálhatatlan seregei kóródnak boldog révületben. És mindez számunkra, polgárok számára, mintha a legmagától értetődőbb helyzet volna a világon. Mert kinek jutott ugyan eszébe, akár azokban a háború előtti idilli években, akár manapság, a kín és a verejték, amely tájunk fekete földjét zsirosza. Nem gondoltunk a kiálló bordájú napszámosokra és cselédekre, akik tavasszal a gyümölcsösöket fáradt derékkal hajladozva megdolgozzák és a szőlő ültetvényeket felkapálják. Nem gondoltunk a halászokra, akik maguk csak a szálkás hulladék halon táplálkoznak, ha ezt ugyan tápláléknak lehet nevezni. És kinek jutottak eszébe a gulyások meg a kanászok, kik az állatokkal a pusztára kiverve még ma is az ázsiai lét szintjén tengődnek. Ha a polgárok házaiban esténként a vacsora ünnepélyes perceire készülődik a ház mépe, bizony nem gondol velük senki. Ilyenkor felszáll a fűszerek illata, megtelik a levegő a bors, a paprika édes és izgató szagával, ami együtt rotyog a forró zsirban a finom kárkákra szeletelt zamatos hagymával a nyelven máris elomlani kész husoknak különös szomjat támasztó izt adva. Az előkelőbb éttermek és a kocsmák vörösen izzó rostjain és nyársain a parázs fölött keleti husételek szortyognak fokhagymás létől és percegő zsirtól párásan, olyan ételek, amiket mi a háború előtt sose ismertünk. Mondom, mindezek a káprázatosan felszálló, egymásbaömlő és összekeveredő izek és illatok a nyári estékben egészen rendkívüli zamatúvá varázsolják a levegőt, olyan különösen és sajtóságon, amilyen különös például Párizs illata nyáron, ha a házsorok között a hőségben megretked a benzín és olaj gőze, ami a járművek motorjaiból zudul elő vagy az év bizonyos szakáiban az a kellemetlen illat, mely a varázslatos Velencéből a finnyásabb utazókat sürgős szökésre készíti.

De emlékezem az ifju város vakolatszágú fiatal palotái mögül felgőzölő dohos, betegségterjesztő mocsarak undok lehelletére is, melyek fölé a kialvó láthatárról az este, ha előkúszik, olyan mint a fekete skörpiók hadserege. Az ingoványok még ma is ölelgetik a város széleit, a szegényebb lakosság negyedeit megmérgezve és éjszakánként a város e tájai fölött a beteges színű hold pásztonkodik csupán, miközben fel-fel zendül a békakuruttyolás tébolyító szinfóniája.

Az első háborús estéken azonban, miket most, mint valami gonosz szellemeket idézek önmagam és nemzedékem elé, még a mocsarak vad zajongása s eltompult. Európát és benne zsir és mocsárszagú városunkat, egyik végétől a másikig a háború kitérésének zaja töltötte meg, mint egy örültekházát, ahol meglazultak a kényszerzubbonyok feszülő varratai,

megrepedeztek a cellákat biztonságosan elzáró tölgyfaajtók eresztékei és fejüket vesztve elmenekültek a markos ápolók, a betegek zilált, rémületes csapata pedig magára hagyatva pusztító, tomboló dühében orditozva, teremről-teremre ront, féktelenül tör, zúz miközben egy-egy remegő kéz kilocsanó benzines kancsóval s fölötte égő gyufával hadonászik. Az üzlet persze ebben a tébolydában se szünetelt. Undorodva emlékezem a pénzcsinálás hideg és cinikus örületére, a nagy tolongás közepette a leggyalázatosabb foglalatatoskodásra: a háborús üzletre, amelybe akarva nem akarva, jóformán a város egész lakossága bele volt keverve ezer és ezer kibogozhatatlan szállal. Emlékezem a kávéházak homályos körvonalaira, melyeknek mélyén ma éppugy, mint húsz évvel ezelőtt, délelőtti kupecsek húzódnak meg, kobakjukon hátratolt kalapjukkal, este pedig keményített galléru elegáns ügynökök, akik akárcsak a bankok faképi tisztviselői vagy a magánházak ódon butorzatú, dohos vagy ételszagú szobáinak lakói kötik, szövök, bontják, kavarják az üzleteket. Városunk polgárlakásaiban, hol magyarok, szerbek, zsidók, svábok, románok és bolgárok egyaránt zsufolódnak és az idők folyamán egyformán eltanulták egymástól a üzletrészkedelmet s a levantei ízű gazdagodás különböző üdvös módozatait, mintha ezekbe a lakásokba a középkori olasz látkötővárosok kalmárainak kísértetei költöztek volna be, mindmegannyi Shylock, Harpagon és Voipon, kik egy gonosz mondavilág varázsigeinek birtokában évtizedek óta képesek távortartani a házaknak még tájékaról is a kulturát, az irodalmat, a művészetek és a tudományok iránti érdeklődést, szóval mindazokat a szellemi gyönyörűségeket, miket a polgári társadalom nagy szellemei állítólag épp a polgárok számára alkottak...

Régóta tudom: a polgár nem tud szépen, stílussal és lendülettel élni. Mintha csak zavarná ennek a nép feje fölött eltérébélyesedett osztálynak a tudatát, hogy az anyagi javak és a jólét, mit szinte korlátlanul bír, a társadalom nagyobbik része elől el vannak zárva. A polgárság a világnáború kitörését talán éppen ezért fogadta indulatainak oly esztelen kitörésével, mintha világárányu halálvágtyában legnagyobb és legrejtelmesebb kérdéseire kapná meg a végső feleletet.

Ez a nap, 1914 július huszonnyolcadika, mint valami véresszárnyú demevér, elröpült fölöttünk, de mellünkben azóta is megmaradt egy szorongó érzés: a háború kitörésének rettenetes lidércnyomása, ami alól felszabadulni valójában később sem tudtunk, amikor a háború osztályunk számára már újra viszonylagos anyagi fellendülést hozott. Hiszen, hol egy fiatal rokon merült el a Kárpátok valamelyik tömegsírjában, hol meg egy jóismerős került vissza a harctérről csonkán vagy golyóval a testében, hol pedig borzasztó harci történetek kísértettek fel még álmainkban is. A háboru színtereitől távoli városunk polgárainak életformái az új helyzetben hamarosan megszilárdultak s valljuk be, aki előtt a front mögötti üzelmeknek bár egy apró oldalajtócskája megnyílt, annak a hadiállapot végérvényben panaszra adott okot. Julius huszonnyolcadika elmult fölöttünk, mint ahogy el kellett tűnnie az ég boltozatáról ama bizonyos üstökösnek, amit én nem láttam ugyan soha, de azóta rég megholt nagyanyám szerint csak a háború előestéjén szokott megjelenni, bár élnek ma is, akik állítják, hogy épp 1914 nyarán szabadszemmel is igen jól kivethető volt a többi csillagok között, az a bizonyos vésztes üstökös, amint

hosszú uszályát fényes magva után vonszolva lassan átvonult a bajt ígérő éjszakán.

Az égi jelek és a világot átölelő hangulat tehát semmi biztatót nem nyújtottak. Azonban egy megnyugtató pont apám, illetve kicsiny családkunk számára mégis csak akadt: Klein doktor ur ígérete. Klein doktor ur ígéretei megnyugtattak bennünket afelől, hogy apám a front veszedelmétől és rémségeitől meg fog menekülni, bár mi egyelőre csupán lovagkori és csöppet sem időszerű képzetekkel rendelkezünk a háború valósága felől. Klein doktor urnak annál is inkább hittünk, mert neve a helybeli sorozóbizottság névsorában is szerepelt, sőt, amint azt ő maga bevallotta befolyását az ideges osztrák tisztiorvosoknál a legnagyobb valószínűség határáig érvényesíteni tudta. Magyar tisztek társaságában úgy gondolom, már nem ért volna el ilyen sikereket, hiszen magyarul csak igen rossz hangsúlyozással beszélt, de ezenkívül is a dzsentrí tisztekben legalább oly mértékben élt a zsidók megvetése, amilyen mértékben az az osztrákokból, de főképpen a bécsiékből hiányzott. A doktor sikereit kollégái körében egyébként valószínűleg vicces kedélyének köszönhette, no meg vastaghasú havannáinak, miket feltűnő aranymonogrammal felszerelt ezüstcigarettatárcájából örökké körbe kínált. A jellemző vastag szívtart egyébként Klein doktor akkor se vette ki szája szögletéből, ha szőrös füleit a tudóscsúchuruttal gyanúsított betegek veritékes hátához nyomta s utána harsányan kacagva kijelentette:

— Semmi baj édes gyermekem, csak egy kis hülés, majd felirunk valamit. Kopf hoch junger Mann. Fogunk mi még együtt sörözni. Zum Teufel nochmal, véleményem szerint a világos pilseni a legjobb orvosság, nemde?

Igaz, nem is volt nehéz apámat megnyugtani. Kis tüdőzörejeket, ha csak nem volt süket az orvos, határozottan hallania kellett. Ezek még a tanyai gyermekkor testbe írott emlékei, a földes, nedves, szoba, az összezsufolt tizenhárom gyermek, az örökös reggeli köménymaglevés, a mezitláb futkosás már kora tavaszon, december elejéig... A feledés mélyére hullt nyomor bélyegei ezek a bajok, mik ott csiráztak tovább a tüdőkbén. Két nagybátyám is „mellbajban“ halt meg, ahogy a tanyán a tüdőbetegséget nevezték, Katica unokanővérem, kit annyira szerettem, még alig szabadult fel a varrodában, őt is elpusztította a mellbaj és Mátyás unokabátyám, valahol vidéken asztalos, mint legutóbb hallottam, szintén fogytán van beteg tüdejének. Apámnak azonkívül a lábán is volt valami komoly sérülése. Még gyermekkorában baltával belevágott singsontjába. A kies fekvésű tanya környékén, hol, míg végleg be nem költözött a városba, bizony ki kellett vegye részét tizenkét nagyobb testvére mellett a házkörül munkákból. A szomszédos, azóta rég kiirtott erdőben nem egyszer ő is segédkezett az őszi fadöntésben. Ilyen alkalommal sujtott a fa törzsét elvéve saját lábászárára. Az is igaz, igen jól tudom, ezekkel a testi fogyatékoságokkal már a háború első hónapjaiban, a későbbi esztendőkről nem is szólva, nem egy fiatal férfit vezényeltek ki Volhyniába, majd, amikor az olaszokat megvásárolták az angolok, a Dolomitokba. Ezeknek a szerencsétlen flotásoknak persze nem állt a hátuk mögött olyan hatalmas pártfogó, mint a mi Klein doktor urunk, aki ugymondják városunkban katonaszabadításért pénzt sohasem fogadott el, de a háború folyamán

valami titokzatos módon mégis meggazdagodott. Egyesek, akik még élen emlékeznek a háborús esztendőkre, azt állítják, hogy a doktor tekintélyes vagyonának alapját azokban az időkben az előkelő társaságbeli hölgyek és középosztálybeli asszonyok vetették meg. Pontosabban azok a hölgyek, akiknek férjei különös véletlenek folytán, mint tiszték vagy mint protekciós tisztiszolgák elkerültek a városból, hol a harcerekre, hol meg más olyan állomáshelyekre, ahová feleségeiket, bármilyen bizalmatlanok is voltak velük szemben, nem vihették magukkal. A feleségek azután férjeik hosszas távolléte alatt előbb vagy utóbb gyermekáldásnak néztek elébe, hiszen a háborús szerelmek gyorsan bonyolódtak le és lázasan. Ilyenkor azután Klein doktor urhoz fordultak segítségért a hölgyek, nem annyira szakmai kitűnősége, mint inkább közismert titoktartó volta miatt, bár utóbb már az a hiedelem is elterjedt róla, hogy bizalmi feladatait igen ügyesen végzi el. Polgárnőink erkölceiséről szólva egyben megemlíthetem azt is, hogy azok nem kizárólag a háború utáni néhány tejjel-mézzel folyó esztendőben romlottak le, hanem bizony már a háború esztendőiben is eléggé meglazultak és ez a tünet talán nem is annyira „az idők“, a rossz idők jele, hanem inkább egy széthulló társadalmi réteg-re jellemző.

Apámat tehát nem kellett a bevonulástól féltenuünk s így mi is bátran járhattunk-kelhattünk a városban kipirult arccal, éljenezve. Kiáltozhattunk önfelédten az uccákon, ha a végeláthatatlan tüntető sokaságból kiemelkedve feltűnt egy magas, aranyzsinórral diszitett fekete tisztisapka. Szegény tiszték ezekről az ünneplésekről persze mit sem tehettek és a legtöbben zavarba is jöttek, ahogy cigarettával ajkalk között és monoklivál szemükön szeretőik lakásáról a kaszárnnyák vagy a sörözők felé igyekeztek, miközben mi ezekben az igen prózai és általában ünneplésre egyáltalán nem méltó urakban valami újféle mitológia félisteneit láttuk, az üdvözülésre elhivatottak egy külön osztályát, a hősokeket, kik kezükben kivont, villogó karddal néhány nap vagy néhány óra múlva lelkes hadaink élmé megsemmisítően söpriek el Ferenc József és mindnyájunk elvetemült ellenségeit: a szerbeket.

Anyám fájdalmas gondjai, itt kint az uccán, mintha egy-egy percre elröppentek volna. Házunkat feldúltan hagytuk oda, vetetlen ágyakkal, lemosatlan konyhaedényekkel és talán még a kenyeret is elfelejtettük a háziszóttos konyharuhába begöngyölni, mit ilyenkor nyáron rendesen enyhén megnedvesítettünk, hogy a nagy fénylő arcú cipők, melyeknek egy hétig is, a következő sütésig, kellett házunkban eltartaniok, ki ne száradjanak. Reggel már képtelenül borán, talán hat órakor, becsengetett házunkba és figyelmeztetett a tejesember, hogy az uccán annyi az ember, mint még soha ilyenkor. Hiszen rendes időkben ezekben a hajnali órákban legföljebb kirakodó kofák és piaci árusok ha perlekedtek a piacokon, gyári munkások siettek újságpárba csomagolt ételkéjükkel hónok alatt az üzemek felé vagy egy-egy könnyelműbb békebeli polgár, ha düllöngélve nagy aranylívben vizelt valamely nesztelen ucca sarkán. Mint rendesen, ezen a reggelen is a buzavirágkék bádogmosdóban mosdottunk a konyhán. (Anyám az összes színek közül a buzavirág kékjét szerette a legjobban.) Ezt a szokást később sem hagytuk el, amikor a szomszédok már úgy beszéltek róluk, mint ahogy a tekintélyes és gazdag emberekről

szokás, megemlékezni, persze nem kevés irigységgel szavaikban vagy éppen indokolatlan tisztelettel, sőt alázattal is, aszerint, ahogy érdekeik megkivánták. Nem mintha nem lett volna házuknak fürdőszobája, de ebben a fürge minden reggeli konyhai szertartásban szüleim öntudatlanul is a nemrég elhagyott paraszti lét egy mozzanatát őrizték, éppugy, mint abban a szokásukban, amikor az ebédnél a sült után megfordítottuk magunk előtt a lapos tányért, hogy tiszta aljáról együk a tésztát s ne kelljen a tiszta kistányért fölöselegesen összemocskolni. Anya az első háborús kivonulásra felkészülve világító kék tafota ruháját vette fel, amiben annyira szerettem, rajta a kerek csillogó színes üveggel kirakott gombokkal, melyek képzelgő gyermeki szellemem előtt úgy tűntek fel, mintha káprázta-tó csillogásukkal azt a délibábos gazdagságot jelképeznék, amit családunk tulajdonképpen el sem ért és amelynek végső kifinomult nagypolgári formáit csak révetegen és pontatlanul tudtuk elképzelni, mindenféle fajta mende-mondák és olvasmányok nyomán. Ám szüleim annál mohóbban vágyakoztak e tündökletes álomvilág felé, oly hevesen és önemésztően, ahogyan csak a félgazdag parasztok képesek rengeteg, elképzelhetetlenül sok föld után vágyakozni.

Ahogy a kapun kiléptünk csodálkozva láttuk, hogy a házunkkal szomszédos kastélyban az őszhajú öregur olyan nyugalommal öntözi virágzó rózsáit, mintha a legújabb események izgalmas hírei el se érkeztek volna zöldrefestett drótkerítéssel kerített épületbe. Apám az öreg urat megpillantva úgy vélte, mégis csak át kellene szólni a szomszédnak, hátha magányában tényleg elkerülték a hírek, mik percről-percre újabb változásokban rohanták meg a várost, mintha e hírek maguk is vad és elkeseredett háborút viseltek volna a polgárság nyugalma ellen. Lehetséges-e egyáltalán, tette fel magában a kérdést apám, lehetséges-e hogy valaki, ha csak az ujságok cikkei fölötti címeket olvasta is, ilyen hidegvérrel folytassa megszokott életét? Hiszen a mi házunkban, akárcsak a többi polgárházban, a nagy izgalom következtében, feje tetején állt minden, a csirkék nem kaptak vizet, a butorokon vastagon állt a por, a legfontosabb házi teendőket elhanyagoltuk, csakhogy minél előbb és minél többet az utcákon lehessünk. Apám némi habozás után végül is oda sietett a fonott drótkerítéshez, szerényen leemelte divatos sűrű kemény kalapját és tiszteletteljesen, mintha csak valamely magasrangú fölöttesét üdvözlőné, — a kastély is úgy állt házunkkal átellenben előkelően és méltóságteljesen, mint valami minisztériumi osztálytarácsos a díjnokkal szemben, — apám tehát mélyen meghajolt, majd a kerítés rácsán át szerény hangon beszólt:

— Méltóságos uram, nem értesült a legújabb hírekről, a hadüzenetről, a harcról, amely a Dunánál állítólag már javában dúl?

Anyám idegesen igazgatta susogó ruhája sejtelmes ráncait és lélegzetét visszafojtva leste, mit válaszol a kastély ura? De az csak fáradt pillantással emelte fel szemét rózsáiról, mázát vesztett rozsdás öntözőkanocsóját leengedte maga mellé a burjánoktól fölvert elhanyagolt pázsitra s kezéjéig intve így felelt:

— Sokkalta nagyobb baj ez uram, mint ahogy általában hiszik...

A szavak rideg hangsúlya, az egész embert körülölelő hűvös levegő nem olyan volt, hogy erre a mondatára bármit is válaszolni lehetett volna

vagy tovább kérdezősködni. Apám még néhány pillanatig bosszankodva és tétován állt egy helyben, megigazította apró briliáns szilánkkal ékesített ezüst kezelőgombjait, majd enyhe, de már-már észrevehetően tartózkodó meghajlással elbucszott a korszerűtlen szomszédtól, kinek virágos, de elvadult kertjébe schasem juthattam be, bár a kerítés előtt álldogálva sokszor órákhosszat is elmerengtem rajta, mikép' is hancurozhatnak szökellő téglaszín lapdámát kergetve a rózsabokrok között, hol a sötétzöld kuszónövényekkel befutott párkányon a levert orrú Cupido kövérkés karjait barokk modorosságú finom ujjacskáival úgy tárta szét, hogy biztosnak kellett vennem, csak engem szólít és senki mást.

Kissé leforrázva és tanácstalanul haladtunk tovább. Csak, amikor már eltűnt a kastély és a kerítés hátunk mögött, csak akkor jegyezte meg apám epésen:

— Mindig mondtam, bolond ez az öreg különc...

Hogy már komoly ígéretünk volt apám felmentésére, nem is tudtuk pontosan megérteni és felmérni, vajjon miféle baj érheti a háborúval a világot, amire a kastély öreg gazdája, — lehet, hogy csak az intéző volt, — olyan szomorú arccal s oly fakó hangon célzott.

Mire a piactérre értünk, ott már javában tolongtak a népek. Egyelőre még csak rendszertelenül, mint a gazdátlan falka, de azután mind többen és többen lettek. Végül is a morajló sokaság a tér legjelentékenyebb sarkában meglapuló szerb templom felé huzódott, melynek rozsdás rácszata előtt azután végtelen ütemben hömpölygött föl-alá, ellenséges pillantásokat vetve az omladozó épületre és készen minden pillanatban, hogy lerombolja azt. Az első percekben nem tudtuk mire vélni ezt az egészen közeli mennydörgésszerű zúgást, ami az emberi szájak ezreiből tört fel s egyetlen fájdalmas hangzatban ömlött szét szinte az egész felfordult életű városrészen, melyet a gyánémények sűrű félköre határolt, közepén a három templommal, a római katolikussal, a románnal és a szerbekével. A katolikus és a román templom helyén még mocsarak búzlóttek és bibliai rendetlenségű vad vizek folydogáltak, amikor a szerb temploma már régen ott állt városrészünk, a város legrégibb külvárosának közepén. Csak amikor bennünket is magába nyelt a tömeg, mint a rohanó árvíz az útjába kerülő fiatal gyümölcsfákat, csak akkor értettük meg miről van szó.

— Le a pánszlávokkal!

— Ki innen a rácokkal!

— Le a jellasicokkal!

— Kötélre a gyilkosokkal!

Igy kiabáltak az emberek össze-vissza, habzó szájjal, feldühödten. Bent a templom zárt tölgyfaajtója mögött, a tompa félhomályban ugyan-csak remeghettek az időtől meg a sűrű gyertya és tőmjénfüsttől megbarapult szentek, várva mikor zuzza be egy eszeveszett kézből elröppenő kő a finom bizánci rajzu színes ablaküvegeket. Anyám elszorult szívvél hirtelen magához vont. Bizonyosan az a falu jutott eszébe, ahol — még tíz éve alig mult ennek, — bár nem volt szerb szülők gyermeke, a szerb tanító tanította a cifra cirill betűk kirajzolására és első olvasmányait, mélyrózsaszínű gyermeki ajkait igyekezettel mozgatva a szerbek kemény, sokmás-sahangzós, de csobogóan dallamos nyelvén közelítette meg, azon a nyel-

ven, amelynek üde patakzása még máma is, öregedő napjaira a gyermekkor fájdalomtól ment, boldog emlékét jelenti számára.

Ezen a napon minden üzlet ajtajában ott csüngött az arany, vagy fekete betűkkel nyomtatott vagy éppen kézzel írott cédula: „Zárva“. És ez volt a sarki szerb fűszerkereskedő szerencséje, különben a tüntetők pillanatok alatt összetörték volna üzlete kirakatait a diszes bonbonos üvegekkel, a kiállított önfejű pezsgőpalackokkal és likőrös flaskákkal, a töltött csokoládékkal és vörös viaszba burkolt hollandi sajtokkal, mik eddig mind oly ingerlőn vonzották ebbe az üzletbe nem egyet azok közül, akik most az üzlet előtt izgatottan rázták az öklüket. Néhány vérbő fiatal ember sétabotját ütemesen végigrángatta a szerb csemegeüzlet recés vasredőnyén és a vad mozdulatokat követő dübörgés a háború e wágneri nyitányában, mintha fegyverropogásként festette volna alá a tömegek bárbar felhördülését. E zaj közepette a három templom, mintha csak a városrész népeinek szimbólumaként meresztette volna égre keresztel ékesített tornyait. A katolikus és a román templom hegyes, sudár tornyai kemény árnyékot vontak a napsütésben előtti elterülő térségekre, míg a szerb templom egyetlen alacsony tornya bár tömzsiv, re roskatagon és szerényen, mintegy szunnyadni látszott a templom boltíves kapuja fölött szinte eltörpülve a piacteret szegélyező „Ezüst-Kecske“ kávéház és az új szecessziós bérpaloták szomszédságában. A szerbek hatalma tájunkon régen letűnően volt. Visszaszorította őket a buja növényzetű krassói hegyekből előhömpölygő románság, a hatalmasan gyarapodó katolikus svábság és nem utoljára a gipszlábu óriás, az Impérium, melynek metternichi örökségeit ápolva elsősorban megbízható szoldateszkára és hí bürokráciára volt szüksége, hogy a nép és a nemzetiségek e veszedelmes puskaporos hordóján az uralom pózában sikeresen megállhasson.

Városunk idegesen kapkodó polgármestere, a fejetlen hadtestparancsnokság s még följebb, a belügyminisztérium különböző államtitkárai és valószínűleg maga Tisza sem vették rossz néven ezt, mint az ország többi városaiban egyidőben lezajló tüntetéseket sem, hiszen a hazafiasságnak ezt a légrévét onnan felülről teremteték meg s a fellobbant pusztítási vágy nem bizonyított egyebet, mint hogy a háborús hangulatkeltésre nem hiába szórták a pénzt a feneketlen titkos alapokból. Az uccákon a sokaság, ellenére a kora délelőtti óráknak, nem apadt, sőt egyre dagadt. A szerbek elleni düh emberről emberre szállt, mint valami hirtelen fogó ragályos vész. Nem lehet tudni, egy tömegbe vegyült félcilinderes titkosrendőr kiáltotta-e el először a szerb templom előtt, hogy „Le a ráccokkal!“ vagy egy kótyagos suhanc. De akánki volt is a kezdeményező, csak a szikrát csiholta bele a gyulékony szalmakazalba, mely azután már magától lángolt tovább, pernyéjét szente szórva a vidék fölött. A tüntetés valójában nem szólhatott a templomnak, melynek ősi cserepein naptól perzszelt zöldesvörös moha terjeszkedett nagy békességben, sem a falak mögött némán tátongó szenteknek, hanem inkább a városunkban élő alig néhány száz szerb családnak, vagy még inkább az egész szerb nemzetnek, mintegy végső figyelmeztetésnek szánva: vigyázatok, mert kitapossuk a beleteket, csontjaitokat összetördeljük, felgyújtjuk házaikat, gyermekeiteket széjjeltépjük, kipusztítunk-e világról... Am bizonyos, hogy városunk szerb családjai közül nem egy e piaci tüntetés napjáig alig

gondolt rá, hogy ő szerb és talán az sem volt ritka eset, hogy a gyermekeket már magyar nemzeti szellemben nevelték és utódaiknak nemzetük multjából örökségként csupán az ajkukon elkallódó nyelvet hagyták meg. Legtöbbjük még ugyanúgy megsiratta a trónörököst, mint a svábok vagy a magyarok, hiszen egy mese királyfija, a Monarchia legendájának főszereplője veszett el benne, egy igazi herceg...

De az egyik gyűlölködés a másikat támasztotta fel s a szerbek, akik csak néhány nappal előbb még gondolni sem mertek ilyesmire, egyik órától a másikra konspiráló sovinszták lettek, hogy most már minden lojalitásukról elfeledkezve azt se bánták volna, ha a város legmagasabb vilanyópóznáján magát Ferenc Józsefet látják Tisza István mellett lógni.

A tüntetők vulkanikusan kitörő indulatait mi teljességükben persze nem tudtuk megérteni, hiszen, ha engemet, a gyermeket, szülcim már magyarnak nevelték, ők maguk végeredményben, mint a város tisztviselő polgárságának legnagyobb része, még saját maguk vergődtek át a nemzeti hasonulás tudattalan, de annál küzdelmesebb belső harcain. Ez kizárta, hogy szüleim is minden átmemet nélkül egy vad és esztelenül romboló hazafiságnak vessenek szelet. Talán maguk sem tudták, hogy ezért, de némileg mégis megrémülten igyekeztek tovább a zugó-bugó térről, hol már-már úgy tűnt, valóban bármelyik percben felszökik a vörös kakas a görög-keleti szerb templom különös színekben játszó tetejére. Bármintről erőlködöm is, hogy visszaidézzem ama dermesztő hangulatu nyári délelőttöt, nem emlékszem arra, melyen bár titkon vagy rejtőzködve, a sajnálat, az emberiség vonásai bujtak volna meg amaz esztét vesztett tüntető emberi horda láttán, hacsak a kofaasszonyok nem sandítottak ferdén a zajongókra, akiknek jószagú zöldséges állványait és színekben duskálkodó virágos standjait a tüntetők valósággal elseperték a templom rozsdás rácsa alól. Csupán arra emlékszem homályosan, mint valami fájdalmas mélységekbe elbujtatott dallamfoszlányra, hogy sírtam és könnyeim rémületemben, mintha befelé csordultak volna vergődő szívemre. Rettenetesen féltam. Anyám sápadtan és reszketve vonszolt magával, apám elől haladt, hogy utat törjön előttünk a sokaságban. Mintha menekültünk volna s anyám valamely boszorkányos hatalom veszedelmétől óvna, amely az emberi arcok álarcái mögé rejtőzködve itt settenkedik körülöttünk s jót nem hozhat reánk csupán rémségeket, gonosztságot, but, bajt és rettenetet.

Ő, nem voltunk mi több ebben a borzalmas erejű viharban, mint három gyenge falevél örvénylő folyam sodrába vetve. Az ár elkapott és mi hiába is igyekeztünk szilárd partok felé, összecsapott fölöttünk, tépett, marcangolt, anélkül, hogy pontosan tudtuk volna, miért és mi tulajdonképpem az értelme ennek az egészen valószínűtlen harsogó, eget ostromló tombolásnak.

Apám mégis egy győzelmes fiatal férfi örömevel, öntudatosan és büszkén viselte ezen a tragikus családi diszkivonuláson új vasárnapi ruháját, amit más hétköznapiokon valószínűleg sosem cselekedett volna meg. De a háború kitérése még egyébként józan és hűvös gondolkodású apám fejében is megzavarta a polgári rendességről kialakult fogalmakat s a mesterségesen fellobbantott hazafiúi érzelmek végeredményben benne is úgy dolgoztak, mint más magyarokban, felforgatták a polgári tudat

legkonzervatívabb zugait, mint ahogy a hirtelen támadt légvonat az ódon ház szellőzetlen szobáinak sötét sarkaiban felkavarja a szemetet és a port. Apám azon a reggelen, éppúgy, mint a többi hivatalnok, fűszerkereskedő, vállalkozó, telektügynök, orvos és ügyvéd, mintha tulvilági parancsot kapott volna, hogy öltön magára az események magasztosságához méltó ünnepi gunyát, mintegy igenlésként mindahhoz, ami most tulajdonképpen akarata ellenére történik, gondot és bajt okoz neki és mégis igent bólint hozzá akárcsak a delejes álomban révedezők a hozzájuk intézett értelmetlen kérdésekre. E polgárok egészen biztosan nem tudtak maguknak számot adni arról, ami velük most történik, nem tudták, miért tájtékanak vagy miért lelkesednek? Talán csak azért, mert máról-holnapra egyszerűen mindenki jó hazafi lett, még az is, aki tegnap még világpolgári gunnyal nyelvét öltötte a hazafiakra, sőt még az ujdonsült vidéki szociáldemokrata ügyvéd korifeusok is úgy vélték, hogy ez a háború jogos, sőt szükséges.

Ott bukdácsoltam anyám és apám oldalán a tömegben én is őt esztendősen, zúgó, sajgó fejjel, ama teljesen felfoghatatlan haláltánc tudatát vesztett apró résztvevőjeként. Az ucca fojtó, forró, izzadt, valósággal reszkető levegője áthatotta ruháimat, bőrömet, tudómet, szorongó szívemet és csodálkozóra tépte fel apró, husos ajkú számat, melyből még tejfogaim fehérlettek elő. Ő, ha én akkor tudom, mi történik körülöttem a világban, mint ahogy ma tudom, ha megértem akkor mind azt a megnevezhetetlen és kifejezhetetlen összekuszált indulatot az emberekben, akkor talán ki tudom mondani, ami anyám szívét annyira szorongatta az előző estén, amikor oly soká sirdogáltunk homályba boruló kertünk bokrai között, ketten összeborulva, mint a vihartól kitépett s egymáshoz sodort palánták. De vajjon ki tudta akkor kimondani, hogy valóban mi fáj ennek a sötét tébolyba buzó Európának, amely végül is odajutott, mint ahogy az ama bizonyos augusztusi napokból szinte természetesen következett, ahol ma tart, az erőszak és a sovíniszta téboly feneketlen őszavarába. És aki akkor megnevezte és kimondta a veszély nevét, az bizony meglakolt érte. Hogy csak két példát idézzek: azokban a napokban gyilkolták meg Párizsban Jaurést és ugyanazon a napon városunkban kivégeztek egy nazarénust, mert nem akart fegyvert fogni és Jézus nevében kijelentette: „Nem ontok emberi vért...”

A NAGYKÁROLY VIDÉKI SVÁB TELEPÜLÉS

Írta: VADAI GYÖRGY

A Szamos alsó folyásától kettészelt területen, ahol a Kárpátok nyugatra ágazó láncai szelíd lejtésű hegyekkel és dombokkal olvadnak a Nagyalföld északkeleti csücskébe, e változatos és termékeny vidéken századok történelmi erői a legkülönbözőbb népeket sodorták össze. A területet, mely közigazgatási nevét legnagyobb városától, Szatmártól nyerte magyar, román, német, szlovák és rutén népcsoportok népesítették be. A történelem hullámai át-át csaptak a népcsoportok felett, a közös viszonyságok a külön kulturájú népcsoportokat egy sorsközösségben egyesítették s ennek eredménye a három kisebb népcsoportnak, németek-

nek, szlovákoknak és ruténeknek beolvadása volt a két nagyobb, a magyar, illetve román kultur- és népegységekbe.

Az öt nép letelepedését, viszonyait, egymásra gyakorolt hatását s a kölcsönös asszimilációt egy tanulmány keretében vázolni szinte lehetetlen. Tanulmányunk ezért csak a német, részletesen sváb telepesek viszonyainak leírására, történetére s asszimilációjuk taglalására szorítkozik. Ehhez azonban szükséges a vidék német betelepülés előtti történetének ismertetése.

A kilencedik században e vidék gyér szláv népességét magyar törzsek váltják fel. A királyság megszüllődése ezen a tájon is feudális viszonyokat honosít meg. De míg a régi törzsi telepek jobbágyságba taszított lakosai a helységnevekből ítélve (Kálmánd, Csanáros, Kaplony, Fény) magyarok voltak, addig a feudális rendszer oligarchiáinak e vidéki névlajstromában már német lovagok (Guth és Keled) nevei is szerepelnek, kik adománylevelüket velencei Pétertől kapták. Ugyancsak a királyi hatalom megerősítőiként tűnnek fel Szatmárnémeti, Nagybánya és Felsőbánya német polgárai, Kaplony és Fény monostorai. A királyi hatalom letöri ugyan a törzsi rendszer szabadságának megsemmisítése miatt föllázadó pogány magyarokat, de a népre erőszakolt oligarchák között nem tud rendet teremteni. Ezek egymás közti viszályainak a pórnép fizeti meg az árát. A jobbágyság sanyargatása és a rá kivetett terhek mind nőnek s emiatt a törzsi rendszerben alakult falvak fejlődése megáll. Érthető így, ha később a huszita tanok megmozgatják a vidék jobbágyait s az 1437-es kelyhes lázadás is innen terjed át a Nyírség illetve a Felvidék jobbágy falvaira. A lázadás letörése után a pórnép elnyomása még fokozottabb s a jobbágyságról átterjed a kurtanemességre is. Az 1514-es parasztlázadásban e vidék népét a gencsi és tyukodi kurtanemesek vezetik. A forradalom elfojtása után a Werbőczy-törvények, a töröküldések s az általános fejtelenség következtében a lakosság száma az egész országban folyton apad. Szatmár vidékének magyar lakossága 80 százalékban elpusztult. 1526 után a Szamos alsó folyása a magyar nemzeti függetlenségért harcoló Zápolyák s a későbbi erdélyi fejedelmek hadfelvonulási területe a terjeszkedő német hatalom s a Habsburg-ház ellen folytatott évszázados harcaikban. A folytonos hadakozásba néha-néha a parasztság is bekapcsolódik s belegyakorolja magát a fegyverforgatásba. S míg a vidék főurai a reformáció hatása alatt a püspöki birtokon osztozkodnak a jobbágyság bibliai jelszavakkal újra meg újra sikra száll a Tripartitum ellen. Egyik ilyen fölkelésben már az avasi románság is részt vesz. Erre a nemesség az 1668. évi országgyűlésen követeli a saját maga részéről megindított román telepítés beszüntetését, mert a letelepülő románságban a jobbágyság természetes szövetségeseit látja.

1543-ban fölépül Szatmár vára. Mikor e várat német zsoldosok szállták meg a vármegye több alkalommal kénytelen e zsoldosok garázdalkodása miatt elenük „zászlót bontani.“ A vár a német birodalom Erdély fölé kinyújtott karja. Lerombolása érdeke a nemességnek, parasztságnak, magyarságnak, románságnak egyaránt. A nemesek a nemzeti függetlenséget, a magyar s román jobbágyok vallásszabadságukat féltették e hatalomtól s harcoltak ellene azért is, hogy a várórség sarcolásaitól megszabaduljanak. Ezért a vármegye mindig az erdélyi fejedelmi, később pedig

a kuruc hadak mellé állott s gazdaságával s vérével segítette az ostromló seregeket. Az 1705-ös 17 hónapig tartó ostrom alkalmával a vidék magyar és román lakosai utójára fognak össze a kuruc seregekkel és sikerül is nekik a várat elfoglalni. Egy akkori adat szerint a 17 hónapig tartó ostrom következtében a vidék falvai közül Kálmánd hat hétig, Mérk 9 hónapig, Szaniszló, Csomaköz, Mezőterem, Nagymajtény két-két, Fény és Vállaj öt-öt hétig volt lakatlan, hogy csak azokat a helységeket soroljuk fel, amiket a későbbi német telepések népesítettek be.

1711-ben a szatmári béke véget vet a századok óta folyó harcoknak s a főnemesség áruháza utat nyit Ausztriának kelet felé. Magyarországon helyreáll a normális gazdasági élet s eddig nem tapasztalt méretben föllendül a telepítési politika. A gazdasági föllendülés azonban Ausztria erejét növeli; a telepítési politikának kimondottan magyarságot gyengítő s a bécsi kamarilla hatalmát növelő céljai letagadhatatlanok.

A kuruc-mozgalom letörésében a kamarilla a főnemesség támogatását vette igénybe, mert még a kuruc főnemések is ellenszenvvel figyelték a kuruc néphadsereg törekvéseit. E törekvésekben a nemzeti függetlenség mellett az igazságos földelosztás is ott szerepel, az akkori viszonyok elgondolásainak megfelelően: fejedelmi jutalom formájában. A főnemes Károlyi Sándor, az ország egyik leggazdagabb embere, fölhasználja Rákóczi távollétét, kuruc fővezéri minőségében megkötí a szatmári békét s lefegyverzi a kuruc néphadsereget. Ő is mint korának többi főnemese, birtoka megvédése céljából áldozta föl a nemzeti függetlenséget.

A bécsi udvarnak tett szolgálataiért Károlyi Sándor grófi címet s több birtokra adománylevelet kap. Most már vele együtt valamennyi főnemes elsősorban birtokai jövedelmeztetésére gondol s a telepítési tervben találkozunk a főnemések érdekei a bécsi kamarilla érdekeivel. Károlyi grófnak különben a telepítéssel három célja volt: 1. birtokai gyümölcsöztetése; 2. a bécsi udvar tetszésének elnyerése; 3. a kuruc eszméktől „megmételvezett” magyar kálvinista jobbágyok erejének letörése. Ezért hozat katolikus német telepéseket falvaiba. S mert „általuk Isten áldásában óhajt részesülni”, a még hevülő kuruc parasztságba az engedelmességre intő katolikus vallást „implántálja.” Ilyen előzményekkel indul meg a telepítés.

A telepítés céljaira legalkalmasabbak a katolikus Felsősváb (Oberrschwaben, déli Württemberg) terület nélkülvő jobbágyai. Ezek u. i. felettébb sokat szenvedtek a spanyol örökösödési háború alatt (1701-1713); egyszer mint hadszíntér, másszor mint hadtápterület. Fejedelmek mépzsaróló adórendszerei azután még külön hozzájárultak az általános nyomor előidézéséhez. Ilyen körülmények között a sváb jobbágyokat könnyen rá lehetett bírni az idegen földre való telepedésre.

Hogy terveit könnyebben megvalósíthassa Károlyi gróf, kieszközli a bécsi udvari haditanácstól, hogy a betelepülendők utjuk alatt a különböző vámok alól mentesüljenek, letelepedésük után pedig bizonyos ideig kiváltságos helyzetet élvezhessenek. Ezután a gróf ügynökei megindulnak telepéseket toborozni s rövid időn belül már Pozsonyban van az első telepés csoport. Ezzel a csoporttal a gróf még Pozsonyban szerződést köt (1712). A szerződés a telepéseknek az uraságtól három, a vármegyétől pedig hat évi adó és egyéb szolgálat alól való mentességet biztosít. Ezen-

főül a gróf ígéretet tesz, hogy a telepesek fölé német adminisztrátorokat rendel, német előjárókat és papokat nevez ki községeikbe. Minden család részére két igavonó ökröt, egy tehenet, vetőmagnak való búzát az uraság utal ki. Mindezek árát egy forint előlegezett utiköltséggel a telepesek később részletekben tartoznak visszatéríteni. A gróf még arra is kötelezi magát, hogy abban az esetben, ha a telepesek úgy kívánnák, a magyar jobbágyokat áttelepíti a nekik ígért falvakból. Ilyen föltételek mellett indul el Pozsonyból 330 család 1400 lélekkel Nagykároly felé. A föltételeket azonban a gróf nem tartotta be. A hosszú ut és a kezdetleges közlekedési eszközök (Pestig dereglyéken jöttek, onnan gyalog) miatti szenvedések betetőzéséül a telepesekre Nagykárolyban még nagyobb nélkülözések várnak. A grófné csak száz lélekre várt s nem tudott se szállást, se élelmiszert adni. A telepesek munkát a megérkezés évében nem kaptak. Csakhamar 91 család elszökött a nélkülözések következtében, 28 család fő meghalt.

Az első telepes-csoport nagy nehézségei ellenére a telepítés tovább folyik. Az első csoport Nagykárolytól északnyugatra, Csanáloson telepszik le. Innen egy része Fény és Majtény községekbe megy át. 1720-ban új csoport érkezik. Ezek már jobb módúak. Utiköltségüket maguk fedezik, sőt még a gróf ügynökének is tudnak kölcsönözni. Ezek Erdődön, Béltéken, Kaplonyban s Petriben telepednek le. Erdődön a magyar jobbágy-ság nem szívesen látja a jövevényeket s ez új sanyargatásoknak teszi ki a sváb telepeseket. Az új nehézségek következtében a már nagyobbigényű telepecscsoport 170 családja Szolnokdobokamegyébe vándorol. (Egyedül Erdődről 46 család szökött meg.)

Károlyi Sándor gróf halálának évében (1743) 7 községben 500 német telepes család lakik. Károlyi utódai alatt a telepítési lendület csökken, mert a passarowitzi béke (1718) után a bécsi udvar is megkezdte a Délvidék betelepítését. Károlyi Ferenc gróf részben új telepesekből, részben a régi telepesek átköltöztetésével (1743-58) Turterebes, Vállaj, Szakas, Tasnád, Gilvács, Kálmánd, Királydaróc községekbe, Károlyi Antal gróf (1758-1791) meg Krasznasándorfalu, Mérk, Krasznaterebes, Nagyszokond, Színfalu, Alsóhomoród, Barlafalu, Szaniszló községekbe telepít svábokat. A telepítést Károlyi József fejezi be Zajta, Józsefháza, Nántü, Csomaköz, Küsdengeleg, Nagymadarász, Mezőterem és Tasnádszántó betelepítésével 1815-ben. Az 1828. évi adatok a sváb telepesek létszámát 18.377-re teszik. Ma e telepesek leszármazottainak száma 45-50 ezer.

A telepeseknek az urasággal kötött egyik szerződéséből megismerhetjük a telepesek urbéri kötelezettségeit. E szerint a szerződés a jószág-méltküli gazdák gyalogszerez, a jószágos gazdák pedig szokérral vagy ekével hetenként három napig tartoztak az uraságnak dolgozni. Minden jobbágytelek után évi két tallért fizettek, bor, juhok és méhek után viszont tizedet. Minden egyes céh (a telepesek között sok volt a mesteremb) az uraságnál előforduló munkát ingyen végezte, újkor az uraságnak mestersége szerint valami ajándékot adott s magyar jobbágyfiúkat mesterségre nevelt. Az igazságszolgáltatást a községi előjáróság előterjesztésére az uradalmi tisztek végezték. Az ítéleteket az urasághoz lehetett megfellebbezni.

A telepes falvak társadalma a magyar falvakéhoz hasonlóan telkes

gazdákból, mesteremberekből és zsellérekből (napszámosok) állt. Egy telkes gazda átlag 25-30 hold szántót, 10-15 hold legelőt, 1-2 hold háztelket kapott az uraságtól. Az 1828. évi adatok szerint 1860 urbéri telken 74.420 hold területet munkáltak meg a gazdák. Ezekből az adatokból kitűnik, hogy a telkes gazdák 8000 lélekszámával (családjaikkal együtt) szemben a napszámosok és mesteremberek lélekszáma 10.000. A két társadalmi csoport akkori életszínvonala azonban alig különbözött.

A szatmárvidéki német telepítéssel egyidejűleg egész Magyarországon nagyszabású telepítő munka folyik. 1720-ban az ország területén a magyarok száma 1.161.000, a nemzetiségeké viszont 1.421.000 (45 és 55 százalék). 1787-ben a 2.322.000 magyarral szemben már 5.681.000 a nemzetiségek száma. A magyarság százalékszámát a telepítés következtében 45 százalékról 29 százalékra esik. *Marczali* leírása szerint: „Majdnem folytonos lánc a német falvaknak húzódik át az egész országon“. A szlovákok, rutének, szerbek, románok mélyen benyomulnak az Alföldre. S ez akkor történik, amikor a francia polgári forradalom a rendi állam helyébe a nemzeti állameszmét helyezi. De azok az erők, amelyek Magyarországon a nemzeti állam eszméjét hivatottak megvalósítani előbb az ország nemzetiségi arányszámát változtatják meg a magyarság javára.

A 18. században a cseregazdálkodás a Dunamedence gazdasági életét is átalakítja. Az ipar és kereskedelem föllendül s megindul a városok gazdasági, népesedési és kulturális fejlődése. Magyarországon elsősorban az alföldi városokban buzog fel az intenzívebb gazdasági élet s az ennek következtében beözönlő, főleg magyar falusi lakosság hatása alatt, ezek a városok lesznek a nemzetiségek elmagyarosodásának kohói. A nemesiség felvilágosodottabbjai már belátják az osztály kiváltságuk alapját tevő natural-gazdálkodás csődjét s a polgárság élharcosaivá lesznek. A polgári jelszavak érvényesülése megtöri a rendi társadalom válságfázisát s az új rétegződés magába szívja a nem magyar jobbágyok feltörőkvő egyedeit is. Természetesen, ott ahol a nemzetiségek a magyarságba beékelve éltek, nem alakulhatott önálló nemzetiségi kultúra s így a polgárosodás említett folyamata egyet jelentett a magyarosodással, nem is említve, hogy az urbéri szolgáltatást eltörölő, jogegyenlőséget hozó polgári megmozdulás rokonszenvet kelt a még nemzeti öntudat nélküli nemzetiségi jobbágyban, miért is a magyar nyelvet a haladás és boldogulás nélkülözhetetlen eszközként tekintti. Ezért a nemzetiségi szórványok nem viselhetek önvédelmi harcot a fölszivási törekvésekkel szemben, már csak azért sem, mert hiányzott az a réteg, melyre e harcok vezetése háruult volna. Így indult meg a természetes asszimiláció folyamata, melynek következtében 1850-ben a 6.364.000 nemzetiségivel szemben már 5 millió a magyarok száma, vagyis 63 év alatt 1.700.000 nemzetiségit asszimilált a magyarság s százalékaránya 29 százalékról 44 százalékra emelkedett.

Szatmárvidék német telepeit is áthatotta a természetes asszimiláció folyamata. Leghamarabb Nagykaroly és Szatmár sváb lakosai magyarosodnak el. Vállaj, Csanálos, Fény, Csomaköz, Kálmánd, Kaplony elmagyarosodását, jóllehet e falvakban kizárólag telepések laktak, Börvely, Bere, de főleg a megyeszékhely, Nagykaroly magyarságával fenntartott gazdasági, közigazgatási és társadalmi kapcsolatok magyarosították el. Mezőpetri, Mezőterem, Kisdengeleg, Vezend községekben a magyarosodás

már jóval lassabban folyt, mert távolabb esnek Nagykárolytól s gazdasági és társadalmi téren is visszamaradottabbak, illetve részben kizárólag német (Mezőpetri) vagy német-román-magyar (Terem, Vezend, Dengeleg) lakosságaik voltak. Nagymajtény, Gilvács, Krasznaterebes asszimilációját a vasutvonal közelsége gyorsította meg. Nagymadarász, Királydaróc, Erdőd községekben az ottlakó magyarság, Erdődön a járásszékhely jelleg az asszimiláció tényezője. Krasznabélték, Krasznasándorfalu, Nagyszokond, Szakasz, Nántü, továbbá Alsóhomorod, Szinfa lu s a színérváraljai járásban fekvő Barlafalu mutatják az asszimiláció legkezdetlegesebb s leglassabb iramát. E falvak már a Bükkhegységgel szomszédosak, ahol a magyar nyelvterületet a román váltja fel. A Szamos jobbpartján egymástól távoleső Turterebes, Zajta, Józsefháza községek már magyar nyelvterületre esnek s ezért az itteni magyarosodási folyamat a Nagykárolytal szomszédos falvakéhoz hasonló.

A telepes falvak elmagyarosodásának irama e falvak társadalmi rétegeinél különböző. A kizárólag földműveléssel foglalkozók asszimilálódása lassabb, mint a falu határait többször el-el hagyó iparosok és kereskedők. Leghamarabb itt is a faluból kikerülő értelmiségiek magyarosodtak el, s mint tanítók és papok, a faluba visszatérve az asszimiláció legaktívabb tényezőivé váltak.

Az iskola csak az 1900-as években lesz az asszimiláció komoly tényezője, amikor a beolvadás folyamata már rég megindult. Ez akkor derül ki, ha figyelembe vesszük pl., hogy Nagykároly járás lakosságából 1900-ban 49.60 százalék analfabéta. Szatmárvármegye első állami iskolája csak 1873-ban nyílik meg s a legtöbb sváb telepes faluban a világháború előtt egyáltalán nem volt állami iskola. 1855-ig, mikor Haas szatmári püspök az *Organisations Entwurf* alapján megszervezi az egyházmegye felekezeti iskoláit, az alsófokú tanítás az írás-olvasás elsajátítására szorítkozik, a tanerőt, ki legtöbb esetben a kántor, a község tartja el s ugyancsak a község határozza meg az előadási nyelvet is. Sőt, még az ujjászervezett felekezeti iskolákban is németül folyik a tanítás. Csak később vezetik be a magyar nyelvet, úgy, hogy amikor a magyarosítást szolgáló iskolatörvények megjelennek a falvak nagyrésztében már természetes azok végrehajtása s csak a Bükkhegység sváb telepesei körében előzi meg a magyar tannyelv, a magyar asszimilációt. Jellegzetes az is, hogy míg e törvényekkel a nemzetiségek határozottan szembeszállnak, addig a sváb falvak semmiféle ellenállást nem tanúsítanak. Ami különben az iskolai adatokat illeti, úgy 1868-ban 24 német-magyar és 3 német nyelvű iskola működik Szatmármegyében. 1896-ban már a sváb falvakban is csak magyarul folyik a tanítás. Ismételjük: helytelen lenne ebből arra következtetni, hogy a magyar tannyelv az elmagyarosodás főoka. Az elemi iskola semmiképp sem alkalmas idegen nyelv terjesztésére még a mai kötelező iskolalátogatás mellett sem. A háború előtti iskola még kevésbé. A szatmárvideki németiség természetes asszimilációjában az iskola csak melléktenyezőként szerepelt.

A szatmármegyei svábság asszimilációja nemcsak a magyar nyelv elsajátításában nyilvánult meg, hanem a magyar sorsközösségbe való önkéntes beolvadásban is. A telepítés első éveiben a svábság viszonya a magyarsággal korántsem a legbarátságosabb. Olyan helyeken, ahol a svá-

bok magyarulakta községekben telepedtek le, sok az egyenetlenkedés a sváb és a magyar jobbágyság között, mert a sváb jobbágyok helyzete eleinte kiváltságos a magyar jobbágyok helyzetéhez viszonyítva. Később azonban a telepítés megszűnik s ezzel a svábok kiváltságos helyzete is, amit az uraság a telepítés szerencsés kimenetele céljából türt. Ekkor a magyar, román és sváb jobbágyság már egyaránt várja az urbériség eltörléséről szállingó híreket. 1848-ban a megye keleti részén lakó románság Urbán csapataihoz csatlakozva harcol a forradalom ellen. A sváb jobbágyoknak azonban nincsenek saját vezetői s így a bécsi kamarilla nem is tudja őket felhasználni céljaira. Ezért a vidéki sváb jobbágyai együtt harcolnak a nemzetörtségben a forradalom, vagyis az urbériség megszűnése, a jog-egyenlőség s a nemzeti függetlenség mellett. Az abszolutizmus korában Kossuth, Türr és Garibaldi a svábok előtt is igen népszerűek.

A kiegyezés utáni viszonyok a szatmárvidéki telepes társadalmat két osztályra tagolták. A telkes gazdák birtokai jól jövedelmező kisbirtokokká alakultak s a telkes gazdák a városi magyar polgársággal egy életszínvonalra emelkedtek, minek következtében átvették a városi hivatalnokréteg hazafiaskodó magyarságát. A másik réteget a földtelen zsellérség tette. Ez a réteg egyre nőtt, mert a telkes gazdák, hogy birtokaik egy kézben maradjanak, azt egyik gyermeküknek hagyományozták, míg a többiek zsellérsorsra jutottak. Ez az örökösödési rendszer a telkes gazdák társadalmát a föld hiánya következtében kontingentálta, a zsellérek számát viszont szakadatlanul emelte. A zsellérek egyrészt az uradalmak, másrészt a kisgazdák földjeit művelték. Arattak 9-11 részért, kapáltak 3 részért, csépeltek 3 szálalékért. Elszivárogtak iparba, kereskedelembe, sőt igen sokan kivándoroltak. A nagykárolyi járásból a sváb, magyar és román kivándorlók száma:

Év	Férfi	Nő
1900	134	26
1901	313	37
1902	666	119
1904	628	197

A kivándorlás oka: gazdasági szükség. A „hazafias“ lelkiület e réteget már kevésbé fütötte, azért azonban a háború kitörésekor ezeket is elragadta a háborus láz. Viszont ez a réteg eszmélt föl a leghamarabb s teszi a háború utáni mozgalmas időkben a falusi forradalmi réteget.

A világháborút követő rendeződés folytán a telepes falvak három kivételével, Románia birtokállományába kerülnek. Az új hazában a legelső nagy társadalmi esemény a földbirtokreform.

A földbirtokreform érintésekor csak a nagykárolyi járásra szorítkozunk, mivel erről a járásról pontosak az adataink s ebben a járásban a legnagyobb a sváb telepesek száma. (Nagykárolyt kivéve a vidék nemzetiségeit — a származást véve alapul — a román jegyzőségek a következő számokban állapítják meg: sváb 35.279, román 13.000 magyar 5.453).

A nagykárolyi járás 99.525 kat. hold területéből a földreform előtt 45.799 kat. hold 100 holdon felüli nagy birtok volt. A megmaradt terület 10-40 holdig terjedő kisbirtokok között oszlott meg. Az 1920-as földbirtokreform a 45.799 kat. hold nagyságú nagybirtokból 28.244 kat. holdat sajátított ki. 13.032 kat. holdat ittlakó zselléreknek osztottak ki (2-4 hold nagyságú birtokrészekben) s 10.000 kat. hold legelőt, 4.675 kat. hold-

dat pedig 485 román telepes családnak adtak.

1848-ban az urbériség eltörlése a telkes gazdákon segített, az 1920. évi földbirtokreform viszont a zsellérség sorsán enyhített. Ez a két nagy társadalmi reform azonban még nem oldotta meg a vidék minden társadalmi kérdését. A telkes gazdák már is felosztják gyermekeik között földjeiket s így egyre alig jut 4-6 hold, a zsellérek pedig alig tudnak gyermekeiknek 0.5-1 hold földet hagyományozni. Ugyanakkor a városi munkanélküliek lehetetlenné teszik a városba települést s amellet a faluban eladásra kerülő földeket pár egykézű zsirosgazda vásárolja fel. Érthető, hogy ebben a légkörben a társadalmi élet új tünete jelentkezik: a sváb-magyar nemzetiségi harc.

Az új viszonyok a szatmári telepes falvakat asszimilációs folyamatuk közben érték. Míg a nagykárolyi járásban az asszimilációt szinte befejezett ténynek lehetett tartani, addig a Bükkhegységben e folyamat alig kezdődött meg. A román főhatalom első éveiben a bükkhegységi falvakban német nyelvű tanítást vezetnek be a lakosok kérelmére. Az 1920. évi népszámlálás a telepések leszármazottait etnikai alapon németeknek veszi, mire megalakul Nagykárolyban a sváb népiroda (*Gauamt*), mely sajtóval (*Mitteilungen*, *Schwabenpost*), iskola politikával nemcsak a svábul beszélők kulturális felemelését, de a már elmagyarosodott svábok visszasvábotását is céljául tüzte ki. Ebbe a vonalba esik a nagykárolyi gimnázium német szekciója is. A sváb mozgalom eleinte inkább a szervezetlen zsellérség rétegében keresett talajt, a nagy német imperializmus előretörésével azonban a suly áttevődött a magygzdák rétegére. 1932-ben sok harc után minden község felekezeti iskolájába bevonul a németnyelvű tanítás s csak a mult év (1938) elején indult meg a magyar nyelvű községek felekezeti iskoláiban a magyar nyelvű tanítás.

FEKETE FERENC: A NYUGALOM HAJÓJÁN

*Igen, én rossz korban születtem:
roppant erejű tömegek
zuhanó, fojtó-sodru árral
zubognak át fejem felett;*

*minden percben elseperhet
agyon nyomhat e barna ár,
ha vele uszom: elfáradok,
ha elrejtőzném: megtalál.*

*Egy idő óta bárkára szálltam,
bárkám neve: a nyugalom.
Tajtékozzanak a habok alattam
felülről kormányozgatom*

*s míg rohanok éles szirttek,
kavargó örvények között,*

*mint a nagyon bölcsök és nyugodtak
még e száguldásnak is örülök,*

*a perceket jó mélyre szívom,
mint dohányos, füst felleget,
kiélvezem a porcikáit
és távoli ködbe sem lesek.*

*Hazám és rendem ez a bárka,
az egyetlen, mi biztos itt
s koporsónak is jó lesz majd,
ha jön egy hullám s felborít.*

MOZIJÁTÉK A DINNYEHÉJBEFÖTTTEL

Irta: KÖVES MIKLÓS

Tényleg jobb volna már talán, ha az ember egy időre a fülét is befoghatná. Mindennap, mindennap hallani valami ujat. És mi történik? Az ember valamit hall, nem érti, felindul, elgondolja az eshetőségeket, szóval elveszti a fejét.

Mindennap, mondom, nincs olyan nap, hogy valamit ne hallanék. Tegnap például: Este van már, fáradt vagyok, hazafelé tartok, egész nap jártam a kenyér után, de semmi se történt és gondolom: így is jó, hazamegyek, nyugodtan lefekszem, alszom rá egyet és nem törődöm semmivel. Most mindjárt villamosra is ülhetnék, gondolom, de sajnos, még ezen az uccán végig kell mennem, hogy megvegyem a Popovicsnál feleségemnek a dinnyebefőttet, tekintve hogy hetek óta kívánja már a dinnyebefőttet és meghagyta, hogy sehol máshol, mint Popovicsnál ne vegyem. Nem szép tőle, gondolom, hogy amikor kenyérre is alig telik és jól tudja, hogy mennyit járok egész nap, még ezt is megkívánja és gondolom, ha nem ismerném, azt hihetném, hogy szándékosan járhatja velem az időt, hogy közben esetleg a Szentkirályival sétálgathasson... És akkor szembejön valaki és elmondja a legujabbat:

— Hallotta a legujabbat? — Nem vagyok kíváncsi, — mondom, — nekem így is elegendő van már.

— Hát nem olvasta a plakátokat — folytatja ő. Nem, — mondom, — micsoda plakátokat. — Jelentkezniük kell, kérem, — mondja ő, — az intellektuális munkanélkülieknek jelentkezniök kell. — Szent Isten, — mondom, — hát ez mi megint? — Semmi, — mondja, — összeirnak bennünket. — Össze? — mondom, — de miért?! Kitört a háború? — Nem, mondja, azt nem mondhatom, de nem is azért írják össze magát, hogy segítsenek magán. Efelől nyugodt lehet, nem fogják Önt fejbevágni egy nagyobb pénzösszeggel. — Hát akkor miért teszik? Mit akarnak? — Semmit, — mondja. — Okvetlenül kell mindig akarni valamit? Legfennebb, mondja, közmunkára rendelnek majd ki bennünket. — Erre hidegem lett, éreztem, hogy fejem izzadni kezd. Ej, hát hagyjon engem az ilyenekkel, mondom, és a faképnél hagyom.

Itt van ez, gondolom, kellett ez neked, ennek a napodnak is fuccs. De ezt is csak a feleségednek köszönheted, gondolom, mert ha nem kell az ő beföttje után, illetve megint csak az ő bolondsága után futnod, ez se történik meg és ülhetnél már szépen otthon. Most már, gondolom, menjen az ördög Popovicshoz, jó lesz már az a dinnyehéjbefőtt akárhonnán is, gondolom és befordulok az első üzletbe. Egy üveg dinnyehéjbeföttet kérek, mondom, de mozogjon kérem, nincs időm. Az egész napomnak fuccs már, gondolom. Ha igaz, amit ez a fickó mond, tényleg mehetünk földet hányni, mehetek követ törni, talicskázni, téglát cipelni. Hát erre születtem én?! Életemben csak ceruzával és tollal dolgoztam! Az én rossz szíveimmel, az én örökös náthámmal, a beteg idegeimmel — egy hét alatt végem van! De az árus csak rábámul. Mit bámul rám, mondom, borju ön? Tessék? Tévedni tetszik, mondja ő végre, tévedni tetszett. Mit tetszettem tévedni?! — mondom és nézem: selymek, trikók, fátylak — szóval valami női üzletben álltam. Hogy lehet ez, gondolom, soha ilyen üzletben még nem voltam, mért éppen most tévedtem volna bele? Hát mért nem szól, mondom, mért nem szól?! Szóljon! Ne csináljon az emberből bolondot!

Távozom, Szemközt, nem nagyon messze, nagy csemegeüzletet látok. Jó üzletnek látszik, arra indulok. Így van ez már, gondolom, első látásra minden jónak látszik, aztán kislil az ellenkezője... Az az összeírás is, gondolom, a nyomorgó értelmiség összeírása, jónak látszik, de ha csak azért, hogy az embert meghurcolják... A kenyérrrel is, hogy volt? Maximálták a kenyér árát, azt mondták: „a kenyérspekuláció megfékezése“, öröm volt a plakátot olvasni. De a kenyér csak megsavanyodott, megfeketedett és összecsugorodott. Tényleg csak a sulya maradt meg, ahogy akkor valaki mondtotta, vagy ahogy a feleségem mondta „csak csont és bőr“. Szóval nem lehetett már arra a kenyérre ráismerni. És tavaly, hogy volt a lakbérékkel és például a nagy krízis idején: az angol hölgyrajsszió akciójával, hogy az ember a napjait ott töltötte a sorban egy kis tejkonzervért meg miért, nem járt a tényleges kenyere és állása után, a végén pedig, amikor városi segélyt osztottak, kimondották, hogy akik az angoloktól tejet kaptak, a segélyben nem részesülnek. És emlékszem az inflációra, amikor egy heti fizetés egy zacskó krumplit ért. És a forradalomra, amikor az ember csak borzongva lépett az utcára és nem tudta, hogy mikor lőnek bele valami leszerelt katonák...

És ha nem lesz éppen dinnyehéjbefőtt, gondolom, mert már a csemegeboltba léptem be, lesz cukrozott tők vagy birsalmasajt, egyszóval valami sajtféle... Ezeket talán hangosan is mondtam és a mindig siető árus csak az utolsó szóra figyelt. „Igenis sajtfélék, ismételte, talán rokfortot méltóztatik... ementálit, ájdámit, kámámbert, pusztadörít, kvarglit...“ Ne kvartyogjunk már annyit, mondom, mert bosszantott a sok beszéd, tessék adni, amit kértem és pont, mondom, az embert egészen megbolondítják a kérdéseikkel. Azt határozottan tudom, megesszöm bármire, hogy semmilyen sajtot nem kértem, bár később, ha nem tévedek, futtában megszagoltatott velem valamit. Valamit megszagoltam, aminek erős patkányszaga volt. Éppen a háborúra gondoltam, hasonló esetem volt éppen a háború alatt, amikor egyszer a fronton hármunknak egy konzervet osztottak ki ebédre, amelynek szintén pat-

kányszaga volt. Amikor felbontottuk, az egyik elkiáltotta: patkányus! És mert tényleg patkányszaga volt, ő egyedül ette meg, mi hozzá se nyultunk...

— És a konzerv hol van? — kérdem.

Erre ő megint rámbámul és megáll: — Tetszik parancsolni? —

— Hát a dinnyekonzerv, — mondom ingerültem, — mi van magukkal máma?

— Igenis kérem, — mondja, — bocsánat — és nem akadékoskodik tovább, hanem gyorsan elkészíti a csomagot és kész, mehetek.

Amint a villamosom után futottam vele, az igaz, hogy a csomagom egy kicsit nehéznek tűnt és ahogy rápillantottam, formátlannak láttam. Jó nagy lett ez a kandirozott kókuszdió, gondoltam, mert villamosom már előttem haladt el, de meglehet, hogy nem is sütőtök, hanem répalekvár vagy amanász... Mindennel így vagyunk, mondom, zsákba-macska minden, vakjáték, farkas-bárány...

Feltápászkodom a villamos lépcsőjén, sóhajtani akarok — de mi? Utamat állták. „Vissza! vissza! Hátul!” — és már le is löktek. Hogyan! kérem, mondom, miféle disznóság ez megint?! — és újból neki-vetem magam. Miféle kegyetlenség, nem látják, hogy csomaggal vagyok?! Erre még durvábban lelöknek. Gazemberek, mondom, csirkefogók, brigantik, szélhámosok, kapcabetyárok... és hátrafutok. Annyiban mégis igazat kell adnom nekik, hogy tényleg az első lépcsőn akartam felhágni. De abban nekem is igazam volt, hogy a villamosom előttem elhaladt — szóval a villamosom hátsó lépcsője helyett a következő villamos első lépcsőjén léptem fel.

Hátra futok hát, az utolsó pillanatban felugrom, úgyhogy kabátom alját befogja a becsapódott ajtó, a következő állomásig úgy is maradok. Nahát, gondolom, ez aztán valóban mozijáték, nem más.

Aztán beljebb igyekszem a zsufolt kocsiban. Megfogódzom. Sóhajtok. Ez az, gondolom sóhajtás közben, moziszínház. Az ember mintha moziban játszanék. Mintha folyton sötétben járna... Igen, gondolom, ködös pusz-tában bolyongunk és vakoskodunk. Hábongó tengeren hanyódnunk. De, gondolom, erre a dinnyehéjbefőttre jó lesz ám vigyázni! Bizonyára töre-keny az üvegje. Hiszen feleségem is nagyon meghagyta, jut eszembe, hogy a villamoson csak ölemben tartsam. Így hát minden erőmmel helyet teremtek és a csomagot karjaimba veszem, mint kisgyereket. A történetek-ből gondolom, hogy utitársaim ezt nem nézték jó szemmel. Ezt, sajnos, nem vettem észre, sőt úgy láttam, mintha egykedvűen elfordítanak mind a fejüket... Egészen pontosan most se tudom, hogy mi volt abban a cso-magban. A történetkből és egyes jelekből ítélve, az a csemegés valószínűleg cirka félkiló kvargli-sajtot és talán egy besózott görögdinnyét pakkolt be nekem. A görögdinnyét, mint utólag hallok, meglékelve sózzák be vagy esetleg kettévágják és úgy teszik el és mindvégig a sós vízben tart-ják, hogy levét ne veszítse. Egyelőre a lefolyó nedvességért, amely bizo-nyára a kabátomon látható, senki se szól, mindenki csak a fejét fordítja el és mellettem egy csinos kis molett nő, fészkelődni kezd, csipőjével lök-dős engem és halkán szól az utitársának: „Micsoda bűz ez?” — mondja. És a csomagomat kezdi fixálni és végignéz rajtam. Nem törődöm vele. Mögöttem valaki most éppen valami többszörös apagyilkosságot mond el.

Ezt se hallgatom. Egy másik valahol tűzifáról beszél. Tűzifa? — gondolom, megint valami új! Inkább oda se figyelek, gondolom, de az ember ugyebár mégiscsak kíváncsi... Szeretné a fülét befogni, esetleg meg is halna, de csak úgy, hogy azért mégis tudjon mindent... Nem csoda: tél jön, egy kiló fánk nincs és gondolom, ha igaz, amit beszélnek... Szóval izgatottan figyelek, amikor a finnyás orrú nőcske hangosan beleszól: „De miféle bűz ez?!“

— Semmiféle bűz, — mondom, — miféle bűz lehetne. S ha van, mondom, nem tőlem van, kikérem magamnak.

— De nem is tőlem, — mondja ő kihívóan.

— Pedig, — mondom én is nyomatékosan, — az ember éppen a saját szagát nem szokta érezni!

— Ez arcátlanság, — mondja ő, — ön valami döglött egereket visz és pont az orrom alá tartja!

— Én?! — mondom, — döglött egereket? Vagy talán az Ön orra tulajdonos! Márpedig, ha olyan orra van, akkor menjen inkább autón...

— Szemtelen! — kiáltja ő erre.

— Tehén, — mondom én, igen, ezt mondtam. Erre ő hirtelen felém nyult, azt hittem, meg akarja fogni a fületem — vagyis hát kaptam tőle egy pofont.

Jó, gondoltam erre, pofonütött, az biztos, de most legalább a többi utitársak látják, mi történt és majd pártomat fogják. Sajnos, senki se állott mellém, sőt többen is ellenem fordultak. Közben eszembe jutott, hogy a boltban tényleg megszagoltam az egérszagu sajtot. Jól van kérem, mondtam hát és odébb huzódtam onnét. És lejjebb engedtem a csomagot, sőt, meg is fordítottam.

Nem gondolhattam rá, hogy a befőttesüvegnek melyik felét merre fordítom, vagyis hogy a sózott dínnyének éppen a lékelt felét fordítottam valószínűleg lefelé — és így is mentünk és kezdtem megint elgondolni a helyzetet... A tűzifa-maximálás tulajdonképpen egy percig se ment ki a fejemből. Mert ha igaz, hogy a tűzifa árát maximálják... Hogy az egész tűzifaellátást most már a városi hivatal intézi... Ha mindez igaz, uristen! Megint kaptam egy lökést!

— Mít csinál maga itt?! — ordítja a mellettem álló egyén és valószínű, hogy nagyon mellenvágott, mert nem bírok felelni. Nézem: az illető valamit csurgat lefelé a kabátjából. És folyton ordít:

— Mít csinál maga? Milyen disznóság ez?! — Én? — mondom, — talán Ön... Erre hátulról is meglök valaki, jobbról a karomat ráncigálják, baloldalt egy gyermeket mutatnak fel, akit én állítólag leköpdöstem és megfertőztem. Már mindenünnen ordítognak, és elkapják a csomagomat és szó nélkül, vagyis ordítva kihajítják a robogó villamosból.

Mi ez? gondolom, miféle nap ez máma? Miféle forradalom? Kényszer munkát hirdetnek... a tűzifát összevásárolják... az embert ütik-verik... a holmiját rombolják...

Mi ez, mondom, maguk megőrültek? Hol vagyunk, mondom, az anarchiában? a forradalomban? Hísz ez forradalom, mondom, interregnum, anarchia...

— Hallja!!! — ordít most fel egy nagy vállas ember, egy vastaghangú vad óriás. — Hallja, ismétli és felém furakodik a tömegben át. — Maga

botrányhős! Maga perverz egyén! Elejétől kezdve figyelem magát... Mindenkit molesztál, mindenkit bepiszkít és kötődik... Mi?!... Mi?!...

Én persze az ajtó felé hátrálok, ki a Perronra. De ő folyton utánam nyomul. Közben a kocsit megáll, a külső ajtó is nyílik és én megint érzek valamit a szívem táján, aztán alul-felül egy irtóztató rázkódást, mondhatni valami forróságot és sötétséget. Valószínű, hogy háttal álltam a nyitott ajtó felé, amikor hasonrugtak, mert ülve csem a kövezetre, alig birtam megfordulni, hogy talpraálljak.

Valahogy mégis csak felálltam.

Igy? — gondoltam, hát így is legyen jó. Sőt, gondolom, részben még örülhetek is, hogy nem hagytak továbbutazni ezzel a villamossal. Csak most látom, hogy egészen másfelé vitt el és hogyan vitt volna másfelé, gondolom, amikor nem az én villamosom volt, hanem a kövekező. Az enyém 18-as volt, ez 33. Mégcsak nem is hasonlít, gondolom.

Egy órát késve értem haza, holtfáradtan, sebekkel, befőtt nélkül. Utközben azon a helyen, ahol csomagomat kihajították, ha nem tévedtem, a beszórt dínnyének és a kvargli-sajtnak eltaposott maradványait láthatam a sűrűn száguldó autók kerekei alatt.

Persze rögtön le kellett feküdnöm. Így is alig birtam ki jajgatás nélkül. Szerencsére feleségem, mint mindig, jó hangulatban volt. Időközben barátnőjével és talán Szentkirályival voltak valahol és most átöltözött. Valami öregebb nagyurhoz hívták szténografálni és éppen fehérneműt váltott és nem törődött velem. Becsap, gondoltam, nem is megy szténografálni, megint csak a barátnőjéhez megy hancurozni, gondolom. Lám ilyen gyerek ő, gondolom, de nem is fontos, gondolom, most nem fogok vele vitatkozni. Tény, hogy ő miatta volt minden. Ha nem kellett volna Popovicshoz mennem, ülhettem volna szépen itthon. Lett volna egy csendes napom. Igen, ha azon az uccán végig nem mentem volna... ha azzal a rémhírterjesztővel nem találkoztam volna... ha azt a dínnyét meg nem vettem volna... ha arra a téves villamosra fel nem szálltam volna...

De a főbűnösök, ugy-e mégis csak a hírterjesztők! Megint csak igazat kell adnom azoknak, akik a kormánytól a legdrágább kormányzást követelik! Amely végre megtiltja a hírek terjesztését és véget vet ennek az életveszélyes anarchiának!...

Az embernek legalább lehetne egy-egy nyugottabb napja is...

Ha legalább végig hallhattam volna azt, amit a tüzifáról beszéltek.

Ha igaz, hogy a városi fahivatal maximális áron összevásárolja a fát... ha ez igaz, akkor jaj nekünk! Egy kiló fánk se lesz a télen...

Ha legalább ezt is megtudhattam volna már egyuttal...

AMIRŐL MA IDŐSZERŰ BESZÉLNI. „Azt kérdezi ön tőlem, hogy véleményem szerint, melyek azok a legfontosabb gondolatok, amiket ma terjeszteni kell. Véleményem szerint az üzenet, ami a Európának ma a legsürgősebben szüksége van, a következő: „sohasem voltak tiszta fajok s következőképp’ sohasem lehetnek a jövőben. Mendel tanait kell terjeszteni és azoktól, akik a faj-mitoszban hisznek, meg kell kérdezni, hogy tulajdonképpen mit tudnak a saját közvetlen őseikről. Meg kell kérdezni őket például, hogy fel tudják-e számlálni nyolc úkapjukat?” (E. M. Forster.)

FÖLDALATTI VÁROSÉPÍTÉS ZET

Irta: Dr. DÉZNAI VIKTOR

A földalatti városépítészeti ujnak látszó tevékenységére utóbbi időben különösen két jelenség hívta fel a figyelmet nagyobb mértékben: az egyik a nagyvárosi közlekedés fejlődése, mely mind gyakrabban kényszerül igénybe venni a földalatti teret, a másik a légi veszedelem fokozódása és aktualitása, mely elől a leghatásosabb védelmet ugyancsak a föld alatt keressük.

Mióta az emberek a földet a maguk számára lakhatóvá igyekeztek alakítani, a földalatti városépítészeti szünet nélkül munkálkodott: lakások, istállók, raktárak, csatornák, vízvezetékek, erődítmények, templomok, temetők, mindennemű alagutak, — nem is szólva a bányákról, — rendkívüli számban és változatosságban jelzik, hogy az ember állandóan turta a földet, nemcsak a természet érdekében, hanem hogy lakóhelyét mind biztosabbá és kényelmesebbé tegye, hogy a föld belsejének védelmét és anyagát hasznosítsa.

Nem is kell a barlangi emberig visszamennünk, aki pedig nem állott mindig alacsony műveltségi fokon, mint ahogy azt a megragadó és kitűnő művészeti tehetséget elérülő falfestmények igazolják (Altamira, La Madelaine, Le Noustier, Cro Magnon, stb. barlangok). Már a régi ókor is csodálatraméltó mérnöki alkotásokat vitt végbe a földalatti építészeti terén, és ha ezek közül némelyek igen ismeretesek, másokról meg csak a régészek tudnak, nem mulik el esztendő, hogy újabbakat ne fedeznének fel.

Mindenki hallott pl. a jeruzsálemi kemény sziklába vésett vízvezetékekről, melyeket olyan alagut kísért, ahol egy ember teherrel keresztül-mehetett, s a külön szennyvizcsatornákról. Ezek Salamon és Dávid királyok idejében, azaz kb. a Kr. előtti X. század elején készültek. Továbbá a nagyszerű római Cloaca Maximaról, melynek első építése a Kr. előtti VI. századra megy vissza. Ismeretesek a római katakombák, melyek a mi időszámításunk II. századában kezdenek kiépülni, és nemcsak temetkezésre, de istentiszteletre is szolgáltak, sőt időnkint gyülekező és lakóhelynek is. Ilyenek vannak Alexandriában és Nápolyban is, mind az első kereszténység korából. De végig az egész világban bámulatos munkálatokra bukkanunk: tökéletesen megmaradt pl. *Hattusa* hetita főváros faragott kövekből épített erődítmény-alagutja a Kr. előtti XIV. századból, — pontos leírásunk van *Rhodos* városának több mint 300 méter hosszú, kemény sziklába vésett vízvezetési alagutjáról, mely a Kr. előtti IV. században épült. Ismerjük a krétai paloták nagyszerű földalatti termeit (2000-1400 Kr. e.), valamint Atreus híres kincsházát (kb. XV. sz. Kr. e.) és a vár forrásához vezető hosszú alagutat *Mykénében*. Földalatti raktárakat élelmiszerek, fegyverek, kincsek számára, kaszárnyákat, istállókat, harci-kocsiszíneket, összekötőfolyosókat csaknem minden kisázsiai városban találunk, sőt a legújabb ásatások a földalatti hadviselés, az aknaháború beszédes nyomaira is akadtak: a falakat az ostromlók aláásták égőanyagokkal burkolt fákkal az üregeket kítámasztották, aztán a támfákat felgyújtották, hogy beomlásokat idézzenek elő.

De más kulturák területén is nagyon elterjedt a földalatti építkezés: tudjuk, hogy az egyiptomiak különös előszeretettel vájták *sirkamráikat* sziklafalakba (ez a temetkezési mód egyébként a mykénei kulturában is divott), s e tekintetben csodálatosat alkottak pl. *Thébe* mellett, ahol egyes faraók temetkezési helyei pompás szentélyekké nőttek, melyek néhol 100 méter mélységig hatoltak a sziklába. Ebbe a csoportba tartoznak a palesztinai u. n. királysirok, a lybiai és perzsiai sziklasírok (Dárius sírja). De csaknem minden őskori nép kedvelte a barlangokba való temetkezést, gyakran az elhunyt egykori lakásába: ilyen sírok vannak a mai Franciaország, Belgium, Anglia területén.

A Holt-tenger vidékén, és másutt Kisázsiában kiterjedt barlangrendszereket találunk, melyek a római császárság idején huzamosabb ideig lakásul is szolgáltak. Hasonló, de sokkal díszesebb építmények láthatók a III. század idejéből az arabiai *Petra* városában, melynek romjai ma is bámulatba ejtenek. *Ani* örményországi nagy romváros, mely a IX. századtól kezdve félezredéven át királyi székhely, sziklába vágott, lakott barlangrendszerekkel volt körülvéve. A régi barlangkultuszra emlékeztetnek *Delphi*, *Dodona*, *Cumae* híres szentélyei. Ismeretesek az indiai csodálatos földalatti templomok és kolostorok (Ellora, Karli, stb.), melyeknek számát ezerre becsülik, de találunk ilyeneket Tibetben és Északkinában is.

Mai napig nagy számban fordulnak elő a Sárga-folyó mentén, de másutt is a Miennyei Birodalomban, a völgyek löszfalaiba vagy hegyoldalakra vájt *lakótelepek*, melyekben összesen több millió ember lakik. Roppant érdekesek és részben még használatban vannak a colorádói indián sziklavárosok, a *cliff-dwellings* vagy puclók, valóságos szervezett önálló községek, uccákkal, terekkel, melyek csak lépcsőn, alagutakon, néhol csak létrákkal vagy kötélfelvonókkal közelíthetők meg. A lakások ablakokkal, ajtókkal, kéményekkel s más kényelmi berendezésekkel vannak ellátva. Az egész telep a nehezen hozzáférhető *canonok* sziklahasadékaiába, barlangjaiba épült s a barlangváros legfejlettebb típusaihoz tartozik. Mai napig kedvelt és elterjedt lakásmód a félig vagy teljesen földalatti lakóház az északafrikai Atlasz hegység berber és zsidó falvaiban (*Médenin*ek Dél-Tunéziában pl. 8000 lakosa van, ilyen még *Métameur*, *Hadesh* stb.), azonkívül Lybiában, Szudánban, Abesziniában.

Az újabb Európában is, csaknem minden országban, napjainkig fennmaradtak földalatti lakótelepek, sőt egész kis városok, melyekben az emberek ezrei élnek. Így Spanyolországban különösen jellegzetes *Guadix* városának Barrio di Santiago nevű része, ahol több, mint 3000 lakos él jól épített földalatti házakban, továbbá Granada, Jaén, Sevilla mellett nagyszámu lakott barlang található. Az 1900. évi olasz statisztika 37.000 földalatti lakásban még több, mint 200.000 lakost tartott számon. De kisebb telepek léteznek még Svájcban (Freiburg mellett), Franciaországban (Haute-Isle, Orival a Szajna völgyében, Tours mellett a Loire völgyében, az Ourcq völgyében, stb.) Haute-Isle megőrizte pl. a normann időkbeli való jellegét: házak istállókkal, magtárakkal, a főnök lakása trónteremmel, fegyvertárral, keresztény templom, ahol ma is miséznek. Franciaország számos vidékén feltártak földalatti lakótelepeket, melyek részben a rómaiak előtti korból (pl. Le Petit Morin, egész barlangváros), részben a birodalom összeomlása utáni időkbeli valók, melyeket a környező népes-

ség a bizonytalan, veszedelmes körülmények között használt. Tervszerű, kiépült rendszerek ezek, számos kis családi kamrával, istállókkal, magtárrakkal, közös folyosókból valóságos uccákkal összekötve, melyek a behatoló ellenség elől elzárhatók vagy helyenkint oly szűkek, hogy egy ember is csak meggörnyedve hatolhat át, úgy hogy itt minden idegent fel lehet tartóztatni, azután vannak közös termek, rejtett bejáratok, stb. Hasonló menedékekről vannak híreink a tatárjárás-kori Magyarországról is, ahol egyébként legújabb időkig megmaradtak barlanglakások Veszprémben, Budafokon és másutt. Németországban, Lengyelországban, Déloroszországban, a Balkánon is vannak, vagy a közelmúltig voltak földalatti lakótelepek, azonkívül kolostorok és szentélyek.

A középkorban alig volt várkastély, melynek földalatti helyiségei, termei, folyosói és titkos alagutjai ne lettek volna (pl. Château Gaillard vagy a nemrég feltárt vincennesi alagutak). Ezeknek csak kis része felkutatott, mintahogy csak nemrég fedezték fel a budai várhegy kiterjedt földalatti építményeit.

A hirhedt párisi katakombák eredetileg bányák voltak, melyekből az építkezésekhez használt kitűnő mészkövet fejtették a római idők óta. Később elhagyták ezeket a bányákat és a város növekedésével ide hordták a kiürített benső temetőkből származó csontokat. Így lettek ezek a katakombák idegenforgalmi látványosságok, villannyal, lépcsőkkel ellátott és jól karban tartott helyiségek. Viszont sok járatot betömtek, vagy elfalaztak, nehogy beomlások keletkezzenek vagy valaki a labirintusban eltévedjen, az egészet pedig felmérték és térképezték, tekintettel a fölöttük emelkedő épületekre és közművekre. Ezek az ismert katakombák a város délkeleti külvárosai alatt húzódnak, s persze régebben és zavaros időkben menedékkül is szolgáltak, akár a lakosság, akár kétes elemek részére. Most megint szoba kerültek, mint légoltalmi menedékek. Vannak még földalatti kőbányák beljebb is, a Jardin des Plantes alatt. Itt máncsenek emberi csontok, ezeket nem tartják karban, viszont tudományos célokra végeznek kutatásokat: itt rendezték be az első földalatti laboratóriumot is, még a század elején, ahol természettudósok a földalatti állatvilág élettanát tanulmányozták.

Földalatti csatornák, vízvezetékek, közlekedési berendezések igen ritkák a középkorban, nem úgy, mint az antik világban. Párizsban pl. az első fedett csatornák a XIV. századból valók és kivételük meg sem közelíti az antik építkezéseket. Talán a legfejlettebb csatornahálózata a középkorban a kis Bunzlau sziléziai városnak volt, ahol először kötötték össze az ivóvízvezeték és a használt víz eltávolításának rendszerét (1531). Azonban pl. Berlinnek csak 1853-ban épült az első vízvezetéke és 1861-ben kezdték a csatornázást. A híres páriszi nagycsatorna-hálózat, a mai formájában, ugyancsak 1860 után kezd kiépülni.

Az első vasuti alagut Londonban a Themze alatt, 1825-1845-ig készült, eredetileg t. k. kocsiközlekedésre, a síneket csak később rakták bele. Ezután sorra épülnek, a vasuti közlekedés fejlődésével a legbámulatosabb alagutak, melyek technikája ma tökéletes. Viszont a közuti alagutak a legújabb időkig aránylag ritkák. Noha már a legendás ókorból is vannak híreink ilyen létesítményekről, pl. a Semirámis által kezdeményezett Baghistán-hegység átfurás avagy a Herodotosnál leírt babyloni alag-

ut az Eufrates alatt, mely 900 méter hosszúságban, 3,7 m. magassággal és 4,6 m. szélességgel kötötte össze a királyi palotát a Bel templommal és valószínűleg a folyó ideiglenes elvezetése közben téglafalazással készült, nem beszélve a nagyszerű római építményekről, pl. a Vía Flaminia alagutja az Appenineken át, Vespasián idejéből, vagy Nápolyban, a ma is használt posilippoi alagut, mely Kr. u. 36-ban épült. De egészen a legujabb korig nagyon keveset építettek. A legkorábbi és legismertebb ilyen városi közúti alagut 1767-ben készült *Salzburgban*, a *Mönchsberg* alatt és 120 m. hosszú. Csak a múlt század második felében jöttek divatba hegyvidéki városokban az ilyen létesítmények. A budai várhegy alagutja, mely 1853-54-ben épült, egyike a legkorábbiaknak.

Az automobilközlekedés kifejlődésével mind nagyobb számban és pazar kivitelben épülnek alagutak gyalogosok és járművek részére, gyakran felvonókkal (Hamburg, az Elba alatt) vagy mozgó lépcsőkkel (Le Havre), ugy a hegyi akadályok (Genova, Róma, San Francisco, Los Angeles), mint a folyók legyőzésére (Liverpool, Antwerpen, New-York). Ezek a roppant építmények a modern műszaki tudomány valóságos csodái. Épülőkben vannak egész földalatti uthálózatok, gyakran több emelettel, kombinálva gépkocsi és vasúti közlekedésre is (Róma, Lyon, Stockholm, Rotterdam, Bruxelles, stb.). Említsük továbbá a párizsi nagyszerű földalatti auto-utkeresztezéseket, amilyen különben Amerikában is sok épült. New-Yorkban és Chicagóban (Wacker Drive) több emeletes uccák készültek. Mindez már nem a hegy- vagy vizakadály miatti kényszerítésből, hanem a helyszűke, a világvárosi uccák tulsufoltsága következtében, ahol a gépkocsiközlekedés ugyszólván lehetetlenné vált. Ma már, a felszíni közlekedés tehermentesítése érdekében valóságos földalatti autóstráda és vasuthálózati rendszerek létesítésére gondolnak. (Párizs, London), mely egyben a légvédelem céljait is szolgálja.

Természetes, hogy a vasúti közlekedés fejlődése, különösen hegyvidéken és nagyvárosok belsejében, már korán vezetett nagyszabású földalatti építkezésekre, melyek műszaki megoldása: furás, kiépítés, falburkolás, víztelenítés, szellőztetés, világítás, biztonsági szolgálat — a legnagyobb tökéletességre emelkedett, és iskolája volt a földalatti építéset mai tudományának. Az első nagy vasúti alagutakat sorban követik a mind hatalmasabb alkotások, — emelkedésekkel, kanyarulatokkal, stb., — és ma már alig van hegység, melyet ne furnának át alagutnak. De a régebbieket mind merészebb új építkezések követik, ahol részben a távolsági és helyi forgalom összekapcsolódik és a vontatás villannyal történik. Említsük a sok körül a nápolyi, az appenini, a lőtshbergi új vonalakat, továbbá a most folyó római építkezéseket. Az amerikai nagyvárosok roppant kiterjedése, a hihetetlenül megnőtt gépjárműforgalom és a drága telekárak különösen nagyszabású megoldásokhoz vezettek: roppant kiterjedt földalatti hálózattal, és többnyire *földalatti pályaudvarokkal* (New-York, Philadelphia, Boston, stb.)

De a maguk nemében páratlanok a chicagói vasúti berendezések, ahol a teherforgalom nagyrésze is a föld alatt bonyolódik le, éppen a város központja alatt, a tóparti kikötőtől a kontinens belseje felé, sőt egyes nagyobb kereskedelmi és ipari telepekhez. Európában is egyes nagyvárosokban, különösen Londonban, rendkívül kiterjedt a város alatti vasúthá-

lázat. Párizsban az Orleans-vasut Quai d'Orsay-i pályaudvara, ugyszintén a versaillesi vasut Invalides-téri pályaudvara még a mult század végén, föld alá épültek és a kivezető vonalak egész hosszukban a Szajna rakpartjába épületek bele. Ez a lemélyítési irányzat mind jobban megerősödik, szemben a mult század magasvezetésű törekvésével s az ujjab nagy pályaudvarok mind a föld alá kerülnek, így pl. Varsó épülőben levő központi pályaudvara, Berlinben az anhalti és potsdami pályaudvar. E tekintetben egyébként mindenütt már a légvédelmi szempontok is nagy hatással vannak. Ezeket nemcsak az ujjab építkezéseknél veszik szigoruan figyelembe, hanem meglévő létesítményeket is ezeknek megfelelően alakítanak át. Így pl. hire járt, hogy még a hires Szent-Gotthard alagutat is bevonják, több mással együtt, Svájc most készülő erősítési rendszerébe.

Az eddigi kedvező tapasztalatok alapján azonban az emberiség mind merészebb, szinte korszakalkotó tervekkel foglalkozik, melyeknek nehézségei, s ez a jellemző, már nem műszaki, hanem politikai téren fekszenek. Említsük ezek közül a régen kísértő, de most a megvalósulás előtt álló alagutat a La Manche csatorna alatt, mely megszünteti Anglia sziget jellegét és minden körülmények közt biztosítja a kontinenssel való szárazföldi összeköttetését, aztán a Mont Blanc alatt tervezett autostráda-alagutat, mely Francia- és Olaszország között röviditené meg rendkívüli módon a gépkocsiközlekedés utjait (s mely már megvalósulás előtt állott, midőn a két állam viszonyának romlása elodázta az építést), végül a messinai tengerszoros alatt vezető alagutat, mely az olasz földközi tengeri uralom legfőbb pillérével, Szicilia szigetével volna hivatva a szárazföldi összeköttetést minden eshetőségre biztosítani.

A teljesség kedvéért említsük meg a csatorna-alagutakat is, melyek elsője a Canal du Midi-n épült 1679-81-ben és 157 m. hosszú, közel 7 m. széles és 8.4 m. magas. Még Napoleon építtette a Somme-Oise csatorna alagutját. Leghatalmasabb alkotás e téren a néhány évvel ezelőtt elkészült Rove alagut, mely lehetővé teszi a hajóknak, hogy a Rhone folyóból közvetlenül, a tenger színén a Marseille-i kikötőbe jussanak. Ez 7 km. hosszú és 20 m. széles, s a tengerből mindjárt a hegybe vezet. A városokat még közvetlenebbül érdeklik azok a munkálatok, ujjabban mind nagyobb számban, melyek a városok területén átfolyó kisebb vizek befedésével új közlekedési utakat teremtenek, úgy a föld felszínén, mint alatta. Igen sok városban csinálták ezt a középkor óta patak és folyómedrekkel (pl. Párizsban az Oureq és Bièvre, Bruxelles-ben a Senne tüntek el részben vagy egészben) s alattuk csatornák vagy közlekedési alagutak, főliul bulvárok keletkeztek. Legujjabban Bukarest folyójának egy részét, a Dâmbovicát fedték be a város központjában, míg a mederben földalatti vasutvonalat terveznek. Ugyancsak sok csatornát fedtek be Amsterdam-ban is.

Egész külön fejezetet alkotnak a földalatti városépítészetben a *metro*-k, közuti vasutak, melyek a felszínről csaknem mind eltűntek már s a régebbi magas vezetéssel szemben most kivétel nélkül a föld alá kerülnek. Első volt a londoni, mely 1860-1870 közt épült, eleinte csak a különböző pályaudvarok összekötésére a föld alatt. Aztán az 1890-es években, New-Yorkban, amikor a magasvasut már nem tudott az igényeknek megfelelni. 1896-ra elkészült a kis budapesti vonal, mely azonban uccaalatti vezetésé-

nél fogva még nem az igazi. 1900-ban nyílt meg a párizsi metro, mely már mind jobban függetleníti magát az uccahálózattól, nagyobb mélységébe ereszkedik, a házak alatt is elmegy, óriási elágazó állomásokat épített ki több szintben a föld alatt, csarnokokat, sőt egész uccákat üzletekkel, s ma talán a világ legsűrűbb egységes földalatti közúti hálózata. Ezután gyors egymásutánban következtek a többi nagyvárosok részben magas, részben mélyvezetésű metrói: Berlin, Hamburg, Wien, Liverpool, Madrid, Barcelona, legutóbb Moszkva. Ezen a téren az utóbbi évek fejlődése bámulatos. A párizsi hálózat hossza 1937-ben meghaladta a 175 kilométert, az utasok száma 1936-ban 816 millió.

Azonban az új nagyvárosi élet fokozódó szükségletei és a műszaki tudomány haladása a háború utáni évtizedekben, (különösen a világítás, mesterséges szellőztetés és egyéb gépberendezések terén) magukkal hozták, hogy a köztevékenység mellett a magánkezdeményezés is mind nagyobb mértékben veszi igénybe a földalatti teret. A nagy üzletházak (irodaépületek és áruházak), kereskedelmi raktárak, banképületek trezorjai, ujsággaloták géptermei, ipari építkezések (gyárak, garázsok és javító-műhelyek), szállodák, fürdők és sporthelyek, színház-, hangverseny- és mozgóképtermekek, vendéglők, piacok és vásárcsarnokok, irattárak, muzeumok, (pl. *Athén*ben, mert kiderült, hogy bizonyos klímákban régiségek jobban megőrizhetők a földalatti helyiségekben,) laboratóriumok, könyvtárak, sőt főiskolai előadótermekek, (pl. az *Ecole des Arts et Métiers Párizsban*) és a *Collège de France* új termei, — nem is beszélve a nagy köz- és magánépületek, felhőkarcolók, stb. alagsori helyiségeiről, melyek gyakran 15—20 méter mélységig géptermekek, üzemi berendezéseket (fűtés, tüzelőanyagralátár, árukezelési és megőrzőhelyiségek), kiszolgáló-személyzeti helyiségeket és sok minden mást tartalmaznak.

E téren az utóbbi évek mind változatosabb, meglepőbb alkotásokat valósítottak meg, sokszor oly láthatatlan módon végzett munkálatokkal, melyeket a felettük álló épületek folytatólagos használata közben vittek véghez. Ez az irányzat a nagyvárosok fokozódó centralizálása, a felszín túlterheltsége, a közlekedés sűrűsödése, a telekárak magassága ellenére is a központi fekvésre törekvő berendezkedések elszaporodása folytán odáig fejlődött, hogy bátran állíthatjuk, miszerint a nagyvárosok altalaja ma már éppen oly zsufoltan igénybevett tér, mint a felszín.

Számitsuk azonban mindehhez még hozzá az egyéb, ugyancsak az altalajban elhelyezett közműveket: a különböző csatornákon és vízvezetékeken kívül a gázcsöveket, villany és telefonkábeleket a hozzátartozó munkakaakkal, távfűtési és sűrített levegő-vezetékét, pneumatikus postát, jelző rendszereket, aztán a nyilvános illemhelyeket és mosdókat, összekötőfolyókat, utkeresztvezetés alatti átjárókat, köztisztasági berendezéseket, kezelőszemélyzeti helyiségeket, szerszám és anyagraktárakat, nem szólva a már említett vasuti és közlekedési berendezésekről.

Ez a sokféle építkezés a föld alatt egymástól függetlenül és egymásra való tekintet nélkül, a szükség szerint esetlegesen, terv és rendszer-telenül, oly összevisszaságban történt, hogy a nagyvárosi talajban elképzelhetetlen zürzavar támadt. Emiatt nemcsak súlyos nehézségek mutatkoztak az újabb munkálatok keresztülvitelénél, rengeteg fölösleges költség a folytonos utburkolat-felbontásoknál, régebbi létesítmények áthelye-

zésénél vagy átépítésénél, és egyéb kellemetlenségek, hanem sokszor kiderült, hogy számos helyen a földalatti berendezés fejlesztése az említett okoknál fogva már teljesen lehetetlenné vált. Ezért gondoltak újabban az ilyen munkálatok nagyobb elmélyítésére, itt azonban a talajviztelenítés, a csatornabekötések, a talaj nemismerése, stb. miatt megint másfajta nehézségek, végül még roppant bonyolult és tisztázatlan tulajdonjogi kérdések is támadtak.

Igy míg a felszínen az urbanisztikai rendezés egy már két-három évtizedes tudományos multra tekinthet vissza, a földalatti városrendezés gondolata csak két-három éve vetődött fel, és követel mind sürgetőbb megoldást. Mielőtt azonban ezzel a kérdéssel foglalkoznánk, mutassunk rá a földalatti városépítéset egy óriási területére, mely szintén csak a legutóbbi években nyert roppant jelentőséget és annak egész fejlődését döntően befolyásolta.

A légvédelem követelményeire gondolunk itten, melyek a repülési technika szédületes haladásával kapcsolatban rendkívüli pusztítással fenyegeti nemcsak a tulajdonképpeni hadiobjektumokat, hanem a polgári élet és termelés összes berendezéseit, azonkívül pedig a békés lakosság mind nagyobb tömegeit. Természetesen a védekezés technikája is rohamos fejlődésben van, s ez sokoldaluan érdekli a városépítéset.

A régebbi védekező és erősítési munkálatok egyenes folytatása, habár az új hadiszerekhez alkalmazkodó formában, a jelenkori várrendszernek az a fajtája, melynek típusa a híres Maginot vonal. Nemcsak a tökéletesebb tüzérségi fegyverek, de a repülőgépek ellen is, a modern várak mindinkább a föld alá épülnek, ma már annyira, hogy a felszínen alig marad valami látható, viszont lent nagy mélységig sok ezer embert, hadi és élelmiszert befogadó és egészségügyi, üzemi, sőt kényelmi berendezésekkel ellátott, több száz kilométer kiterjedésű erődláncolat húzódik, melyből persze a vasut sem hiányzik, — valóságos városok. Ilyenek még a belga, német, svájci, cseh, stb. erődök.

De nemcsak a határok mentén és az ország egyéb veszélyeztetett pontjain emelték ezeket a modern várakat, hanem külön vizsgálat tárgyává tették a nagyvárosok, az ipari és közlekedési centrumok, a készletek, stb. megvédésének kérdését is, s e körül a roppant horderejű és újszerű probléma körül valóságos tudomány fejlődött ki, melynek eredményei már láthatók, de távolról sincsenek lezárva.

A légvédelem ma aktív és passzív tevékenységre oszlik, s mindkét ága kitermelte a maga jellegzetes építészeti alkotásait, melyek szerepe gyakran kettős: úgy védő, mint támadó. Inkább az utóbbihoz tartoznak a jelzőberendezések és elhárító ütögek, valamint a léggömbökre függesztett hálók, ködösítési berendezések, különleges világító eszközök (speciális uccavilágítás, fényszórók), akusztikai detektorok, hadianyagraktárak megfelelő közlekedési eszközökkel, műhelyek, stb. Mindez lehetőleg rejtve, védve, a föld alatt van, még a lakosság is alig tud róluk.

De legjellegzetesebbek e tekintetben a hadi repülőtelepek, nagy kiterjedésű berendezkedéseikkel, melyek szintén mindinkább a föld alatt épülnek ki, soha nem képzelt feladatokat támasztva a műszaki tudomány számára. Példakép a legutóbb ismeretessé vált csehszlovákiai (Podolin, Auszterlitz) földalatti repülőtereket említjük, de ilyenek titokban a legtöbb

országban léteznek. Egész speciális repülővárosok keletkeztek így, pl. *Guidonia*, Róma mellett, lakótanyákkal, szakiskolákkal, hangárokkal, műhelyekkel, meteorológiai világítási, akusztikai berendezésekkel, kísérleti és gyakorló-terekkel, stb. Természetesen csak a legvitálisabb részek (hangárok, anyagraktárak, benzintankok) kerülnek a föld alá, míg a többi fák közé és más módon van lehetőleg elrejtve. De már most teljesen specializált telepedési típusokkal találkozunk, melyek száma és jelentősége mindinkább növekedik. — Ide tartoznak az okvetlen megvédendő fontos hadianyaggyárak, melyek lehetőleg félreeső, ismeretlen helyeken, ugyancsak nagyrészt föld alá épülnek, pl. Skoda-ágyugyár, a fűtői vagy a fogarasi muniógyár.

A védőberendezések különösen a polgári légoptalomra vonatkoznak, és ezek azok, melyek a városépítészetet a legnagyobb mértékben befolyásolják. A legfontosabb szerepet azok az építmények játszik, melyek a lakosságnak légi támadás esetére menhelyül szolgálnak. Ezek úgy az egyes házakban, valamint középületekben, ugyszintén a nagyforgalmu nyilvános helyiségekben, továbbá uccákon és tereken meglepett népesség számára, mind nagyobb számban és mind tökéletesebb berendezéssel készülnek. Ez a tevékenység jelenleg minden országban lázasan folyik és eredményei még nem tekinthetők át. Félhivatalosan közölték, hogy Párizsban jelenleg 24.000 ilyen gáz és bombabiztos fedezék van, köztük 1200 telitalálat ellen is véd.

A lényeg az, hogy ami eddig létesült, azt mindenütt elégtelennek érzik, továbbá, hogy mindez a föld alatt épül, nagymértékben szaporítva a már amugy is bonyolult földalatti létesítményeket. Ma már ott tartunk, hogy sehol sem történik olyan nagyszabású építkezés, ahol a légvédelmi követelményeket ne vennék tekintetbe, amivel a földalatti városépítészeti döntő szakaszhoz jutott el. A spanyol és kínai háború tragikus eseményei és tanulságai csak még nagyobb ösztönzést adtak ennek a tevékenységnek.

GEREBLYÉS LÁSZLÓ: OTTHON

*Ott kuksolok
egy számolyon
a tűzhely közelében,
midőn anyám
fölelmhajol
mosollyal kék szemében.*

*S két tepsit ránt
gyorsan elő
a gőzölgő süttőből,
mint aki fél:
nem futja majd
öröme az időből.*

*Turósrétes! —
ujjongok én
hirtelen úgy ragyogva,
mintha a nap
— most idebent —,
a konyhában lobogna .*

*Édesanyám
mivelte azt
varázsos két kezével,
s a kedvemért!...
pirítja im,
még szíve melegével.*

kedvem szerint belőle:
 S ha oszthatnék
 most néktek is
 hogy tellene
 tányérotok
 meg véle jóidőre,

szülőfajlum
 szegényei
 s ti tul e szük határon!
 igy szólamék:
 hát érdemes
 volt élni e világon!

K I Á B R Á N D U L Á S . . .

Irta: WILLIAM SAROYAN

William Saroyan önmény származású amerikai író. Fresno-ban (California) született. Tizenöt éves korában elhagyta az iskolát, újságárus, táviratkihordó, majd szőlőmunkás Californiában. Irni 1930-ban kezdett. Első írása a Story c. folyóiratban jelent meg 1934-ben. Ma huszonkilenc éves.

Ez a völgy, gondolta, ez az egész föld beszorítva ide a hegyek közé az enyém, az én hazám, a vidék ez, mely gyakorta tűnik fel álmaimban; s minden úgy maradt, egyetlen részlet sem változott, ugyanazok a patakocskák locsolják ugyanazokat a pázsitokat; én jó öreg szülővárosom!

Végig az Alvin-uton boldognak érezte magát, hogy ismét otthon van. Minden szépnek, egyszerűnek és jónak tűnt: a föld illata, a készülő vacsorák, a pára, a balzsamos nyáresti levegő, mely ráfeküdt a szökkenő növényzettel terhes völgyre, a duzzadó szőlőfürtök, az érett barackok és a pompája teljében alétan ringó rózsaszínű borostyán, minden éppúgy, mint régen. Mélyet lélekzett, hogy tüdeje egészen megteljék a vidék illatával és hangtalanul mosolygott. Melege lett. Érzékei évek óta nem választak ilyen teljességgel és ilyen tisztán a föld hívására. S ma még lélekzetet venni is mily gyönyörűség. A levegő tisztasága oly élessé tette a pillanatot s a járás gyönyörét, hogy egyszerre elragadta létezése nagyszerűségének érzete, büszkesége annak, hogy teste van, formája és mozgása és lelke; s az az egyszerű tény, hogy élő a földön, hálával és buzgósággal töltötte el.

Vizet, gondolta, amint egy öntözőrózsa könnyű záporának moraja ütötte meg füleit; ismét megízlelni a vidék vizének ízét, a völgy friss vizének zamatát, érezni ezt az egyszerű szomjuságot s eloltani ezzel a tiszta vízzel. Egy öreg embert látott, aki hosszú locsolócsövet sétáltatott valami gerániumok fölött; szomjusága a felé hajtotta.

— Jóestét, mondta nyugodtan; megengedi, hogy igyam?

Az öreg lassan megfordult, óriás árnyéka rávetült a ház falára és fürkészőn nézett a fiatalemberre.

— Hogyne, — válaszolt, — tessék; s a fiatalember kezébe adta a csövet. Csodálatos víz, — mondta az öreg ember, — ez a Szent Joachim-völgyi víz azt hiszem legjobb, mind közül. A Frisco-i rossz a szívemnek, nincs íze; s ha tovább megyünk Los Angeles felé, szavamra ricinusolaj íze van a víznek; nem bírom megérteni, hogy tudnak ott élni az emberek!

Mig az öreg ember beszélt, hallgatta a csőből fürgén kiömlő víz sűrűcseppű tiszta csobogását s nézte milyen mohón issza be a föld.

— Önnek igaza van, mondta az öregnek, önnek nagyon is igaza van, a mi víziünk legjobb az egész világon.

A kiszökellő vízszögár fölé tartotta fejét és inni kezdett. A pompás íz egészen elragadta s ivás közben gondolta: Istenem! milyen nagyszerű. Érezte, amint a friss nedv eloltja szomját és felüdití. Lélekzetvétel közben az öreg felé fordult: — Nekünk, völgybelieknek igazán szerencsénk van ezzel.

Visszahajtotta fejét a csőre és újból nyelni kezdett, egészen összelocsolva magát és ujjongva a gyönyörűségtől. Azt lehetett volna hinni, hogy sohasem elégei meg. S minél többet ivott, annál kellemesebbnek tűnt a víz s annál jobban kívánta. Az öreg ember nem győzte csodálni. — Maga biztosan megivott egy jó litert, — mondta. Még kortyolás közben ütődtek füléhez az öreg szavai s felemelte fejét, hogy válaszoljon: — Magam is azt hiszem, — mondta — de nem tévedés, kitünő ital.

Száját megtörülte zsebkendőjével, anélkül azonban, hogy a csövet elengedte volna, még egyre inni kívánt. Ez a víz maga volt a völgy, tisztságával, őszinteségével, jóságával, egyszerűségével és valóságával. — Jó Isten! — képedt el az öreg ember — ha valaki szomjas, hát maga az. Mennyi ideje, hogy nem ivott?

— Két év, — válaszolt. — Akarom mondani két éve nem ittam ebből a vízből. Messze jártam, utaztam. De most már biztosan itthon vagyok. Itt születtem, közel a G... uccához az orosz negyedben, tudja, itt a Pacifique-Sud ut felé. Két év távollét; most visszajöttem. S meg kell mondjam önnek, hogy egyszerűen remek újra itthon lenni. Szeretem ezt a tájat. Valami munkát keresek és itt maradok.

Tsmét ráhajolt a csőre, néhány kortyot még ivott, aztán visszaadta az öregnek.

— Hát az bizonyos, hogy maga nagyon szomjas volt, — mondta ez. — Soha életemben nem láttam ennyit inni egyszerre. Igazán! Öröm volt nézni, hogy nyelte azt a sok vizet.

Dudolva indult meg az Alvin uton s az öreg hűledezve nézett utána.

Milyen jó újra itthon lenni! — gondolta a fiatalember. A legragyogóbb tévedés, amit életemben elkövettem ez a visszatérés. Egész multját utak elvétele jellemezte, de ez a mostani legboldogabb volt valamennyi közül. San Franciscoból indult el dél felé s nem is gondolt rá, hogy szülőföldjére jőjjön; le akart jutni délre egészen Mercedig, kis időt ott tölteni és visszajönni. De itt a vidék egyszercsak erősebb lett nála. Olyan kellemes hosszú utat tenni városi ruhában, autón! Kúsvárosból, kisvárosba s ime egy esti hét órákor csak szülővárosa uccáin találta magát. Nagyszerű, kellemes! És a kitünő víz!

A város szíve felé közeledett s már ráismert egy-két nagyobb épületre, mint a Pacifique-Gaz és a Villamosmú palotáira, amint tarkaszínű világaikkal törtek a szürkületbe; s látott még egy nagyobbat is, melyet nem ismert. Kétségtelenül valami új, amit távollétem alatt építettek, gondolta. A dolgoknak menni kell.

Befordult a Fulton-uccán s már bent volt a városban. Ahol állt különösen jellegzetesnek, kissé távoli, de kedves, egyszerű városkának látszott. Olyannak, amelyenről álmódott. Ott élni, letelepedni, megnőstülni, aztán otthon, kölykök, foglalkozás s minden, ami ehhez tartozik. Bizonyá-

ra ez az: a völgy levegője, víz, minden itteni dolog hitelessége, a völgyi élet tisztasága s az emberek egyszerűsége.

A városban minden olyan volt, mint két év előtt: az áruházak neve, az utak, a csökkentett sebességű autóforgalom, a villamoskalauzok, amint segíteni igyekeznek a nők felszállásánál; mind ugyanaz, semmi sem változott. Arcokat látott, melyekre gyerekkorából emlékezett, másokat, akiknek neve nem jutott hirtelen eszébe; s egyszerre öreg komáját, Tony Roccat pillantotta meg, amint feléje tartott az uton s észrevette, hogy megismeri. Megállt és hagyta lelkendezni Tonyt.

Ugy tűnt neki, hogy ez a találkozás az álmok világába tartozik, olyan különös, majdnem hihetetlen volt. Sokszor gondolt kettejükre, amint kijöttek az iskolából és hockeyt játszottak, amint evezni mentek, vagy a grófság erdejébe, belógtak a mozikba; s ime Tony újra itt van, erősen, egészségesen, gondtalan, hanyag járásával s vidám, szivélyes olasz mosolyával. Milyen öröm volt ez a találkozás! És mennyire örült, hogy tévedésből hazajött. Megállt, hagyta Tonyt örülni, teljesen képtelenül arra, hogy egy szót is szóljon. A két fiatalember kezét fogott, szeretettel csodálkoztak egymáson; előbb harsányan ujjongva lapogatták egymást, aztán egyre inkább elérkeztek a régi hanghoz: — Hol az ördögbe jártál vén gebe? — mondta Tony s nagy hahotával hopp, keményen gyomron ütötte barátját.

— Öregem, agg rumosflaskó, de jó hogy viszontlátlak. Azt hittem, rég meghaltál ekkorára. Mi a fene lett belőled? — S miközben gyomrába újabb öklöt kapott, alaposan hátbaütötte Tonyt.

Aztán elhalmozta olasz káromkodásokkal, melyeket évekkkel előbb tanult tőle s Tony orosz szitkokkal válaszolt.

— El kell hagyjalak — mondta végül — mert haza megyek. Otthon nem tudják, hogy visszajöttem. Látnom kell őket. Alig várom, hogy Paul öcsémet viszontlássam.

Megindult lefelé az uton s mosolygott, amint Tonyra gondolt. Ismét kellemes pillanatokot töltöttek együtt. S vajjon miért is nem mentek el fürödni most mándjárt, mint régebben tették? Ó, milyen jó újra itthon lenni.

Amint az áruházak előtt ment, arra gondolt, hogy valami kis ajándékot kellene vennie anyjának. Egy kis ajándék biztosan örömet okozna az öregasszonynak. De nagyon kevés pénze volt s minden, ami számbajöhetett drága. Majd később veszek valamit neki, gondolta.

Nyugatra betért a Tulare-uccába, átment a Pacifique-Sud uton, elérte a G... uccát s délre fordult. Néhány perc múlva otthon lesz, a kis ház küszöbén, mely bizonyára semmit sem változott; — viszontlátja anyját, apját, három nővérét és gazfickó öccsét, mind otthon, amint egyszerű életüket élik.

Még néhány ház és megérkezik; szive erősebben kezdett verni.

S ime egyszerre csak nem érzett egyebet szorongásnál és rémületnél: hirtelenében ellepte a vidék s az itteni élet egész nyomorúsága, azé az életé, melyet mindig utált, a sivárságé és közepszerűségé.

Azért csak ment egyre előre, de egyre lassabban, amint házuk felé közeledett.

A kerítés rossz volt és senki nem gondolt rá, hogy kijavítsa. S a

ház végül teljes vigasztalanságában állt előtte, úgy, hogy méltatlankodva gondolt apjára, akinek, az ördögbe is, valami kellemesebb otthon után kellett volna már néznie valamelyik kellemesebb városrészben.

Amint így a valóságban vizionálta házukat, ugyanazt érezte, mint rég, minden iránta érzett gyűlölete feltámadt s ismét megszállta a leküzdhetetlen vágyakozás, hogy minél távolabb legyen tőle. És serdülőkora felismeréseihez hasonlóan újra rátallált lelkében a mély és kifejezhetetlen undorra, ami az egész város iránt eltöltötte, gazsága, középszerűsége, lakosai ostobasága és üreslelkűsége iránt; s azt hitte, sohasem tudná elviselni, hogy ilyen helyen kell élnie.

A víz? Az igen. A víz valóban jó volt. Nagyszerű érzés; de minden egyéb...

Lassan a ház elé ért s úgy szemlélte, mint egy idegen tette volna; megszakadtnak érezve minden kapcsolatát, ami hozzá fűzte. S ugyanakkor mégis érezte, hogy ez az a ház, amely köré álmai fonódtak s amelyek emléke bárhová ment, mindenütt kísérté. Félt, nehogy kijöjjön valaki és meglássa, mert tudta, akkora el kellene futnia. És ő mégis látni akarta mindannyiukat, hogy szeme előtt legyenek, érezni testük közelségét s érezni szagukat, a nehéz orosz szagot, amit olyan jól ismert. De ez erősebb volt: gyűlölni kezdett mindent ebben a városban. Elment a sarokig.

Megállt az elhagyott lámpafényben, undorodott és csak egyetlen dolgot akart, látni testvérét, Pault.

Elfelejtette, hogy reggel óta semmit sem evett s hogy hónapok óta ábrándozott anyja főztjéről, ott ülni az öreg konyhaasztalnál, nézni őt, színes, széles alakját, amint izgatottan és komoly szeretettel figyel; de most minden elveszett ezekből a vágyakból. Úgy gondolta, hogy csak nyugodtan kell maradnia itt a sarkon. Lehet, öccse sétálni indul s láthatja a tekergőt, beszélhet vele. Paul, mondaná neki és oroszul beszélne hozzá.

A völgy csendessége elvesztette számára finomságát s ránehezedett. Már nem érzett mást benne a vidék egyhangúságának egyik megjelenési formájánál.

És mégsem távolodott el a háztól. A sarokról, ahol állt, jól lehetett látni mindent s érezte, hogy be kellene mennie közéjük, hozzájuk tartozni. Tudta, ez lenne az, amire hónapok óta vágyik. Kopogni az ajtón, megölelni anyját és nővéreit, végigrohanni az omeleteken, leülni az öreg székekre, újra régi ágyában aludni, beszélgetni apjával s elfoglalni helyét a család asztalánál.

És ime most valami, amit egész távolléte alatt elfelejtett, valami tényleges szenny ebben a városban itt, egyszer csak felöltik benne s azonnal megváltoztatja házuk külső megjelenését, mélyebb tartalmát, de az egész városót és az egész völgyt is s mocskossá, üressé tesz itt mindent. Felébreszti benne az óhajt, hogy minél messzebbre menjen innen és sohasse térjen vissza. Nem, sohasem tudna visszajönni, sohasem tudna bemenni ebbe a házba. S hirtelen a kis ösvényen találja magát, mely az élősövény mellett átszeli az udvart. Az anyja ültette paradicsom és borsóbokrok keserű s számára kissé szomorkás illatot árasztottak.

A konyhában világosság volt. Abban a reményben tartott felé, hogy sikerül valamelyiküket meglátnia anélkül, hogy őt észrevénnék. A fal mellett óvakodott a konyhaablakig s benézve legfiatalabb hűgát pillan-

totta meg, amint tárgyokat mosogatott.

Látta a vén asztalt, a vén kemencét és Márta hátát; s mindezek olyan meghatóan szomorú volt a számára, hogy szeme könnyel telt meg s szükségét érezte, hogy rágyújtson egy cigarettára. Cipője talpán halkán végighuzott egy szál gyufát, nagyot szivott s nézte kis hugát az öreg házban. Minden nagyon nyugodtnak, nagyon egyszerűnek és rettenetesen szomorúnak tűnt. Remélte, hogy csak belép anyja is a konyhába, látni akarta megegyeszer. Kíváncsi volt, megváltozott-e hosszú távolléte alatt. Milyen lehet? Vajjon most is mindig haragos-e mint régen? Haragudott magára, hogy nem jó fiu, meg sem kísérli, hogy örömet szerezzen anyjának, de belül határozottan érezte, hogy ez lehetetlen.

Paul öccse lépett most be a konyhába, hogy vizet igyék. S akkor egy pillanatra kizködött, nehogy szóljon a gyermeknek, ne kiáltsa nevét. Minden jóság és minden szeretet, amire képes volt, öccse arca és lénye felé hajtotta; mégis: uralkodott magán, mélyről lélekezett és összeszorította ajkait. Anélkül, hogy szemét pillanatra is levette volna a fiuról, csendesen sirni kezdett: Jézus, ó Jézus, Jézus... — mormogta.

Már nem akarta látni anyját. Elkecsereése mindinkább urrá lett rajta s nemsokára talán már képtelen lesz megakadályozni magát, hogy valami ostobaságot kövessen el.

Lassan keresztülment az udvaron, fellépett a kerítésre s kiugrott a kis uccára.

Távolodott.

Mikor elég messze volt már, hogy ne hallhassák, nem tartotta tovább sokogását, hisz tele volt áradó, meleg szeretettel irántuk és gyűlölettel csunya, nyomorult, egyhangu életük iránt.

Rohant messze a háztól és övéitől, belesirt a tiszta, szürke éjszakába, mert semmit sem tehetett értük, egyáltalán semmit.

LECKE A FÜHREREKRŐL — NŐK SZÁMÁRA

Irta: BERNARD SHAW

Részlet Bernard Shaw: *The Intelligent Woman's Guide to Socialism and Capitalism* c. könyvének legújabbban *Socialisme et Fascisme* címen franciául is megjelent kiegészítő fejezeteiből. A könyv bővebb ismertetését „Szemle és bírálatok” rovatunkban adjuk.

A Führekek és Führe-jelöltek azzal kezdik, hogy kipróbálják az összes izgatási lehetőségeket, a munkásság szervezkedési formáját s a földalatti összeesküvéseket, amelyekből számukra általában egy-két börtönbüntetés következik. Hála ennek a körülménynek, megtanulják, hogy a munkástársadalmak és vezetők vagy szigorúan gyakorlatiak, mint a szakszervezetek, vagy a valóságtól elrugaskodott, kormányzási képesség és harci erő híjával szükölködő szekták, melyek veszekednek egymás között, mint az első keresztény teológusok, valami nagyobbá, jobbá való kifejlődés esélyének minden reménye nélküli kisebbségekként. Mit tehetett tehát

egy Bonaparte, egy Mussolini, egy Hitler, egy Kemal Musztafa, egy Riza Pahlavi, mikor ezt felfedezte?

A felelet nagyon könnyű. Egyszerűen hátat fordít a politikai pártok kisebbségének, liberálisoknak, köztársaságiaknak, szakszervezetieknek, kooperatistáknak, szocialistáknak, anarkistáknak, szindikalistáknak, szababradgondolkodóknak, stb., stb... S megszerzezi ellenük a nagy többséget, mely sosem álmodja, hogy a fennálló rend ellen összeesküdjék s úgy véli, hogy ezeket a hitvány társaságokat rendőrséggel kellene elnyomni. Ez az a többség, mely minden vasárnap szépen kiöltözve templomba megy; divatos ruhában golfot vagy teniszt játszik; tömegestől rohan, hogy a koronázást lássa, a királyi esküvőket vagy az őrség diszszemléjét; mely kilométer hosszú sorban várakozik, hogy egy egyeduralkodót ravatalon láthasson; mely azt hiszi, egy a hite és egy a törvénye, de amely a valóságban nem tesz mást, mint a többiek s megütközik azon, aki nem hozzá hasonlóan cselekszik; mely elméjét keresztretjvények megfejtésével, bridzs és whistpartikkal élesíti, testét pedig golfbal, tenisszel, foxtrottal és rumbával; s amely nagyrészen még ezt sem teszi, csak éppen megkeresi megélhetését, fenntartja háztartását, felneveli otthon gyerekeit s éli megszokott egyhangu életét, amibe csak legujabban hozott valami lelket a rádió.

Önök, művelt nők, kiket politikai és társadalmi kérdések érdekeltek annyira, hogy az „Intelligens nő vezérkönyvét a kapitalizmus és szocializmus korában“ elolvassák, elég szomorú véleménnyel vannak ezekről az emberekről. Hisz ezek valójában gyanusoknak tartják, egyáltalán nem szeretik, sőt kissé megbélyegzeteknek tekintik önöket, hacsak, az önök szerencséjére nem oly nagy bennük a tisztelet bárki iránt, aki komoly könyveket olvas, hogy valami magasabb intelligenciát tulajdonítanak önöknek és büszkék, hogy ismerik önöket, anélkül, hogy tudnák miért.

Ezek az emberek hazafiak. Értvén ezalatt, hogy Isten magasabbrendűeknek teremtette őket minden más ország szülőtteinél. Hogy ezt a kedvező véleményt táplálhassák, szomjaznak a dicsőségre (Napoleon találmanya), ami azt jelenti, hogy szükségük van derék fiaik és testvéreik által megnyert csatákról szóló hírekre. Nem ismerik a történelmet s amit ismernek az harcok és háborúk sorozata, melyekben mindig az ő oldalukon volt a győzelem. De nem szükséges, hogy további részletezésbe bocsátkozzam. Önök ismerik ezeket az embereket.

Természetes, hogyha a közönséges embereknek ez a sokasága politikailag megszervezhető, szavazhat olyan értelemben, hogy kiűzzék a föld színéről a politikailag öntudatos kis csoportokat és halálra csigázzák, ha szükséges. A diktátorjelöltnek tehát nem kell egyebet tennie, minthogy esztelenségüket követve együtt cselekedjen ezekkel a tömegekkel, minden nekik tetsző ostobasággal lekösse őket, míg ő maga erélyesen hozzálát reformjainak megvalósításához s megfélemezi a fennálló rendszer legszembe-tűnőbb visszaéléseit. Első ténykedése lesz megszüntetni a helyi kereskedők közösen megválasztott kis tanácsait, hogy emelje az adókat és kormányozhassa a vidéki városokat és tartományokat. Ezeket alkalmas, fiatal, bátor kerületi főnökökkel helyettesíti, akiknek teljhatalmat ad a vidék tisztogatására. S ezzel nemcsak azt éri el, hogy a helyi kormányzat

gyorsan javul, hanem hogy ez a javulás teljesen megfelel a közóhajnak, mely meg akar szabadulni a közönséges szatócsok tömegétől és a dolgok vezetésére valamely felsőbb személyt kíván.

A fiatal emberek, kik teljesen a diktátor szolgálatában állnak s egysegesen a bűnözésre való csábítás fészkeinek s a vezér ellenségének tekintik a legártatlanabb szövetkezeteket s a tiszteletreméltó öreg szakvezeteket, egyszerűen és ártatlanul behatolnak ezek helységeibe, megverik az ott foglalatostkodókat, összetörik a butorzatot, kiürítik a pénztárt s megszerzik a taglistát, hogy üldözhetőek és rosszul bánhassanak mindenkivel, akire gyanakszanak, hogy ezekhez az egyesületekhez tartozik. A rendőrség, mely rendszerint a rombolók pártján van, nem lép közbe, hacsak nem azért, hogy a támadókat a megtorlásoktól védje.

Miután ez gondosan elvégzettetett, a vezérnek helyre kell állítani a rendet. A diktátor elkobozza ezeknek az egyesületeknek vagyonát s megteremtí az új állam szerveit a kormányzat teljes ellenőrzése alatt. Ami a tisztán politikai egyesüléseket illeti, melyeknek sem anyagi alapjuk s az általában lázító politikai propagandán kívül egyéb tevékenységük nincs, azokat erővel elsöpri s ujjáélesztésükre irányuló minden kísérletet törvénytelennek minősít.

A fasiszta vezér ütőkártyája, hogy megmenteni jött a társadalmat a bolsevizmustól, mely alatt minden, a munkásság irányából jövő mozgalmat ért. S a fasiszta vezérnek hasznára is válik ez a zürzavar, mert fasiszmusnak nevez valamely köztevékenységet, ha óhajtja azt s bolsevizmusnak, ha ellene van. Nem szabad azonban szociális irányban túl messzire mennie, mert ha ezt teszi, a plutokrácia nyomban kritikussá lesz.

Képzolják el pl. ha a vezér, Napoleon Lajos szép példáját követve, fővárosa megszépítésére egy Haussmann-féle terv megvalósításába fog. Az egész világ tapsolna a látható és magyszerű tervnek, amint az valójában az is volna. De ennek eredménye csak a fővárosi telekárak mérhetetlen növekedése lenne. Az új utak mentén a házbérek fantasztikusan megnövekednének. S mindez a fővárosi telektulajdonosok zsebébe menne s hagyná a többieket olyan szegényen és munkával terheltten, mint azelőtt. S bizonyos, ha Napoleon Lajos a párizsi uccarendezések mellett megkísérelte volna közigazgatási uton szabályozni a házbéreket és építkezéseket, az uralmának végét jelentő sedani ütközet előtt tíz évvel kiűzték volna Franciaországból.

Azonban van néhány különös kivétel a szabály alól, mely a fasizmusnak megengedi, hogy kedve szerint fossza ki a szegényeket, de ne tehesse ugyanezt a gazdagokkal. Megtörténik, hogy valamely csoport olyan gazdaggá lesz, hogy ha elégséges előütélet kelthető fel ellene, vallási, politikai sőt esetleg morális (eugenikai) ürügyek segítségével, a kifosztásukra irányuló kísértés túl nagy lesz ahhoz, hogy a többiek ellenállhassanak. VIII. Henrik kifosztotta a katolikus egyházat és büntettnek nyilvánította azt, ha valaki katolikus pap; nyomban abba a helyzetbe került azonban, hogy zsákmányát szét kellett osztania prefektusai és azok családjai között. Pontosan ilyen módon fosztották ki a mai németek a zsidókat és nyilvánították bűnnek; ha valaki zsidó Németországban. De ők is kénytelenek voltak a zsidóktól elvett javukat és üzleteiket német főnököknek szétosztani, akik a német munkásság kiaknázásában ugyanolyan kapzsiak,

mint bármelyik zsidó. Vezérük azután még kipuhította, hogy az anyagiasság, pogányság és militarizmus elég mély nyomot hagytak-e a német népben arra, hogy teljes biztonságban kifoszthassa a lutheránus és katolikus egyházakat. Az eredmény eddig nem kedvező. Miután a zsidókból és barátaikból ellenségeket csinált, megingatta az egyházak biztonságát, melyet a központosított kormányzattal szemben jelentettek, most egy európai keresztaháborút tervez Oroszország (Napoleon nagyságának sirja) ellen s ezzel olyan kockázatot vállal, mely veszte lehet. S minden bizonynyal veszélyesebb a versaillesi szerződés s a locarnói paktum szétépésénél. Mert, amint azt minden tisztafejű európai diplomata tudta, tudta ő is, hogy a szövetségesek nem kezdik ujra az 1914-1918-as háborút azért, hogy megvédjék ezeket a nevetséges, gyűlöletes és végrehajthatatlan okmányokat.

RUTÉN FÖLDI VERSEK

Fordította: ANTONIN STRAKA

JULIJ BORSOS-KUMJATSKYJ: ELÁTKOZOTT FÖLD

*Elátkozott föld,
halál árnyéka,
keserves vad gyász,
feldult sírhantok,
hol az éhség ősidőktől
egytestvére az embernek
s rója a hegyeket
szabadon...*

*Ez az a föld,
ahol a nép földig bókol,
nagyságosnak kezet csókol
s nem képes kivívni
s vágyáni az igazát.*

*Ez az a föld,
fegyver nélkül,
sereg nélkül, hősök nélkül,
ahol az embernek
féljoga van csak az élethez...*

*Ez az a föld,
hol a jószándékok
célvesztetten hullnak.
Embernek eladták
a hegyet, a népet,
pénzért,
segítve keresztrefeszíteni
tulajdon testvérét.*

*Ez az a föld,
hol számlálatlanok
a rossz sors évei.*

*Ez az a föld,
hol hiába csengnek
ótkok századin át,
csak hullnak, ömlenek
az ártatlan könnyek.*

*Ez az a föld,
mely nem szülte még meg
Mózesét,
aki megérintse
fáraók köszívét.*

*Ez az a föld,
hol véres századok
irtak történelmet
s szoktatták a gyámoltalant
balsorsot túrni szótlamul.*

*E föld hona
szolgasornak, bajnak,
gazdagságnak, jajnak,
vakságnak, viszálynak,
gondnak és dalnak
és
drága emberi hantoknak...*

Elátkozott föld,
halálos nagy csönd,
inség és keserv,
füstölő romok,
hol ember és nyomor
régóta társulnak
s róják a hegyeket
szabadon...

JULIJ BORSOS-KUMJATSKYJ: HUCUL TAJ'

(Tájkép)

Zöldelő hegyek húznak messzire
gondtalan jókedvvel mint aranyálmok...
Rajtuk felszendül vidám dal, kacaj, folyók zenéje,
zene, mely sohasem hallgat itt el.

Hegyek illata száll szelek szárnyán
lángoló mennybe, mint szent legenda.
Lankás lejtőkön szétszórt kis kunyhók...
Valahol messze kis pásztor játszik cifra tilinkón...
Úgy látszik, e táj
költők, mosolyok, csókok édene...

Itt él a Hucul — szélesváltú sas.
Sors keze gyakran sujtotta porba, a lelke mégis
csordultig telj békével.

Szelid szemének mélye fájdalom
fészke, ám arcát nem gyűri redő,
ezüstös Tiszával dalolja énekét
az úszó tutajon.

Hegyek mélyéből, hucul erdőkből
köszönti bókkal a szép Hoverlát — délceg
Pop Iván — e táj nagyura.

És a vén Petrosz, a merész matróz,
messze elnézi a hucul erdők hullámzó
vizét... Bliznica éles ikercsúcsa
feléje inti vig köszöntését: légy üdvözölve.

És a rút, csalárd, kegyetlen világ
be merte földni ezt a sok szépet,
békés nyugalmat,
mély fájdalommal.

1.) Julij Borsos-Kumjatskyj, rachivi szaktanító, a ruténföldi ukránnyelvű költészet egyik markáns alakja. Szül. 1905-ben, a máramarosi Velké Komjaty községben. Eddigi verseskötetei: Vesnjany kvity. (Tavaszi virágok). 1928. — Z moho kraju. (Az én tájamról). 1929. — Kraina dyv. (Elátkozott föld). 1934. — V Karpatach svitae. (Virrad a Kárpátokban). 1935. — Tece Krov. (Folyók a vér). 1938.

2.) Hucultáj — Máramaros vidéke.

Hoverla, Pop Iván, Petrosz, Bliznica — máramarosi havasi csúcsok nevei.

A THARAUD - FIVÉREK

Irta: MOSONYI FERENC

Ím, hát megtörtént: a Tharaud testvérek egyikét, Jerome-ot a Francia Akadémia felvette tagjai sorába. A Halhatatlanok gyülekezete ezzel a döntésével régi adósságát róttá le a francia jobboldallal, helyesebben: „nemzetiekkel“ szemben. Igaz, a zöldfrakkos társaság az ilyenfajta tartozásait becsületbeli adósságnak tartja és legtöbb esetben ki is fizeti. Tavaly például a francia királypárti nacionalizmus Cassandrája: a Charles Maurras nyerte el az akadémikus diszkardot — az immár legendás konyhakés helyett, melyet — mint a „pays réel“ jelképét — egy tulhosszu életen át lankadatlanul forgatott.

Bizonyos jutalmakkal azonban úgy vagyunk, mint a szerelemmel: jaj a kitüntetettnek, ha későn jönnek. Tharaud-testvérpár sem örvendhet szerfölött a legalább két évtizede áhitott hivatalos elismerésnek. Ám reméljük, a jeles írói tandem végül ebbe is beletörődik.

„Jean et Jérôme“ kétségkívül jó írók, — franciául ezt inkább úgy mondanók: „szép írók“ (beaux écrivains) — és mégis, nem egy igazi és igaz francia arcát szégyenpir öntötte el a Halhatatlanok döntésének hallatára. Azok a franciák, akik ha kijelentik: „Je suis Français“, 1789-re, az Emberi Jogokra és Ész istennőre emlékeznek, meg nem bocsáthatják az Akadémia tiszteletreméltó aggastyánjainak, hogy ép' abban a pillanatban bujtatják zöld frakkba a francia antiszemitizmus egyik szépirodalmi előrsét, amikor a Rajnán túl ugyanennek az „eszmének“ nevében a szerencsétlenek tizezereire aggatják rá — s ez még a jobbik eset — a darócruhát.

Nem volna illendő a franciák közt dúló harcokba éppen fentiek kapcsán beleszólnunk, de állapítsuk meg: a zöld egyenruhás társaságnak ez a döntése csöppet sem alkalmas arra, hogy külföldön a francia szellem tekintélyét emelje. (Ám ne tévesszük össze ezt a szellemet az Akadémiával.)

Amit „Jean et Jérôme“-ról ezen kívül el lehet mondani, az néhány életrajzi adat és tekintélyes sz mu könyvcim. Előbbiek nem érdemelnek különösebb figyelmet. Például legtöbb embert hidegen hagy, hogy Jeant tulajdonkép' Charlesnak és Jérômeot Ernestnek hívják (a kilencszázas évek elején jólhangzó János-Jeromos névtársítást mesterüknek, a nagy Péguynak köszönhetik...) Egyébként, akiket érdekel, hogyan „fest“ egy jótollú francia értelmiségi átlagember átlagon felül való pályafutása, azoknak melegen ajánljuk a tisztajeles testvérpár szürke életrajzi adatainak beható tanulmányozását.

Ez a fajta pályafutás az Ecole normale supérieurel: a francia szépek Ludovikájával szokott kezdődni. Ha a tanuló előkelő családfával dicsekedhetik, összeköttetések dolgában még egyéb kellékekkel jól felvértezett, akkor diplomáciai elhelyezkedésre vagy egyéb komoly köztisztviségre pályázhat. Tharaud (a két $\frac{1}{2}$) azonban az árnyékosabb oldalról indult. Egyik felének tehát szerény lektori állással kellett beérni a budapesti (lám, lám...) egyetemen, míg a másik fele Párizsban a folyóiratok szerkesztőségét és a kiadókat járta a közös kéziratokkal.

Az első akadályokat Tharaud nagy lendülettel küzdötte le. (Tharaud, úgy hisszük, a „taureau“ — bika — ildomos elferditése...) *Dingley, a híres író* c. könyvével már 1906-ban elnyeri a Goncourt-díjat, s így következő műveit kiadni nem probléma.

Többé-kevésbé langyos párizsi könyvsikerek után — amiket olyan alkotások jeleznek, mint *La Maîtresse servante, Les Bien-aimées*, stb., stb. — végre az első „komoly“ élmény: a budapesti egyetemen lektorkodó fél-Tharaud elvetődik Máramarosba. Ezerkilencszáztizenkettőt irtunk. Fontos időpont: innen keltezhetjük a Tharaud „megtérését“. Elfelejtettük megemlíteni ugyanis, hogy a Tharaud *anno dazumal* Dreyfus-párti volt és a *Cahiers de la Quinzainé*nek, Bernard Lazare lapjának munkatársa.

Máramarosban a fél-Tharaud szegény kaftámos zsidókat lát fülbelégő hajtincsekkel és szívük fölé akasztott imatekerccsel. Sokat lát belőlük, nagyon sokat. Annyit, hogy sebtiben elfelejtí Dreyfus-pártiságát és zsidó pártfogóját: Bernard Lazaret.

Ennek a „megtérésnek“ jóval később, a háború után még egy palesztinai riportutat és összesen hat zsidótárgyú Tharaud-könyvet köszönhetünk (*La rose de Saron, Quand Israël est Roi, Petite histoire des Juifs*, stb.) A Tharaud Palesztinája azonban már csak fél-Tharaud 1912-es Máramarosának ujrakérődzése. Istóczy -s Verhovay utódai büszkék lehetnek: a francia Parnasszus Sziámi-ikreinek antiszemitizmusa magyar földön szökött virágba.

A máramarosi kirándulásnak más tekintetben is nagy hatása volt a Tharaud pályafutására. Itt ismerte fel, hogy igazi hivatása: az utazás. Ennek az élménynek a következménye, hogy a testvérpár Máramaros után — nagyköruti lápok és az előkelő *Plon*-kiadó szolgálatában — bejárta Észak-Afrikát, egész Kisáziát, Spanyolországot, Abessziát, Ausztriát, stb., stb. Ezeket az utakat másfél tucatnyi riportkönyvben és regényes utirajzban örökítette meg (*La Fete arabe, Fez ou les bourgeois de l'Islam, Vienne la Rouge, Cruelle Espagne*, etc., etc.)

Némely gyermekem lélek azt hihetné, hogy utazni csak egyféleképp lehet: térben. A Tharaud példája azonban meggyőzően bizonyítja, hogy az utazásnak van egy másik fontos eleme: az idő. Vegyünk például a Tharaud haditudósításait. Nem mindegy az, hogy János és Jeromos *mikor* érkezik Észak-Afrika bizonyos helységébe: akkor-e, amikor a Riff-törzsek harcosai még elkeseredetten védekeznek azon a helyen az őket ostromzárra fogó csapatok ellen vagy akkor-e, amikor ezt az ellenállást már csak hullahegyek jelzik, és a győztes sereg kibontott zászlóval, diszlelésben birtokba veszi ezt a helységet. Nos, János és Jeromos *minden esetben* a győztes szoldateszka nyomában fut be a harc színhelyére, hogy a füstölgő romhalmazokat, a halálra sebzettek fültépő jajgatását, s a győző kapitányok formaruhagombjainak tündöklését énekelje. A Tharaud-testvéreknek ezt a nemzeti-haditudósítói működését igen találóan jellemezte a Spanyolországban elpusztult Louis Delaprée, aki az etiópiai háború idején a legyőzöttek oldaláról figyelte a hadműveleteket. Valahányszor az abesszinek egy fontos hadállást ürítettek ki, Delaprée következőképp fejezte be cikkét: „Nincs itt többé semmi keresnivalóm. Jöhetnek a Tharaud-testvérek.“ A Tharaud-testvérek, a gyarmati háborúk jólnevelt hiénái.

Ujabb könyvcimkekkel folytathatnók, regényes történetek, életrajzok,

riportkönyvek, világnézeti tanulmányok felsorolásával és méltatásával. Dicsérhetnök a Tharaud-k simára csiszolt stílusát, szinte közmondásos mélgondját, cselekvényszövéseik leleményességét. Méltathatnók hidegvé-
rüket, melynek hála még az iszonyatosan megcsonkított hullák felett is ügyelni tudnak mondatfűzésükre, prózájuk raffinált zenéjére. Am, az igazat megvallva, ehhez a jelen pillanatban nem érziink elegendő erőt. Van-
nak helyzetek, amikor rendkívül jó gyomor kell az esztétizáláshoz.

Fejezzük be hát ezt — a cikkíró akarata ellenére — pamfletté súly-
tyedt írást a Tharaud-testvérpár legujabb viselt dolgára való kényszere-
dett utalással. Fél-Tharaudnak közvetlenül a Francia Akadémiába tör-
tént felvétele után, a Tharaud a legelterjedtebb párizsi estilapba Codrea-
nu-nekrológot írt. A nekrológ a legtárgyilagosabb olvasók és bírálók sze-
rint is fölért az istenítéssel. Hadd idézzünk E. Buré nyílt leveléből:

„Tharaud fivérek, antiszemizmusuk rossz utra téríti önöket. Jelen-
tegi kisiklásuk különösképp' veszélyes. Keblükre ölelik Franciaország egyik
legelhatározottabb külföldi ellenségét: Codreanut. Hogy' lehetséges az,
hogy önökből, az egykori Dreyfus-pártiakból kivesszett a dreyfusizmus ne-
hezen eltörölhető nyoma: az igazság és az igazságosság szeretete?”

Akárhogyan is, az idők jele, hogy a Richelieu báboros-alapította Aka-
démia ép' abban a pillanatban kiált ki „halhatatlanná“ egy (fél) Tharaudt,
mikor az ugyancsak Richelieutól kezdeményezett francia nagyhatalmi
politikát, az ugynevezett kontinentális politikát, nehezen kiheverhető, fáj-
dalmas vereség érte.

Alkalmazzuk talán erre az esetre is L. Delaprée mondását, amely így
hangzanék:

„Richelieunek nincs itt többé semmi keresnivalója. Jöhetnek a Tha-
raud-testvérek!“ — ?!

HERCZ GYÖRGY: KATICABOGÁR

*Katicabogár repült a kezemre:
Nem félsz, ügyetlen kicsi lélek,
Hogy mersz ennyi bizalmat ajándékozni
A huszadik század emberének?*

*Szállj el gyorsan, tünj el
A ringó levegőben vagy bokrok és fák
Levelei közt. Fajtánk közelében
Nem biztos az élet.*

KULTURKRÓNIKA

VERES PÉTER: KRÓNIKÁK

PARASZTOK — HATTAL A VILAGNAK. A mi vidékünkön, különösen a jó fekete földeken a kettős vetésforgó van szokásban. Ez azt jelenti, hogy majdnem annyi tengerit vetünk, mint búzát. Mivel pedig a tengerire évente háromszor annyi munka kell, így a tengeri bemunkálása és betakarítása éppolyan izgalmas, hajszás munkával jár, mint a búzáé.

De amugyis a tengeri fontossága nem kisebb, mint a búzáé. A búzából csak kenyér és vetőmag, de a tengeriből szalonna, disznóhús, ruha, adó s néha még téli-tavaszi kenyérpótlék, a jószágnak pedig egészsévi takarmány lesz.

Elgondolhatjuk hát, hogy ha nyáron, amikor őszi sárra, téli fagyra még nem is gondol az ember, az éjszakák rövidek, a nappalok hosszúak, mégis hajtjuk a munkát, mennyivel jobban hajtjuk az őszi tengerítörés idején, amikor az ember már a sártól, víztől, csataktól, járhattalan utaktól és rothadó, penészedő tengeritől retteg.

Ha aztán a tengeritermés olyan jól sikerül, mint az elmúlt nyáron, akkor embertelen éjt-napot egygyétező hajszja kezdődik, hogy mielőbb, amíg jó az idő és az út, betakarodjon a termés. Sőt nemcsak erről az idei termésről van most már szó, hanem a jövő évi búzáról is, amit majd a tengeriföldekbe lehet csak vetni.

Az idő nagyon jó volt most szeptemberben. Mérsékeltlen meleg nappalok mérsékeltlen hűvös és harmatos éjszakák, ilyen kell az éjszakai csutkavágáshoz és a hajnali kévekötéshez. Ráadásul a holdtölte is a kellő időben jött, a legnagyobb munka közepén, tehát világos éjszakák voltak, lehetett dolgozni.

Nos, ezeknek a hajszás, dolgoz heteknek a közepén került a német-cesh kérdés döntés elé. Míg tudtam s már meg is irtam, hogy a parasztságban egy ősi, elemi pacifizmus van, amely azonban nem azonos sem a kényelmes polgárok, sem a humanista intellektuelek, sem a szocialista munkásság tanult pacifizmusával. Ezt azonban a maga valóságában csak most ismertem fel igazán.

A parasztsok el vannak merülve a munkában, a természettel való küzdelemben. Ez az ő külön izgalmaik, más izgalomnak, társadalmi izgalomnak nehezen jut bennük hely. Háttal állanak a világ felé, s nem érdekli őket sem a nagyvilág, sem a szomszéd népek, de még a saját hazájuk sorsa sem. Egyetlen dolog érdekli mélyen és igazán őket, a föld, a munka, a termés betakarítása, mert ebben van az élet és a jövő. A holnapi kenyér és a „boldog öregkor“.

Hogy pedig ez nem valami lélek nélküli tompaság, azt a magam esetével látom igazán bizonyítva. Én is hajnalonként keltem, felzavartam a gyerekeket és gyereink! Este megint a sötétben börtorkáltunk haza. Közben a világkatlan forrt, az ujságok üvöltözték a legujabb híreket, a mozgósítási parancsokat, az asszonyok és a szekerező parasztsok a földekre is kivitték a hírek foszlányait, az

ember meg-megállott egy pillanatra, belédöbbsent, hogy hátha csakugyan, de aztán megint nekifogott a munkának: lesz, ami lesz, a tengerit csak le kell törni, nem hagyhatjuk itt szerteszét a földet. Este, ha hazamentünk, átfutottam az ujságokat, látom, a helyzet zavaros, nem lehet tudni, mi lesz, talán megint megbolondul a világ, husz évi kinlódás után, husz évi vágyakozás után, amelyben a megzavart paraszti nép a nyugalom, az értelmes élet után vágyakozott, most újra ott leszünk. Elpusztul minden: föld, jószág, család s aztán majd kezdhethük előlről, hogy ritmust és értelmet vigyünk a paraszti életbe. De hiába volt ez a töprengés, az ember fáradt, aludni kell, hajnalban pedig észbe se jut a háború, csak gyerünk, mert a tengerit mindenáron le kell törni, amíg meg nem jönnek az őszi esők.

Egyszerűen a paraszti értelem nem akarta bevenni, hogy háború lehetne megint. Csak majd amikor embereket és lovakat vittek el, vette tudomásul, hogy a munka és a természet világán túl, egy másik világ is van, amely úgy látszik, már fontosabb, mint emez. De azért a pánikhoz még nem érkezett el. Még nem indult meg a felelőtlen pénzköltés, földnek, javaknak az az elkeseredett pazarlása, ami a paraszti tömegeket, mint valami apokaliptikus hangulat el szokta ragadni az u. n. „nagy idők“-ben.

PÁNIK. Ritkán járok Pesten. Nemrégiben a dolgaim nagyon összesűrűsödtek s mert amugyis nagyon vágyakoztam már „az emberek közé“, hát felutaztam. Nem tudom, városi emberek ismerik-e azt a fajta szomjuságot, amit talán ezzel fejezhetnék ki: „okos emberekkel szót váltani“. Igaz, az a romantikus izgalom, amellyel régebben a híres-neves emberekkel, a „nagy“ írókkal való találkozásra készültem, most már nem ragad el. Most már nincsenek illuzióim. Most már tudom, hogy a műveltség és a hírnév alig valami, az ember a „minden“. Most már úgy nézem a művelt embereket is, mint a falusi parasztokat: vegyes az ember ott is, itt is; rossz-jó, okos-bolond, hol külön-külön, hol egyazon emberben. Most már tudom, hogy aki nem vár sokat, az nem csalódik nagyot és mégis — egy kicsit csalódottan jöttem haza.

Mi okozta?

A pánik.

Nem csupán a háborús hangulat átmeneti zavarairól beszélek. Nem is az ucca embereinek szeles felületességéről. Ezekről már rég megállapítottam magamban, hogy menthetetlenek: szép szó, okos beszéd nem fog rajtuk, hiszen beteg emocionalisták, a gondolat nem a fejükbe, hanem a hasukba megy. Ellenben az értelem embereiben, az intellektuelekben, írókban, efélékben még egy kicsit biztam. Olyan okosak némelyek, olyan szépen és józanul, olyan logikusan és meggyőzően irnak, lehetetlen, hogy ez csupán a mesterségük volna, lehetetlen, hogy közönséges íródéakok volnának, akiknek az a kötelességük, hogy a világ számára okosan és józanul irjanak.

Nem is az kedvetlenített el most sem, hogy sokan belekerültek

közülük a tömeghisztéria sodrába, hogy négyszögletes kis cédu-lácskák kijelentő, fenyegető, számonkérő vagy tettehívó monda-tainak a szuggeszciója alá kerültek, hanem az, hogy félelmükben és reményeikben, érzelmeikben és okoskodásaikban nincs rendszer, nincs értékelő módszer. Nincs sorrendjük: értelmi pánikban élnek.

Mert rendben van: „háború lesz“, vagy „diktatura lesz“, „a de-mokrácia napja leáldozott“, „a sötétség korszaka kezdődik“, de ha már ugysem tudjuk elhárítani, akkor miért nem bírjuk összeszori-tott fogakkal elviselni?

Ez a kor, bizony, felőröli az embereket s most látom csak, hogy milyen keveset ér a műveltség, sőt az okosság is az egészség nél-kül.

Nem érzéketlen bivalyegészségre gondolok, ilyen nyárs-polgárok tizezrével alszanak most is a jó puha paplanok alatt, ha-nem egyensúlyozó képességre, arány és távlat-érzetre. A normális parasztember jut eszembe, aki néha-néha, ritka alkalmakkor, laka-kodalmi vagy korcsmai boros hajnalokon elmeséli, hogy mi minde-nen ment keresztül, hányszor volt beteg a felesége, hány gyereket temtetett el, hány lova, tehene, disznója döglött meg, hányszor semmisítette meg jégverés, tűz, áradás vagy aszály a termését élete folyamán. De csak ilyenkor beszél róla — ha egyáltalán beszél — s ilyenkor is csak emlékezésből, egyébkor hallgat. Eltemeti a bajo-kat emlékezete mélyére, mert másképp nem tudna élni, nem tudna a mindennap brói között helytállni.

Mi okozza hát, hogy a művelt, okos, sőt tudós intellektuelekben nincs ilyen egyensúlyérzék. Mi okozza, hogy 10-20 intellektuel, aki egyformán érez, egyformán gondolkozik, nemhogy együttesen cse-lekedni, de még együttesen szenvedni sem tud?

Régebben, felületesen azt hittem, hogy a „nagy betűk kultu-rája“, az idegekre pályázó, ordító, városi plakátkultura, a bulvár szellem mérgezi meg őket. Ma már látom, hogy ez nem elég ma-gyarázat. Mert miért nem mérgez meg mindenkit? Miért marad egy néhány intellektuel és néhány ezer nehézéletű munkás egész-séges és józan?

És régebben azt hittem, hogy ez nem a magyarok betegsége. Öncsalás volt. Ma már látom, hogy a magyarok, sőt a parasztból lett intellektuelek közt is terjed ez a betegség. Csak a stílus más, a lényeg ugyanaz. Már pedig legyen az ember pesszimista, legyen cinikus, csak kelekótya, hangulatember ne legyen.

És itt eszembe jut Alexej Tolsztoj „Kálvária“-jának pár beve-zető oldala az 1910-es évek orosz értelmiségéről. Micsoda értel-mi és érzelmi pánik, micsoda kelekótya emberek: futuristák, anar-chisták, nihilisták, pánszekszualisták és mindenféle-isták voltak ott. De azok még legalább valamilyen -isták akartak lenni, a mie-ink ennél is rosszabbak: semmi-isták. Még csak nem is karreris-ták, mert ahhoz is egyéniség kell, pofoz kell, szemtelenség, sőt a rosszhoz való bátorság is kell.

Hiába ezeknek a józan szó, hiába a logikus beszéd, az is kinn kopog, a koponyák külső felületén, vagy csak a vérbe megy, a szí-

vet dobogtatja, emócióvá válik, de az agyokban kavargó eszmétörmelékek, „saját szempontok“ és fixa ideák közé nem hatol be. Itt már csak az ér célt, aki az idegeknek beszél és azoknak is csak ökölrel. Ha közéjük csap, meglapulnak, és megnyugodva hajolnak a járomba, irnak és hirdetnek azt, amit parancsolnak. Nincs világnézetük, oldottlelkű hisztériások.

Az vigasztal csak, hogy a sok veszteség, a sok elvesztett reménység és elhullott bajtárs után még mindig akad itt-ott egy-egy egészséges ember, aki valóban összeszorított fogakkal keresi a rést, ahol bedughatna a lábát és nyitvatarthatná az ajtót a józan ész és a cselekvő értelem számára.

NEM ÉS TÁRSADALOM. A nő és férfi egyenjogúság ill. egyértékűség ténye már nem kérdéses, a mai regressziós közéleti áramlatok azonban — sajnos — mégis időszórúvé teszik a nőkérdés érintését. Általánosan ismert, hogy a nőt nem lélektani vagy élettani adottsága, hanem különleges társadalmi helyzete szorította egyéni szabadságát bémító keretek közé. Ez a társadalmi gátoltság a nő lelki és fizikai életében nemhez kötöttek tetsző módosulásokat váltott ki, jöllehet a világháborúban lekötött férfi munkaerő pótlásának szükségége bebizonyította a nő alkalmasságát „a nem nőies“ foglalkozásokra is. (Tudjuk az örökléstan kutatások eredményeiből, hogy a nemet átöröklítő kromoszomákhoz nincsenek egyszerűs mind oly tulajdonságok is rögzítve, melyek a két nemet egyéb létfenntartási és élettani működésükben elhatárolják, az állatoknál némely esetben a szörzet, tollazat s más alaki sajátások avagy az embernél bizonyos betegségek nemhez kötött volta nem változtat a szabály általánosságán.) Joggal tekinthetők tehát bizonyos „nőies“ vonások a társadalmi környezet visszahatásainak: gyengébb testalkat, gyengébb valóságérzék és logika, viszont az intuició meglátás nagyobb készsége. Kisebb jellemző nagyobb fokú érzékenység és érzelmesség s nagyobb fokú beállítottság hazudozásra, színlelésre, mind a létfenntartási parancsból alakult „nőies“ vonások. A társadalmi

helyzet termelte ki a hisztéria ismert típusát is s hogy ez sem nemhez kötött betegség, azt ugyancsak a világháború igazolta. Ez a tény egészen mélyreható következtetésekre ad alkalmat: mily pokoli rejtett lelki konfliktusok keresztelhetbék a nő fejlődésének utját, ha a férfiakban ugyanazt a foku neurozist csak a világháború borzalmai válthatták ki. Hisz a hisztériás sírógörcs s egyéb ideges tünet nemcsak a semmittevő „előkező társaságbeli“ nőkre jellemző, sokkal gyakoribb, szinte mindennapos a mélyrétegek asszonyainál. (Erről közvetlenül az élet s nem statisztikai adatok győztek meg.) T. i. a szegényebb néposztály asszonyainál igen ritkán kerül sor szakszerű kezelésre, sokszor még nevet sem tudnak adni panaszainak elesettségük következtében. A pszichológusok különben statisztikai adataik nyomán gyakran vonnak le téves következtetéseket, arról nem nem is beszélve, hogy a mélyrétegbeli neurozistuk orvoslását gyakran keresik valamilyen fajta narkozisban, mint alkoholizmus, nagyfoku vallásosság, ami különösen nők menedéke, vagy a kényszerűségből tulhajtott munka, mely sokszor beteges munkalázzá fajul stb. Hogy az ilyen neurotikus nők azután miként élnek ki beteges hajlamaikat s hatalmi törekvésüket a családi életben s főleg hogyan végzik a gyermeknevelés munkáját arra csak egy példát hozok fel. Közvetlen szomszédágunkban élt egy idősebb gyermeke-

len házaspár, ahol az „urnőnek“ legfőbb szórakozása az volt, ha házvezetőnője 6 éves kislányát kimoztassa verte a kislány anyjával egyetemben (ki alkoholista is volt). Az esetet fel sem hoznám, ha nem ütköznek lépten-nyomon a „pótolhatatlan anyai nevelés“ kiábrándító s megdöbbentő elfajulásai. — A **Korunk** múlt évi júniusi számában **Heves Renée** a nőkérdés újabb alakulását ismertetve **Komma** holland társadalomügyi miniszter szavait idézi: „A család szentségét védelmezem, amikor törvény útján akarom megtiltani, hogy a férjes nő valamilyen kenyérkereseti foglalkozást üzzön“. — Elég rövidlátó megjegyzés, — hiszen a férjes nőnek egyénisége is van s érdekklődése; tehetsége esetleg egészen más munkakör felé vonzza, amit ha a társadalom elfojt, közvéltve csak a társadalom érzi kárát, mivel elfojtott, alattomos utakon épp a család szentségén fog csorbát ejteni a női szenvedély korlátozása. Ez a helyzet a technikai fejlődés primitív korszakában a szükségsezerü munkamegosztásból fejlődött ki, korántsem a férfi önzés és erőszak a felelős itt. A férfi büntudat időnként tulzott óvatossággal nyilvánul meg a női jogokat nem érintő kérdésekben és dolgokban; pl. a katótot felsegitik, az ajtón előre tessékellik, dicsőítő verseket írnak a nőről stb. — Az öntudatos nő mindenestre tisztábban látja helyzetét, semhogy ily jelentéktelenségekkel el lehetne vakítani. Hogy újból **Heves Renée**t idézzük: „Az áramlat, mely károsnak itéli a női kenyérkereső munkát Németországból indult ki újabbban“. Érthető, — a férfi és nő előbb érintett sajátóságos életkörülményei révén kifejlődött különbözőségéből a regresszió fegyvert kívácsol a nő társadalmi lekötésének igazolására. A nemzeti terjeszkedés érdekében a nőt kizárólag a termékeny anya szerepe szervezi be, bár nem ez az egyetlen ok, mely a regressziót a nőkérdéssel szemben a maga sajátos állásfoglalására kész-

teti. A termelőeszközök s a technika mai fejlettsége mellett a munkás és középosztálybeli polgárosszony családi tűzhely szerepét bizony jobban ellátnák a modern gépekkel és eszközökkel berendezett mosodák és főzdék, a gyermeknevelés munkáját meg az intézetek képzett pedagógusai. Ez esetben természetesen a sok szabaddá lett női munkaerő elhelyezéséről kellene gondoskodni, ami pedig a mi összefüggéseink között iluzórikus. Ezért hivatkoznak azután annyit a „női kötelességekre és hajlamokra“. (**Domokos Aranka**)

A HAZASSÁGOK TARTÓSSÁGÁNAK TÉNYEZŐIRE utal az a legújabbban megjelent csehszlovákiai statisztika, mely a múlt év folyamán felbontott házasságok adalékait rendszerezi. Mint kiderül, mindenekelőtt fontos a házasság tartama. Az első válság a házasság első éve után lép föl s tart szinte változatlan erősséggel egész a hetedik esztendeig. A házastársi együttélés ujdonsági jellege gyöngül, a házassafelek megismerik egymást, a kölcsönös hibák kiderülnek, mire a házassafelek józanabbak és kritikusabbak lesznek. A házasságot további folyamán aztán beleélik magukat egymás szokásaiba s a hetedik év után a válások szabályszerűen ritkulnak.

Hogy a gyermek mily mértékben összetartó eleme a házasságnak kiderül abból, hogy a felbontott házasságok abszolút többsége gyermektelen. A Csehszlovákiában 1937 folyamán felbontott 13.600 házasságból 6.700 volt gyermektelen, 4.300 egy, 1.700 két, 500 házasság pedig háromgyermekes.

Hány évesek az elvált házassafelek? A férjek többnyire 30-35, a nők 25-29 évesek. Akadnak azonban 70, sőt még ennél is idősebb férfiak és nők, akik elváltak, bár ez utóbbiak már kivételt jelentenek.

Igen érdekes a házastársak életkor viszonyulása. Különbözik is ezt a viszonyt tekintik legfontosabbnak a házasságok tartósságának megítélés-

sénél. A szóbanforgó statisztikában szereplő férfiak többsége egykoru, vagy legfeljebb egy évvel idősebb feleségénél. Két vagy három évvel idősebb férj szerepelt 489, illetve 488 esetben. Ebből a számból azonban alig lehet szilárdabb következtetést vonni. Mindenestre 305 esetben olyan házastársak váltak el, akik közül a férj 11-15, 151 esetben pedig a férfi még idősebb volt. A statisztika feltüntet 144 olyan esetet, ahol a nő három, 118-at ahol a nő négy, 81 olyan esetet, ahol öt és 179 olyan házasságot, ahol a nő 6-10 évvel volt a férfinél idősebb. Viszont még 48 olyan házasság is akadt, ahol a nő 11-15, sőt 13 házasságban 16 évvel haladta meg férfi életkorát.

Igen jellemző még az elvált felek házasságuk előtti családi állapota. A válások abszolút többségében a partnerek megelőzően hajadonok, illetve legényemberek voltak s csak 257 esetben volt mind a két fél megelőzőleg özvegy. Még kevesebb azoknak a száma, akik válás után kerültek össze.

Sajnálatos, hogy az ismertetett statisztika nem tér ki kutatásában mélyebben járó mozzanatokra. A felsorolt és szembetűnő tartóssági tényezőkön kívül ugyanis az élet még számos olyan, főként gazdasági és szociális körülménnyel szolgál, amelyek elhatárolóan befolyásolják a házasságok tartósságát. (Szacsavay Gusztáv)

A Z ANGOL NAPISAJTÓ. 1937-ben Angliában 1577 napilap és 3119 folyóirat és magazin jelent meg. A legutolsó statisztika szerint minden száz angol családra naponként 94 napilap és 57 estilap esik, hetenként pedig 130 vasárnapi ujság. Míndezen a lapok függetlenek a kormánytól, bárki legyen a tulajdonosuk. Az angol sajtó ugyanugy, mint az amerikai, franciaországi és az északi kis demokratikus államok sajtója a liberalizmus értelmében „szabadsajtó”; bármilyen hírt továbbít és bármilyen véleményt ki-

fejezésre juttat.

Az angol sajtó 1937 folyamán az angol iparban a 12. helyet foglalta el; megelőzte úgy a hajóépítő, mint a vas és acélipart s azóta még gyorsabb tempóban fejlődött. Netto bevételle 1935 folyamán 37.5 millió font; 6.2 millió fonttal több, mint 1930-ban. 1930-tól 1936-ig az angol napilapok átlag példányszáma 1.44 millióról 19.05 millió példányra emelkedett, a 12 vasárnapi lapé pedig 0.48 millióról 14.44 millióra.

Az angol sajtó 80.000 személyt foglalkoztat, közöttük rendkívül sok specialistát. Az alkalmazottak átlagfizetése meglehetősen magas — 478 font évente —. Természetesen az adminisztráló személyzet száma jóval túlhaladja azokét, akik magukat a lapokat csinálják.

Az angol sajtó kétségtelenül tényleges hatalom a közvélemény alakításában. Visszatükrözi az angol társadalom valamennyi politikai és társadalmi rétegének véleményét. Az angol sajtó bizonyos fokig még mindig az éber lelkiismeret szerepét tölti be az angol közéletben. Különösen áll ez a pénzügyek, közigazgatás, a külpolitika és a törvényhozás kérdéseiben. Meglepően mentes ez a sajtó a korrupciótól, mondhatni sokkal nagyobb mértékben, mint bármely más állam sajtója. S ha a nagy napilapok többsége a meglévő összefüggések érdekét szolgálja is és magatartásában konzervatív, úgy ez mégsem jelenti azt, hogy túlságosan erős volna függése az ugynevezett pártboncoktól. Ellenkezőleg igen gyakran megtörténik, hogy pl. a konzervatív kormányt a legélesebb kritika a konzervatív lapok oldaláról éri.

Az angol sajtót a kontinens számára a széles olvasórétegek előtt még mindig a jó öreg Times reprezentálja. A Times az angol ujságvilágban kétségkívül különleges helyet foglal el. A kontinensen a legtöbben még mindig a kormány szócsövének tekintik. A valóságban

nem ez a helyzet. Ami a Times finanszírozását és szerkesztői vezetését illeti, a Times ugyanolyan független lap, mint a többi angol napilap. Ez a lényegében konzervatív napilap azonban, csekély és jól megfontolt kivételektől eltekintve, hagyományosan a mindenkori kormány külpolitikáját támogatja, továbbá határozottan antiszocialista, mivel sokkal nagyobb mértékben szolgálja és reprezentálja az angol tőkés érdekeket, mint bármelyik más angol napilap. Távtáiban ennek ellenére demokratikus, magatartásában mérsékelt s még polemikus törekvéseiben is megmarad az ésszerűség határain belül.

Az angol sajtó függetlensége az utóbbi időben, mióta a kormány fokozott mértékben használja ki a rádiót és a filmet a politikai befolyás céljaira, valójában emelkedett. Általában az angol közönség ösztönösen irtózik minden hivatalos befolyásolástól. Mindez természetesen korántsem jelenti azt, hogy a nagy angol lapvállalatok és lapkioszmernek nem a maguk jól felfogott belső üzleti érdekei szerint dolgoznak meg olvasóikat az általuk kívánt irányban. Igenis befolyásolják, ez a befolyásolás azonban még igen-igen messze van a német „gleichschaltung“ minden véleményt és szabad szót kizáró befolyásolásától. (Márk Viktor)

A CSEH RURALIZMUS. A cseh-szlovákiai változások nyoma már a cseh irodalmi életben is megállapítható. Megállapítható például egy olyan irodalmi csoportnak jelentkezése, sőt előretörése, amely eddig többé-kevésbé a háttérben állt. Ez a csoport, a ruralisták csoportja tudatosan a falvak felé fordul, elmentében a cseh irodalom eddig túlnyomóan városi, illetve nagyvárosi jellegével. Ezért azonban korántsem jelent friss és egyedülálló, eddig nem létezett irányulást a cseh irodalomban. Mindenesetre mai jelentkezése összefüggésben áll azokkal a jelzsa-

vakkal, amelyeket a legutóbbi változások időszertüsitettek. A mozgalom maga teoretikus és személyi gyökerekből táplálkozik. Ez a két körülmény kezeskedik sikere felől is. Ellenére a közéletet betöltő rokon jelzavaknak a ruralizmus mozgalma egyelőre nem tendenciózus mozgalom s eszmeisége és közvetlensége is csak annyiban van, amennyi ezekből művészi téren nyilvánvaló szokott lenni. A mozgalom jellemzésére felhozhatjuk, hogy jöllehet az egyszerű ember ábrázolására törekedik, mégsem primitívizmust jelent s bár a falu az ideálja, mégsem tölti el gyűlöletet a várossal szemben. A faluban, illetve a földben csupán a megszilárdulását keresi s az inspiráció forrásait. A mozgalom képviselői és vezető személyiségei Cseh- és Morvaországban nőttek föl s egyformán tevékenyek úgy elméleti-kritikai, mint költői téren. A mozgalom programját és törekvéseit Josef Knap, Anton Matula, Jan W. Sedláč, Frantisek Krelina és Raimond Habrina dolgozták ki. Kollektive a ruralisták a Jan Csarek-féle almanachban (Tvári k vesnici) léptek föl. A mozgalomnak természetesen van némi ellenzékiisége azzal a kozmopolitizmussal szemben, amit az eddig uralkodó cseh irodalom szemére vetnek. Sőt a mozgalom a cseh irodalom eddigi reprezentánsait önrevizióra kívánja készíteni, hogy a cseh irodalom „a nemzet újjáalakuló aktivitásának legyen szükségszerű ki-fejezése“. Amint Josef Knap mondja egy nyilatkozatában: „országunk uj nyers atmoszférájában bizonyára nehez olyan olvasóra akadni, akit érdekel a szürrealista költészet dekadens formajátéka vagy pedig azok a regények, amelyek szociális szentimentalizmusukban a szükséglet, a bomlást és a munkanélküliséget glorifikáltak. (? Szerk.) s a munkát örömtelen és sivár tehernek tüntették föl“. „Tudatosabban és mélyebben kell állást foglalnia a jövő cseh irodalmának — folytatja Knap — a faluval, a parasztsággal, általában a

cseh valósággal szemben“.

Jellemzésül ide tartozik még, hogy a ruralisták szoros kapcsolatot tartanak fenn a cseh katolikus költők csoportjával. Érthető is, a cseh katolikus literátorok misztikus provincializmusa egyenes átmenet a ruralistákhoz, nem is átlítve, hogy mielőtt a ruralisták kiadták jelszavukat, a cseh katolikus írók már rég a paraszti föld s a paraszt Istenhez, természethez, rögöz, családhoz, munkához való örök kapcsolatának motívumait kultiválták műveikben.

Az új mozgalom kétségkívül kitágítja a cseh próza látókörét s időszzerű anyaggaal látja el, különösen, ha nem mossa el a parasztság életének szoros összefüggését az iparral. Ennek a kapcsolatnak megemlítése annál inkább fontos, mert Cseh-szlovákiában a mezőgazdálkodás most lép át fokozódó gépesedése korszakába. (Ács László)

EGY BUKARESTI SZINHÁZI ESEMÉNY. Néhány napja a bukaresti Teatrul Liber kicsi színpadán a ma emberének megrázó drámáját, Karl Osapek Anya c. darabját játsszák. Egy anya tragédiája? Nem. Az emberiség tragédiája, mely megtagadja lényé természetes biológiai törvényeit, jövőjét, életét s az élethez való jogát s alárendeli azt a halottak hívásának, magának a halálnak, melynek megadja magát.

Az anya özvegye, nem, felesége egy háborúban elesett embernek és anyja öt gyerekeknek, kik közül kettő verekedő iker, egy álmodozó kamasz és kettő halott. A halottak szüntelenül az élők előtt mennek, láthatatlanul hatalmukban tartják őket s harcra hívják, a halálba. Az anya — minden, ami természetes, életszerű és egyszersmind erkölcsös az emberben — tiltakozik s ellenállása legyőzhetetlennek látszik, mert morálisan indokolt s a szerző is, a közönség is magáévá teszi. Harcbaszáll a hadakozókkal,

akiket elbűvölt a holtak hangja s egy környezet, egy társadalom varázslata s szándékosan keresik vesztüket a halálban. Az anya folytatja ellenállását még akkor is, mikor a holtak — a családon belüliek és kívüliek — megszerzik a többséget s hatalomra jutnak.

Az összeütközés valahogy elvontnak, elméletinek és fantasztikusnak tűnik: az élet harca a halállal. Sőt maga a darab drámai felfogása, jelenetézése is különös, gyászos allegorizmusában: élő jellemek hijján, valódi mese nélkül s a halottaknak a színen való megjelenésével. Ilyenformán semmi nem következik a szereplők természetéből, akik itt minden lélektani indokolást nélkülöznek, hanem a dolgok természetéből s egyes jelentősebb, eszméket megtestesítő személyeknek a darabon kívülről meghatározott állásfoglalásából. És mégis mi lehetne valóbb, mint ez a dráma, ezek az élő halottak, ez a harc? Ki nem érzi erejüket — ha akarják a rájuk való kegyeletes megemlékezésben — azok fölött, akik életben vannak? Van-e természetesebb valami, mint ha halottaikkal közösséget vállalunk? Szolidaritást, mely néha az azonosulásig vezethet?

A közönség és a szerző szerencséjére a rendező s a színészek is csaknem kivétel nélkül megértették ennek a „fantasztikus“ drámának mély realizmusát. Az előadás nélkülözi az elrémítés közönségességét, de ugyanakkor soha sem neveléses, még a halottak élökként való megjelenítésével sem, aminek veszélye pedig igen nagy. Sajnos az előadás patetikus hangja nem csökkent megfelelően a darab vége felé s így a megadás jelenete készületlenül éri a nézőt. Ami a darab befejezését illeti egyébként, a hiba kisebb része az előadóké s a vád ezért kevésbé érheti őket, mint a szerzőt.

A haza védelme külső ellenség ellen parancsoló szükségszerűség. Védekezni háború az utolsó emberig — végzet. Ime a darab értelme.

Helyes és logikus eredmény s éppen a napjainkban történő dolgok rendje igazolja. De csak ennyi? Rendben van, ez a mi sorsunk, ez a jelen — de azután? A háború és háborúk után? Utánunk? Halál és újra halál? Semmi más? Ha így van, akkor az anya és minden hadakozása, a béke minden védelme hiábavaló. Akkor — keserű érzet, mely a csodálathoz kapcsolódik — miért ez a pompa, miért és mire ez a csodálatos darab? Egyetlen szóra vártunk, egyetlen hangra, a remény egyetlen felvillanására az anya számára — a jövőt illetőleg. Az anya harcának igazolását vártuk, valamely jövőbeli cselekmény szempontjából, mely más, mint a pillanatot sorsszerűségétől meghatározott. Az anya igazolását, az emberi tiltakozást, a békéért való harc igazságát, melynek végül is általunk vagy utánunk, ebben a társadalomban, vagy egy új világban győzedelmeskednie kell... (Theo Zare)

MAGYAR MUNKAKÖZÖSSÉG.
Ezen a címen alakult át a tavalyi Független Színpad, Hont Ferenc vállalkozása szélesebb alapú tevékenységgé, ahol a színpad fenntartása mellett zenei és kulturális előadásokat tart. A Független Színpad volt és ma is Magyarország egyetlen vállalkozása, amely ápolja és ha lehet kiszélesíti a demokratikus hagyományokat. Tejesen altruista alapon, tagjainak a Független Színpad és a munkaközösségbe való beszerzése által olyan törzsközöniséget teremtett, melynek segítségével elgondolásait még a mai súlyos időkben is megvalósítja. Szerzőit úgy válogatja össze, hogy a klasszikus magyar irodalom legjobbjaihoz folyamodik, akiknek elfelejtett, vagy csak alig ismert teljesítményeit viszi színpadra. Már tavaly feltűnt azzal, hogy Csokonai Vitéz Mihálynak kávéháza *Méla Tempéfi*, vagy az is boldog, aki poétává lesz Magyarországon című darabját. Ez a darab 150 éves múltja és magyar színpadon

alig játszott ismeretlensége ellenére, hatalmas visszhangra talált.

Zsuffi házak tapsoltak estéről estére, de nemcsak tapsoltak, hanem kiáltoztak és doboltak is, időnként felálltak és úgy biztatták a játszó színt, ismétlésekre. A hallgatók közül azok, akik meg tudták állni, hogy ne tomboljanak, úgy érezték, hogy a magyar színészet hőskora támadt fel ismét, amikor a játszó szín a nemzeti ébresztést vállalta a német invázióval szemben. Csokonai egyébként is értett egy és más poétikához s még azzal sem lehet vádolni, hogy idegen származék. Mai színházaink műsora nagyobb részt szórakoztató tartalmu, magáért a szórakozáséért. Ha valaha, ez ma kimondott célja is lett. Elfelejtetni és kikapcsolni mindenkit a ma és minden óra bajai-ból.

Azt következtethetnénk, hogy a komoly, megrázó s az érzelmeket csaknem politikai módon felkorbácsoló daraboknak nem lehet sikerük. Csodálatos, de fordítva igaz. Az emberekben, hallgatókban, nézőkben megvan az ellenállás, a szabadság megőrzésének, az emberi méltóság, a haladás iránti szeretetnek a vágya s legalább kedvenc színpadáig megérkezik el, hogy fülének rég hallott tetszetős szavakat ismételhessen. Legalább a szavak, amíg a tények végzetes brutalitása tényleges ellenállásra nem kényszeríti, nemcsak az egyedeket, hanem a kormányzatokat is.

Hont Ferenc az idén ismét három olyan egyfelvonásost írt ki amely visszhangjában, sikerében a színpad leegyszerűsített ábrázolóeszközei mellett is, megrázónak bizonyult. A XVI. század névtelen szerzőjétől adja elő A három körösztény leant, amely eleven példázata a pogány zsarnokság elleni küzdelemnek. Mulla-tatóul pihentetőül közepére állsz-tette a XVIII. század névtelen szerzőjének *Kocsonya Mihály házassága* című darabját. Műsorát egy eddig alig ismert Madách darabbal fejezi be, amit színpadon soha elő nem ad-

tak. A darab a Bach korszakot csufolja „arisztofaneszi“ modorban. Tartalma, kiszólásai, a német „civilizátor“nak magyar dolgokba való beavatkozása, az erőszak, az elnyomás, a széthúzásra uszítás, a nemzeti élet elevenébe való gázolása, az eredeti demokratikus közösségek szétdulására való törekvésnek olyan példatárát mutatja, hogy a hallgatóság minden szavát pontosan a maga nézetének érzi és ugyanolyan frenetikus tombolásban fejezi ki azonosulását, mint tavaly Csokonainál.

A darabokat és előadást a demokratikus sajtó oldalakon keresztül ismerteti és egyik igen neves kritikus a következő megjegyzéssel vezeti be: „Végignézttem Madách gyilkos szatirját a *Civilizátort*. A magyar munkaközösség lelkes kis színészcsapata adta elő az egyfelvonásos darabot, hevenyészet díszletek között, jelzett színpadon, frissen, közvetlenül, amnyi kedvvel és tehetséggel, hogy játékkuk egyszerre átcsapott a nézőtérre is. Felejthetetlen élmény volt. A terem levegője valóssággal felforrott s az izzó atmoszférában a közönség akarva-akaratlan együtt játszott a szereplőkkel, ami pedig a legritkább dolog. Színházban ilyet én még nem láttam a *Tempefői* emlékezetes bemutatója óta. Az arcok kipirultak, a szemek csillogtak, az emberek véresre tapolták tenyerüket s szinte minden második mondat után viharos helyeslésben törtek ki, mintha közéleti gyűlésen lettek volna. Mellettem egy komoly újság, komoly szerkesztője minduntalan felkiáltott a színpadra: Igaz, ugy van. S az alig kétszáz főnyi „hallgatóság“ magából kikelve tombolt. Tüntetett önmaga a saját magyarsága mellett. Mert lényegében erről van itt szó“. (Pap Gábor)

A SZINES FILM. Amint a hangos film mai formájához a kísérletezések igen hosszú sora vezetett, úgy többé-kevésbé sikertelen próbálkozások tömege előzi meg színes

filmjeinket is. Az első ilyenirányú kísérletek igen kezdetlegesek voltak s a filmkockák kézzel való átfestéséből álltak. A jól felszerelt amerikai laboratóriumokban azonban már folytak a kísérletek, hogy az így készült kezdetleges és tökéletlen színesfilmet mechanikus uton készített színes filmmel helyettesítsék. Ezeknek a kísérleteknek eredménye volt a kétszínű színes film, melyet olymódon nyertek, hogy a filmszalag mindkét felét más-más fényre érzékeny réteggel vonták be. Ezzel az eljárással készült Douglas Fairbanks híres filmje *A fekete kalóz*. Mint-hogy azonban a színskálának nem két, hanem három alapszíne van, ez az eljárás nem bizonyult kielégítőnek. Időközben Franciaországban is megindultak a kísérletek, de egészen más irányban. A Keller-Dorian félé egyébként igen gazdaságos eljárásnak lényege, hogy a felvevőgép lencséje elé háromszínű szűrőt alkalmazott. Az egymódon nyert képek rendes szintelen képek voltak s színeződésüket vetítéskor a vetítő lencséje elé tett hasonló szűrővel érték el. Természetesen a különböző színhatárok elmosódásának elkerülésére a filmkockát apró, négyzetcentiméterenként 1500, kis mezőcskére keltett felosztani. S mikor nagy nehézségek árán ezt a fáradtságos vésnői munkát sikerült elérni, a filmszalagot melegen átforgatni a véseteken, s az első ilyen eljárással készült filmet levetítették, kiderült, hogy csaknem használhatatlan. Mert jóllehet a filmet a Cote d'Azurön vették fel, ragyogó napsütésben, a vetítés a kétszeri szűrés következtében alkonyati és napfogyatkozással tájat mutatott.

Ma már több s egymással körülbelül egyenértékű színesítési eljárás van, ezek azonban annyira drágák, hogy egy film elkészítésének költségeit háromszorosára emelik. S ha az amerikai filmgyárak mégis készítenek színes filmeket, inkább tekintélyük és elsőbbségük megővéséért teszik.

A két legelterjedtebb eljárás az úgynevezett Technikolor és Kodachrom. A technikolor lényege, hogy a felvétel egyszerre két filmszalagra történik, melyek közül egyiknek mindkét fele különböző színekre érzékeny, míg a másiknak csak egyetlen fényérzékeny rétege van. Ily módon, speciális szimultán felvételekre alkalmas gépekkel mind a három alapszintet tartalmazó film készül, melyeket a felvételek megfelelően egyszerre vetítenek. A Kodachrom-eljárás nem ismeretlen a színes fényképeket készítő fényképészek előtt. A mozi számára azonban még nem sikerült rendes 35 mm-es filmszalagokat készíteni, csak kisebb formában (16 mm.) értek el si-

kert. Azonkívül az ezzel az eljárással készített filmeket nem lehet másolni, ami még nagyobb hátrány.

Legcsodálatosabb eredményeket egy harmadik, az u. n. Gesparkolor eljárással érték el. Csodálatos mély színeket ad ez az eljárás, amit különösen rajzfilmeknél alkalmaznak. Csodálatos, de nem természetes színeket. S ezt tekintetbe kell vennünk a színes filmeknél. A színes film csak abban az esetben lehet művészetté, ha megelőérszik a természet színeinek interpretálásával, mert ha másolni akarja azokat, ez olyan törekvés, mely mindig sajnálatja majd velünk a mai filmet, fekete szürke és fehér árnyalatainak végtelen sorával. (Garvaj Lajos)

V I L Á G S Z E M L E

Jelen beszámolómban azt hisszük, joggal vehetjük első tekintetűnket Spanyolországra, ahol — bár a frontokon „rossz időjárás“ van megint, a harcok még szünetelnek és Franco tábornok beigért offenzívájának csak kezdő kísérleteiről hallunk — a frontok mögött fontos események történnek. Köztársasági részről és a köztársaságiakkal rokonszenvező angol, amerikai és orosz sajtóban nagy felkelésekről irnak, amelyek állítólag Franco hadseregében és területén törtek ki (Ceutában, Pampelunában, Segoviában) és késleltették Franco tervezett offenzíváját. Mindebből Franco részéről csak annyit ismernek be, hogy a Spanyolországban harcoló olasz csapatok sok tisztjét spanyol legénység élére osztották be, míg ezek helyébe, más hírek szerint az olasz katonaság német tiszteteket kapott. Ami a spanyol eredetű tisztikart illeti, erről annyit tudhatunk biztosan, hogy Franco több főtisztje a köztársaságiakhoz pártolva, elárulta a készülő offenzíva első tervét, míg többeken az „öreg“ tiszték soraiból, akik Franco tábornok 1936. évi felkelésében is résztvettek, erős falangista hangulat vett erőt, közülük többeket be kellett börtönözni, sokat el kellett bocsátani és helyükbe ujonnan kiképzett és kinevezett tiszteteket állítani.

Mindezen híreknél is — amelyeknek valóságában sokan kételkedhetnek — jellemzőbb az angol jobboldali kormányssajtó, elsősorban a „Times“ és az általa képviselt konzervatív pénzkörök magatartásában bekövetkezett változás. Ez a sajtó és ezek a körök eddig tudvalevőleg Francónak kedveztek, abban a reményben, hogy Francónak olasz segítséggel és hatalmas technikai fölényével végül is sikerül megtörnie a köztársaságiak ellentállását és ehhez — a nevezett angol körök — készen állottak megadni a döntő pillanatban az utolsó segítő lökést: Franco hadviselő

jogának (a köztársasági pártok blokádjának és a köztársasági lakosság kiéheztetésének) elismerését. Ezt a reményt — mert minden remény megett ott leselkedik a szándék — kiegészítette nevezett körök jól elgondolt terve: a harc utolsó fázisában, esetleg éppen a fentemlített utolsó segítség fejében, Angliának megnyerni szövetségesül a győztes Francot és ezzel a „kettő közül a harmadik a nyertes“ jogán Olaszországi és Németország kisémmizésével magának kaparintani meg a spanyol polgárháború gyümölcseit.

E tervekben és reményekben bizonyos pontig együtt haladt — és még ma is kitarítani látszik — a francia diplomácia is, amely ha nem is épít kifejezetten Franco győzelmére (ahhoz kicsit túl-passzive segítette a nacionalista tábornok céljait), arra mindenesetre számított, hogy Franco győzelmei során a köztársasági oldalon — és itt sem éppen Franciaország közbenjárása nélkül — felszaporodnak a „centrista“ (Madariaga-csoport) és a „középmegoldás“ (alkotmányos monarchia... mérsékelt köztársaság a munkásság kizárásával...) hívei és ha az angol diplomácia Franco-oldalon hasonló sikerrel dolgozik egy középmegoldás érdekében, végül is olyan helyzet áll elő, amelyben Anglia és Franciaország együttesen dönthetnek Spanyolország sorsa felett — illetve, kinek-kinek befektetett anyagi és erkölcsi tőkéje arányában, osztozkodhatnak majd rajta. Példaképpen állott eléjük legutóbb a bécsi „döntőbiráskodás“ is, amelynek során a cseh-magyar határharc nyert megoldást más két nagyhatalom osztozkodása alapján...

Most, az angol konzervatív körök hangulatának hirtelen változása arra látszik utalni, hogy ha nem is adták még fel teljesen Francot (hiszen a harc még folyik és anna keldölte még nagyon távol áll), inkább hajlanak a francia megoldás perspektívája felé. És ebben bizonyára nagy szerepük van a Franco táborában beállott eseményeknek. Az angol diplomataék kétségtelenül ismerik a haditechnika óriási szerepét, sőt, mint polgári hadászok, ezt a szerepet talán túlozzák is, de a modern háborúk — és különösen a polgárháborúk és gyarmati háborúk — gyakorlatából jól tudják, hogy minél fejlettebb a haditechnikai eszköz, annál fontosabb, hogy az biztos kezekben legyen. A hivatásos katonákból álló technikai hadsereg terve dugába dőlt, mert egyelőre — és még beláthatatlan időnkig — az államok többsége kitart az általános hadkötelezettségre alapított, népi összetételű hadsereg mellett. A megbízható tiszteknek a technikai tökéletesedés arányában való szaporítása túlköltségesnek mutatkozott és különben is: ha akár minden gépfegyverhez egy-egy jó tisztet alkalmaznának is, ennek sem lehetne kellő hatása mindaddig, amíg vannak államok, amelyek minden közkatona kezébe nyugodtan adnak akár egy páncélaútót is. Így hát Franco tábornok „biztos“ tisztjei körének a hosszú harc folytán való fizikai és erkölcsi uton való csökkenését csak akkor lehetne nyugodtan szemlélni, ha a tisztai kezekből kieső technikai eszközöket a népi közkatona kezelésére lehetne bízni, vagy ha a köztársasági oldalon, ugyanazon hosszú háború kimerítő hatásaképpen, ugyanolyan bomlási folyamat jelentkeznék. De eddigelé, mint a mindkét oldalról jövő hírek mutatják, se egyik, se másik eset nem áll fenn.

Hasonlóan alakul a helyzet a japán-kinai konfliktusban. A japán katonai körök, amikor hadüzenet nélkül „büntetőexpedíciót“ indítottak Kína

ellen, matematikailag jól kiszámították: 1 japán katona + 1 gépfegyver = 10 képzetlen kínai fegyveres + 100 fegyvertelen civil. Ezenfelül, mint gyakorlott politikusok, joggal számítottak rá, hogy a kínai vezető körök, különösen Csang-Kai-Sek környezetéhez tartozó diplomaták ugyanezt a matematikát tudják és az első nagyobb katonai nyomás után beadják a derekukat, megegyezésre készítetik Csang-Kai-Sek-et, ennek kormányában félállkerekednek a japánbarát elemek és így Japán Kína birtokába jut anélkül, hogy fegyverrel kellene azt elfoglalnia. A számításuk csak annyiban volt téves, hogy — mint konzervatív tőkés diplomaták — kihagytak belőle egy elemet: a kínai lakosság hazafias (japánellenes) hangulatát, legalább is alábecsülték ennek jelentőségét. Ez pedig olyan hatalmas arányu volt, hogy az nemcsak azonnal elsöpörte a japánbarát elemeket a kínai politikai mezőről, de a mérsékelt-megegyezéses Kuo-Min-Tang-vezetőket is hasonló sorssal fenyegetve, elnémította őket, s magát Csang-Kai-Seket a végső ellentállás vezetésére és a nemzeti egység megteremtésére készítette. Ezzel oly hatalmas fegyvert adott az ellentállás kezébe, amely teljesen felborította a fenti matematikai számítást és a japán hadvezetőséget kényszerítette, hogy hosszú, kilátástalan hódítóhadjáratra készüljön fel. Az eredmény eddig — majdnem két éves hadjárat után — az, hogy a kitünően felszerelt „expedíció” hadsereg az egész japán hadiflotta segítségével és az ország egész gazdasági erejének megfeszítésével csak a nagyobb kikötővárosokat és azt a tenger- és Jangcse-parti részt tudta elfoglalni, amely a hadihajók ágyúinak távlatába esik. A kínai haderő zöme ugyyszólván érintetlenül és mindjobban megerősödve sereglik az el nem foglalt területeken és veszélyes ellentámadásokkal tartja sakkban és meríti ki a megszállókat, míg az elfoglalt területeken mind számosabb guerilla-csapatok veszélyeztetik a megszállt városokat. A kínaiak kantoni ellentállása és északi győzelmei legutóbb már arra készítetik Japánt, hogy általános mozgósítással egész haderejét latbavesse; hogy ezzel sikerül-e a kínai regulális hadsereget megsemmisíteni és egész Kínát (vagy legalább a városait) megszállnia, az eddigi tapasztalatok szerint kétségesnek látszik; bizonyos az, hogy egész erejének Kinában való lefoglalásával s felmorzsolásával ugyyszólván kiszolgáltatja magát a körülötte leselkedő többi ellenségnek: Oroszországnak, Amerikának, Angliának... Ezért Japán még nagyon habozik, hogy ebbe a nagy kalendba belevesse-e magát egészen, hogy erre az egy kártyára tegyen-e fel mindent és azon gondolkodik, hogy szünetet tartson... Szünetet viszont a háboruban álló csak ugy tarthat, ha az ellenfél is akarja; ki biztosíthatja a szünetre vágyó felet arról, hogy az ellenfél ellentámadásai és guerilla-taktikája nem kényszeríti szünet nélkül tovább harcolni... Eközben pedig az idő veszélyesen mulik — nincs nagyobb veszélye valamegy háboruban álló imperialista államnak, mint az idő eredménytelen mulása. Végre is a japán haditechnika is csak emberek kezében van, az emberek pedig, akiket azzal indítottak utnak, hogy pár hónapi büntető-foglalás után az ellenfél térden fog állni és szinte két év elmulása után még az általános mozgósításnál tartunk, az ellenfél töretlenségét látjuk — és hadiszünetről beszélünk... A japánok tehát joggal teszik fel a kérdést: meddig még? És ha ma még nem tartunk ott a japán hadseregben és közvéleményben, ahová Franco Spanyolországában jutottunk, az idő mulásával — és talán már nem is sok idő múltán — oda-

juthatunk: hogy a japán vezetőknek is az fog okozni gondokat, hogy ki nek a kezébe adhatják még haditechnikájuk kezelését...

El két világyupont harcainak tanulságait — bár azoknak kimenetelére még kétséges — máris levonni igyekeznek azok az európai államok, amelyek háborús politikájukra alapítják jövőjüket, elsősorban a regresszív államok, amidőn mindent elkövetnek, hogy rendszerük tekintélyét és háborús céljaik népszerűségét, leromlott gazdasági helyzetük ellenére is fenntartsák. Németország most, egyelőre ebből a célból — a tömeghangulat ébrentartására — Nagyukrajna eszméjét lanszirozza, Olaszország Tuniszért és Dzsibutiért indít kampányt. Tényleges sikerekre ezeknek az akcióknak belátható időn belül nincs kilátásuk. Eddig mindenesetre inkább a szerzők kárára voltak — kifelé. Az ukrán kérdés felvetése Németország eddigi szövetségesét, Lengyelországot, Oroszországgal való szövetségésre készítette, más veszélyeztetett államok hasonló lépésekre készülnek. Magyarországon fellobbant a németellenes hangulat, az orosz diplomácia lázasan dolgozik egy németvéshárító lengyel román-magyar-balkáni blokk létrehozásán, Angliában és Franciaországban — ha nem is éppencsak az ukrán kérdés miatt — a német terjeszkedés gátlását követeli a közhangulat és megingatja a németekkel minduntalan paktáló Daladier és Chamberlain kormányait... Ha a dolgok még ez utóbbiak várható bukásáig így mennek tovább és — ami szintén várható, — Olaszország is, amely már amugy is igen sinyli bánja Ausztria elvesztését és most Magyarországot kell a német hódító-hullámtól féltetnie, szintén odaáll a gát-szövetség tervezői mögé (ha nem éppen melléljük), Németország teljes elszigetelése valósággá válik.

Ami Olaszország tuniszi terveit illeti, amelyek, mint mondtuk, a München óta és a spanyolországi balsiker nyomán igen megtorpant olasz lelki hangulat felélesztését szolgálják, ezek *külső* eredménye eddig szintén erősen negatív: Franciaország egységesen ellene fordul és megszakítja az olasz-francia megegyezést célzó tárgyalásokat, Anglia közvéleménye és nagyraőtt ellenzéke megakadályozza Chamberlaint az olasz-angol egyezmény teljesítésében, megakadályozza mindenesetre Franco tábornok hadviselő-jogának elismerését és teljes kudarccal (vagy éppen elmaradással) fenyegeti Chamberlain olaszországi utazását: a négyhatalmi szövetség tervét.

És milyen eredményekkel járnak az újabb expanziós jelszavak *befelé*, magukban a regressziós országokban és ezek közhangulatában? Nagyukrajna, mint „Németország vazallusa“ és „éléskamrája“ és Tunisz, mint Olaszország települési helye, bizonyára édes vágyálmakat idéznek fel a kenyértelenül vergődő nagynémet (és főleg *osztrák-német* és *szudeta-német*) iparvidékek lakosságában, valamint a földtelen és munkátlan dél-olasz lazzaronik millióiban és ha vezéreiknek sikerülne, mint eddig sikerült, gyors és könnyű sikereket felmutatni — mert a földtelen és éhező emberek, (ha időlegesen meg is elégszenek „ideális“ célokkal), mindig hamaros, lehetőleg *azonnali* megoldásokat követelnek — akkor egyben sikerül is nekik alattvalóiknak, ha nem is föld- és kenyérhérségét, mindenesetre — hangulatát csillapítaniok. Sajnos, Nagyukrajna — nem egy kis Csehország és Tunisz nem az abesszin négus birodalma és így valószínű, hogy a terjeszkedés agitátorainak, a fenti objektumok további hasztalan jóvöldözése mellett más módok és célok fölött kell gondolkozniok. Mik

lehetnek ezek? Mindedig hasonló esetekben (ha a bel- vagy külpolitika terén nem sikerült kilégíteni az állandó forrongásban levő közhangulatot), jó levezetőnek mutatkozott a zsidókérdés felélesztése és bizonyos, hogy fentnevezett országok igyekeznek ezt a kérdést, amennyire még lehet, kihasználni. De nem hisszük, hogy a regresszió ezen a téren is olyan sikeres operálhasson a jövőben, mint a múltban, sem Németországban, ahol az antiszemitizmus kezd elvesztetni eredeti népszerűségét, sem Olaszországban, ahol a zsidóellenes „hullám“ ugyyszólván a nagyközönség teljes passzívítása és megnemértő fejcsoválása mellett, kizárólag hivatalos sajtó-kiséréttel zajlik le. Ebből a szempontból igen jellemző, hogy a legutóbbi németországi zsinagóga-égetések a lakosság széles köreiben igen észrevehető ellenhangot váltottak ki (a német emigráns sajtó kifejezetten a német lakosságnak a zsidókkal való *szolidaritásáról* ír), hogy ezek a hangok még a vidéki kormány-sajtóban is kifejezésre jutottak (a Preussische Zeitung és más vidéki lapok határozottan elítélik a templomégetőket, teljes felmentést adva azoknak, akik ezekkel az akciókkal nem értenek egyet), míg a hivatalos központi „Völkischer Beobachter“ és Göbbels „Angriff“-je indíttatva érezték magukat arra, hogy a rohamosztagosak által nyilván hivatalos inspirációra véghezvitt hajszát — felelőtlen elemeknek nyilvánítsa, itt-ott még élesebb hangokat is megpengessen ellenük („Räuberzivil“) és oldalakon át erősen atelier-fényű képekkel illusztrált tudósításokat közöljön arról, hogy a német kormány és hatóságok milyen humánus intézkedésekkel és intézményekkel igyekeznek enyhíteni a zsidók „balsorsát“:.. Pár újabb intézkedés arról tanuskodik, hogy az „enyhítés“ terén a német kormány hajlandó vagy kénytelen a nevezett kérdésben valóságos engedményeket is tenni..

Mind ezt egybevetve talán nem csalódunk, ha az mondjuk, hogy úgy a „nemzeti újjáébredés“ és imperialista terjeszkedő álmok, mint a szociális ígéretek terén a regresszió operációs bázisa teljes kimerüléshez közeledik, ami azt jelenti, hogy a regressziós államok vagy kénytelenek lesznek a további „békés“ manőverezések helyett közeli *nagy hódítóháborúban* levezetni a hangulatot, vagy pedig engedni a „nyomás“-nak, koncessziókat tenni kifelé és befelé, akár misztikus tekintélyük és diktatórikus egyeduralmuk kockázatásával is. Tekintve Anglia, Franciaország és Amerika regresszió-ellenes állásfoglalását (s főleg a Chamberlain-kormány nehéz helyzetét), amely ezek segítségét kizárja és ezzel minden regressziós támadó háborút ugyyszólván lehetetlenné tesz — mi inkább a második eshetőségben hiszünk: a regresszió ideológiai-belhatalmi gyengülésében és bomlásnak indulásában. És mivel a regresszió vonzóereje *általában* mindig egyenes függvénye a német és olasz vonzóközpontok belső helyzetének, minden valószínűség mellett szól, hogy a regresszió nemzetközi méretekben is a gyengülés, sok helyt kifejezetten a végelgyengülés stádiumába jut. Ennek előszelét látjuk már abban, ami a regressziós bűvkörbe tartozó európai államokban az utóbbi hetekben végbement. Egyes keleteurópai és dunai országokban a regresszió elkésetten futott be, és annak igazi, „klasszikus“ képviselőit erőszakosan leszorítva ersatz-megoldásoknak adott helyet: nem bír már teljes kifejléshez jutni. Más országokban, mint Lengyelországban (lásd: községi választásokat) és Jugoszláviában (lásd: általános választásokat) a parlamentáris-liberalizmus-hoz való visszatérés jelei mutatkoznak.

SZEMLE, BIRÁLATOK

SZENTIMREI JENŐ: HALINA

Hat magyarországi író keres egy titkot. A titok nem titok ugyan, csak valami furcsa fogalomzavar minősít titokká újabban olyan kézenfekvően nyílt jelenségeket, melyekre habozás nélkül rá lehet mondani: ez fehér, az fekete, amaz szőke, emez barna. Agyonszimbólizáljuk a dolgokat, mert elszoktuk a való élet anyanyelvét. Rettegünk igazságok leplezetlen kimondásától, körülbeszéljük és mellébeszélünk, huzódozunk és finomkodunk és tapintatosak vagyunk a végtelenségig, mikor láthatná a vak is: szervi bajról van szó, előrehaladott betegségről, melyen már csak a műtökés segít. De a beteg utolsó percig titkolja baját és nincs orvos, ki brutális őszinteséggel vállalkozzék a kórisme kimondására: vágni kell, nincs kibuvó, gyerünk a műtőasztalra!

Most aztán hat magyar írók különös konziliumot tartanak. Egyszerre mind a hat el kezd őszintén beszélni és mindjárt a nyilvánosság előtt. Egyszerre mind a hat — ki kendőzöttebben, ki nyers szókimondással, ki finoman metsző élle, ki önsanyargató tetemrehívással, ki nyers szókimondással, ki művészi, ki kevésbé művészi formában — elkiáltja magát, pedig előzőleg össze sem beszélhettek. Mintha valahol gátszakadás történt volna, megoldódnak a nyelvek és zuhogni kezdenek a szavak. Összevissza, mint a bábeli nyelvzavar idején, mégis egyazon értelemmel, mert régi közös keserűség kerül kimondásra végre: *a ti erdélyi irodalmatok felvágásra érett kelevény az egyetemes magyar irodalom testén, mert a szeplőtlen eszmény orcáját undok kalmárfogások torzítják felismerhetetlenné és ennek ti eszközökül adtátok oda magatokat, mint rimák, kik tisztességes asszonyok álorcájában csábitják el valóban tisztességes asszonyok jámbor férjét. Lehet, hogy van közöttetek tehetséges is. Annál rosszabb, annál megtévesztőbb, annál éltelnivalóbb.*

Az ember, ha kizárólag önös érdekek vezetnék írógépének ide-odasikló hengerét, most elkezdhetné a kárörvendezést. Milyen jó, hogy nem tartozom az ugynevezett sikeres írók közé! Megmondtam jóelőre: minden farsangnak elkövetkezik a bőjtje! De ha valaki immár több, mint évtized óta saját külön utjain baktat is, mégsem tudja magát kiszakítani a közösségi érzés beidegzettségéi alól. Ha nem is tartozik azok közé, akik „eszközül adták oda magukat“, nem vonhatja ki magát a kollektív felelősség alól. Ha nem tartozik is a bünösök közé — pedig milyen könnyű volna pár százezer lejjel megtollasodva vállrándítással tullepni hat odaátvaló „sikertelenek“ okvetetlenkedésein! — legrosszabb esetben is büntárs, bünpartoló, orgazda vagy mit tudom én, milyen címmel bélyegzi a büntető törvénykönyv az ilyen „egyedeket“? Kétségtelen, hogy a büntudat leküzdhetetlen tünetek alakjában mindnyájunk lelkiismeretében jelentkezik. Miért kezdett olvasás közben verejtékezni a homlokom? Miért kezdtek összefutni a betűk szemeim előtt? Ökleim miért dobolnak önkéntelenül mellkasom: mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa!

Az ütés kiméletlen volt küssé, de Istennek hála, telibe talált, mert

nem egészen igaztalanul ért s mert az idők teljességében érkezeti. Vajjon nem az idők szomorú kiteljesedése az, mikor itt is, ott is, kávéházak, klubok, magánlakások sarkaiban, riadtan kezdenek összebujni az emberek, mint akik orrontják a veszedelem jöttét és tanácstalan tanácskozásokon próbálnak valami védekezést kimódolni ellene? Egyértelműen kezd tetet ölteni józanabbakban és jobbszándékuakban a meg-gondolás: *szépen tenyészetnek indult irodalmi termésünk növekedésében megállott, mandanivalóiban elsekélyesedett, formai ujathozásában kimerült. Milyen cimen tetszelgünk hát még mindig magunknak egy ál-meg-váltói pózban? Miért árusítják könyveinket valódi hamisítatlan halinakötésben és — igaza van Remenyik Zsigmondnak, csizmaszárkötésben — ha nem adunk tartalmat, nem adunk ujjáélesztő és ujjászülő lelket bennük?*

Nevetséges. Azt adunk, amit kívánnak tőlünk. Azt adunk, amit vesznek. Árut adunk pénzért, mert árut kértek, lehetőleg bőbeszédűt és lehetőleg semmitmondót s ki tehet arról, hogy az élelmes kiadó netán bocks-kortalpbőrben találja a maga közönségének. Az ő lelke rajta. Könnyzacskókra utazó ügynökök hada portyázta meg a jobb sorsa érdemes magyar rómaságot és villamoskalauzok zsebéből babonázták elő a vékony pengőcskéket „a szegény, éhező és üldözött erdélyi magyar írók javára“. Milyen szép tőlük, hogy ráadásul még könyvet is hagytak az asztalukon! Ha ez kell a magyarnak, ha még mindig nem akar szemeiről felszakadni a hályog, mely Apácai óta divatos szembetegség mifelénk, ám lássa, mire mehet ezzel! Kiadó és közönség egymásrataláltak. De hogy lehet mindezért felelőssé tenni minket? Nekünk jól jöttek a leszállított kéziratért az olvasatlan pengők s punctum.

A felelőtlen cinizmusnak ezt a hangját is el tudjuk képzelni, válaszul a hat magyarországi írók kifakadására. Lehetnek közöttünk, akik odáig prostituálódtak, mint odaát az életrajzi regénygyárak nagyiparosai, akik füttyülnek „irodalom“-ra, füttyülnek bírálatra, hiszen *sikerük van*. Nekik van sikerük és a siker mindent igazol. Szerencsésen eljutottunk tehát az egyenlő feltételek mellett egyenlő esélyekre számító üzleti verseny sodrába, most már nincs mit szemére vetnünk egymásnak. Ám ez sem felel meg tökéletesen a valóságnak. Ha csak iparcikket szállítunk, akkor is mi vagyunk előnyben, mert kívülről jövünk, mint Ursula Parrott vagy Courths Mahler s ráadásul Erdélyből jövünk, „elszakított véreink“ megkönnyezett álmországból.

*

Most azonban beszéljünk komolyan. Két oldala van az éremnek és illik mindkettőt lelkiismeretes vizsgálat tárgyává tennünk.

A hiba nem kizárólag bennünk keresendő.

Évtizednél hosszabb időn át ápoltam baráti kapcsolatokat egyik, az-óta megszűnt, budapesti napilappal. Erdélyi cikkeket kívántak tőlem és én szállítottam nekik jóigyekezettel, képességeim és lehetőségeim határain belül. De már az első esztendőben Prokrustes-ágygá szűkült számomra a rovat, melyet anyaggal kellett megtöltenem. Próbáltam kitörni belőle. Próbáltam szépirodalmat küldeni, próbáltam egyetemes érdekű kérdésekhez hozzászólni. A novellákat még immel-ámmal közreadták, de finoman tudomásomra hozták, hogy lehetőleg maradjak az erdélyi témakör-

nél, mert sok Pesten a novellista, aki mind rászorul arra a néhány pengő-re, hát még költő? Egyetemes érdekű írásokra pedig meg vannak a maguk belső emberei. Tölem, az erdélyi embertől, erdélyi tárgyú írást vár az olvasó, értsd: a szerkesztőség. Beleuntam, ki-kimaradoztam, de olykor jól fogott a tiszteletdíj és jól fogott, hogy van valahol egy fórum, amelyben — bizonyos megszabott körön belül — viszonylag szabadon elmondhatom a véleményemet.

A példát az újságírás köréből vettem, de a szépírás birodalmára is talál. Minket kiadóink odaátrol egyszerűen internáltak az erdélyi területre. Nem hagytak kitörni, nem hagytak belenőni az egyetemes magyar irodalom egyetemességét kereső és egyetemességet sugárzó együttesébe. Akadt, nem mondom, olyan is, aki valóságos vámszedőjévé tornászta fel magát az odaátrol errefelé csordogáló könnyeknek. Még erdélyi fürdőket is csak rajta keresztül vehettek igénybe a jámbor magyarhoniak. Még erdélyi népművészeti cikkekhez is csak úgy jutottak borsos árakon, ha ezek hasznát előbb ő, a maga zsebére fölözte le. És ha Erdélyben akadt hang, mely elitélje kalmár egyedáruságra törekvését, minden erejével s lapjainkig és írói közösségeinkig, sőt némely hivatalos köreinkig is elérő összeköttetéseiével egyszerűen belefojtotta a szuszt. Hiszen mi néhányan erről kinosnál kinosabb részleteket tudnánk tálatni magyarországi íróbarátaink elé, melyekről talán azok tudtak legkevésbé, akik „eszközüil adták magukat“ közülüink ehhez az üzleti felfogáshoz. Ezeknek viszont minden utjuk simára volt kövezve és minden ajtó elpárnázódott előttük, amelyen keresztül kiszűrődhetett volna az ügynökök karának kiadott harci jelszavak „kivurcizásra“ épített haditerve.

De akik *közvetítették* ezt az üzletet, azok be voltak ám avatva. Azoknak nagyon is jól kellett tudni, hogy kivel és milyen áron csinálták meg a boltot. És etekintctben panaszra nem lehetett oka. Itteni expoziturája kifogástalanul kiszolgált és kiszolgáltatott. Az „áru“ pedig mind selejtesebb és selejtesebb lett. Ezért kellett az idők során valami új mézesmadzagról gondoskodni a közönség felé. Jöttek tehát a „csizmaszárkötések“, legalább a származási hely hitelének igazolására.

*

Nomina sunt odiosa. Kik juttatták ide a dolgokat, ahová jutottak? Nem az én feladatomban nekik nevezni őket. Meglássák, azok jönnek majd a nagy seprűvel, akik előbb utóbb ráeszmélnék visszas helyzetükre, melybe ez a kalmár kiadópolitika juttatta őket. Könnyű volna most megjátsszani a vátest. Könnyű volna eldicsekedni, hogy idestova tiz esztendeje megjósoltam az erkölcsi csődjét ennek az utnak, mely a siker minden áron való erőszakolását elébe helyezte a belső lelki építkezés következetes vezetésének és megszilárdításának. Kialakult a tévhit az emberekben, hogy érvényesülni Erdélyben csak Budapesten át lehet ma is. Az itteni érvényesülés eszközei szegények, lehetőségei szerények. Nosza, hódítsunk új területeket. Irodalom? Fölösleges ballaszt. Dadogó kezdő embereket, akikből messzire áradt a tehetség illatpárája, el kell kedvetleníteni, félre kell tolni az utból. Véleménye is lehet valakinek? Nem szabad hallgatni rá. Ki kell közönsíteni. Lehetetlenné kell tenni itt is, oda át is. El kell venni a levegőt előle.

Hallom az ellenvetést is. Ezek mind ostoba beszédek. Az a helyzet ma, hogy forr és kavargog az egész világ. Az irodalom emberei ebben a fejvesztettségben még nem találták meg a maguk hangját. Nincs irás az egész magyar glóbuszon. Hiszen ha volna, nem adnák ki négykézláb a kiadók? Itt is, odaát is.

Hát ez baj, ha így van s lehet, hogy így van. De akkor odasüllyedtünk mindnyájan, hogy az írónak „orientálódnia“, helyezkednie kell, mint a politikai fullajtároknak vagy a labdarugás csillagainak, ahelyett, hogy ő játszaná a vezérszólamot. Petőfi a zúgó szelet is tulkiáltotta, mint nősi-rást az égi háború. A mai író, úgy látszik, megvárja, míg kedvező szélnek bonthatja ki mondanivalóinak vitorláit. Addig hallgat inkább. Lapit és lapul.

De a hat magyar írók közül a harcos új katolikus költő, Horváth Béla elsikoltja magát: „*Mink is kisebbség vagyunk a magunk hazájában és a szolgaságba döntött Európában, mert szabadsághősök és törzsökös magyarok vagyunk.*“

És ez az, ami fáj. Mert igazság ez és az igazság fájni szokott. Mi is szabadsághősöknek indultunk valamikor és ez a szabadsághősöknek kijáró dicsfény szerezte meg első uttörőinken azt a bizonyos erdélyi sikert odakint. Csakhogy az idők során ajkainkon a szabadság dala üres retorikává öblösödött. Féltéglával vert, kivetett mellel kezdtünk közlekedni az irodalom csatapiacán ahelyett, hogy kiharcoltunk volna csak makulával több szabadságot magunk és népiünk számára. A szabadságharc minden babéra csakugyan a Horváth Bélák homlokát illeti és nekünk főként amiatt van okunk bőséges szégyenkezésre, hogy *ebben a harcban ideátról segítség és támasz nélkül hagytuk legjobb társainkat.* Nem mi adtuk kezükbe a harci sípot és nem öveztük derekunkra az ő tiszta szabályjukat. Ezért jogos a szemrehányás a halina- és csizmaszár-kötésekért. Lám a felvidékiek kevesebb zajjal és viszonylag kevesebb tehetőséggel úgy állják a sarat, hogy a mi kezeink önkéntelenül nyúlnak kalapjaink után. Ők szerencsésebbek voltak, mint mi. Ők nem „érkeztek be“. Ezért tudták szeplőtlenül megőrizni az eszmény szeplőtelen képét. Mert előbb rendet csináltak maguk között a saját portájukon s csak azután állították oda magukat példaként bontatlan egységben más tájak és más felfogások magyarjai elé. Mi pedig még mindig szembekötősdít játszunk idebenn, míg belső omlásunk meg nem indul olyan zajjal, hogy nem lehet majd titkolni tovább.

Még nem teljes az erkölcsi csőd a hat magyar írók megszólalásával. Vaida-Voevod egyszer azzal vigasztalt minket, hogy nyilván még mindig nem vagyunk eléggé elnyomva ahhoz, hogy minden legjobb erőnket sorompóba állítsuk. Hovatovább bebizonyosodik, hogy neki is igaza volt. De akkor ne facsarjuk a mások, a nálunk nehezebben küzdők könnyeit és ne játszuk át a babérokat a mások illetékesebb homlokáról a magunkéra. Lehet, hogy valamikor úgy indultunk, mintha rászolgálnánk, de jogcímünk erősen megkopott. A mi vétkünk mégis nagyobb, mint bármely kalmár szellemű pesti kiadónké, mert rendszerint kettőn áll a vásár. Vezekeljünk inkább és próbáljunk kivajudni valami újat, valami emberhez és erdélyi magyarhoz méltóbbat halinánál és csizmaszárkötésnél.

A „VÉGSŐ“ KULTURTÉNYEZŐ VAGY LIGETI PÁL KULTURBÖLCSELETE

Pitirim Sorokin — az Egyesült Államok egyik legnevesebb egyetemén, a Harvard University-n, a társadalomtudományi szakosztály vezetője, chairmanje — hatalmas méretű szociológiájában hosszan s a legteljesebb elismerés hangján tárgyalja a magyar Ligeti Pál kulturbölcseletét, mely magyarul nyelven Uj Pantheon felé, németül pedig *Der Weg aus dem Chaos* címen jelent meg. Ez alkalomból foglalkozunk itt Ligeti elméletével.

1. Mi a társadalmi élet s a kultúra alakulásának, fejlődésének *végső, irányító tényezője?* — ez a kulturbölcseletek egyik alapkérdése.

Vico, akinek „Uj Tudománya“ az ujkori társadalomtudomány bevezető fejezete, még isteni akarat nyilvánulását látja a „népek közös természetében“ s azokban a törvényszerűségekből, melyek történelmük folyamán fel-lelhetők. Auguste Comte már az emberi Szellem hármasság fejlődési fokában pillantja meg a társadalmi és kulturális történet végső faktorát. Marx viszont a tárgyi *javak termelésének és elosztásának* harmóniájából és diszharmóniájából vezeti le a kulturális élet alapvető változásait... A feleletek tehát: Isten akaratától a „Szellem“ fejlődésén át a „Gazdálkodás“ termelő és elosztó viszonyaiig változatosak — válogathat kiki bennük a saját élet-és értékfelfogása szerint.

A háborút megelőző évekig, mindenesetre, Marx ugynevezett „történelmi materializmus“-a látszott uralni a kulturbölcseleti gondolkodást. Még a páratlan történelmi tudású és éleslátású Max Weber sem vonja kétségbe a marxi kulturbölcselet végső következtetéseinek igazságát, csupán azt hangsúlyozza híres elméletében, mely a protestáns (különösen kálvinista-puritán) eszmevilágban s az általa formált erkölcsi magatartásban véli feltalálni az ujkor végső alakító: kapitalizmust alakító tényezőjét, hogy lehetnek (mintahogy a multban voltak is) eszmecsoportok, ideológiák, amelyek döntően befolyásolják a termelés és elosztás viszonyait.

Alig másfél évtizede, hogy a marxi történelembölcseleti elgondolás: a termelés-elosztás harmóniája vagy diszharmóniája helyébe más „végső faktorok“ igyekeznek lépni.

2. Ligeti Pál kulturbölcselete is annak az új-idealista társadalom-és történelemszemléletnek a gyümölcse, amely a történelmi materializmussal szemben azt hirdeti, hogy a társas élet alakulásának végső, döntő tényezői nem gazdasági („ökonómikus“) természetűek: Az embert értékítélete, jó-ról-rosszról való véleménye, erkölcsi elvei — egyszóval világnézete teszi emberré; ez a világnézet, az érvényes értéktábla alakul át mindenekelőtt s a világnézetéhez igazodó ember után igazodnak a társadalom életnyilvánulásai, közöttük a gazdaságiak is. Nem a gazdálkodás tehát a társadalom „reális bázisa“, hanem a szellemi alépitmény (Ligeti hangsúlyozza is a „geistiger Unterbau“-t), vagyis az összefoglaló eszmék, az iránytadó értékelések s a rajtuk épülő társadalmi akaratirányok...

Ligeti műve ennek az elgondolásnak egyik jelentékeny alkotása.

A képzőművészeti formák, véli Ligeti, alkotják valamely kor társas életének legfontosabb tényeit; a szellemi életnek — szellemi élet alatt az emberi értékelés és magatartás mindenkor, történelmi korszakokként leha-

tárolt összeségét értve — legjellegzetesebb nyilvánulásait. S ezért az a *hullámvonal*, mely a képzőművészeti alkotások szövevényében összepillantható, jellemzi a társas élet egészét, a szociális életnyilvánulások minden formáját: A társas élet egésze fut végig egy hullámvonalon, mely először architekturás, aztán plasztikus, végül festői. Miért? Azért, mert a közület közszellem és először *architekturás*: benső és biztos teret alkotó, idegenséget kizáró, határozott célt látó; aztán, a csúcson, *plasztikus*: öröms, megelégedett, elért cél szerint formáló; s végül a lefelé hajló vonalon — *festői*: érzéki, ezer feléért, de el nem határozott irány között vergődő, katasztrófa felé rohanó...

Ez a meglátás kétségtelenül alakító erejű. És sokszor meglepő, olykor monumentális az eredmény, amidőn Ligeti alkalmazza alapvető kategóriáit a társas jelenségvilág kaotikus összevisszaságában.

3. Ligeti hatalmas tudásu, nagy formaérzékű és koncepciózus gondolkodó. Elgyoidalu tulzássá, reakcióvá, csak akkor válik műve, midőn a társadalmi alakulás végső tényezőjekép' bizonyos lelki, pszichikai adottságokat — valami misztikus közszellemet szerepeltet, mely, nem tudni miért és hogyan, nekilendül, célhoz ér és ellankad... Hogy egy ma szokásos jelzöt használjunk: „jobboldali“ tulzássá akkor lesz a Ligeti felismerés, mikor nem tesz egy lépést tovább és nem igyekszik feleletet adni arra a kérdésre, hogy mi *okozza* e nekilendülést és ellenkadást; hogy *honnan* a kezdeti architekturás biztosságú közösségi érzet, a boldog célbajutás s a társadalmi elnyomorodást szülő elhanyaglás.

A reális, mert művészeti realitások után igazodó Ligeti itt — e probléma elkerülésében aztán olykor oly tulzásokba téved, hogy a háború kimenetelét például tisztán pszichikai okokkal magyarázza, vagy a „festői“ korok gazdasági anarchiáját abból vezeti le, hogy az ily korok „a nüán szok, az örök változás gazdagságába vesznek; számukra minden relativ, nem tudnak a fontos, lényeges s a lényegtelen között különbséget tenni...”

Mert nem arról van szó, hogy a társadalmi munka s a munkanélküli jövedelem közötti fokozódó ellentét minden kérdésre feleletet ad, hanem arról, hogy e másik heurisztikus (alakító erejű) elv figyelembe nem vétele súlyos kárára van minden szociológiai „Standort“-nak (álláspontnak), még akkor is, ha különben ez a Standort olyan széles távlatú, mint a Ligetié.

4. Ligeti elméletének van egy rendkívül jelentékeny része: az, mely szerint egy kultura-hullám völgyében, tehát a festői korok anarchiájában kialakul a következő hullám emelkedő vonalának szellemi irányvonala.

Bizonyos, hogy korunk a múlt század vége óta ilyen hullámvölgyben van, melynek történelmi hivatása lenne e szellemi szintézis megalkotása. És bizonyos, hogy korunk súlyos válságának egyik legmélyebb oka, hogy nem látni sehol ez építő szellemi egység nyomait.

Amire itt fel akarjuk hívni Ligeti figyelmét, az ez: Nem gondolja-e, hogy az a háború előtti marxi gondolatrendszer, melyet alkotója reális humanizmusnak nevezett*, volt az a csira, mely körül — legalább is a háború előtt — alakulni látszott az új, a következő kulturahullámnak szellemi tá-

* Marxnak az az „új felfedezése“, az a „Neuentdeckung Marxens“, amiről Ligeti német könyve 263. oldalán beszél, folyamatban volt Németországban, sajnos, csak néhány évvel a hitleri fordulat előtt.

maszt adó koncepció; az a kor szellemi nivóján álló egységes világnézet és értékszémélet, melynek hiányát oly magyon nélkülözi az *Uj Pantheon felé* s a *Der Weg aus dem Chaos* szerzője?

Ismételjük: nem azt mondjuk, hogy a marxi gondolatrendszer mindent megmagyaráz s a társadalmi történet egészére hiánytalan feleletet nyújt. Csak azt, hogy Marxra teljes mértékben áll az a megállapítás, amelyet Johann Plenge, a münsteri egyetem nemrég elhunyt tanára s a legkülönb és legjellegzetesebb német gondolkodókt egyike irt le róla egy száz-percembem nem-marxista folyóirat — a *Kölner Vierteljahrshäfte für Soziologie* — hasábjain: az nevezetesen, hogy Marx három tekintetben jelent fordulópontot az emberi szellem fejlődésének történetében: a filozófiában, a közgazdaságtanban s a társadalomtudományban...; s hogy válaszuk szerint veszi figyelembe Marx meglátásait s ha csak fele annyira nyadó nagy szociológiai lehetőségeket nem fejlesztették tovább, mert Marx szocialista volt...

Mi épp ezt éreztük Ligeti könyve olvasán. Azt, hogy ha organikus súlyuk szerint veszi figyelembe Marx meglátásait s ha csak fele annyira ismeri a marxi gondolatrendszert, mint pld. az ó-architektúrás Egyiptom formavilágát, valóban elsőrangú szociológiai művet alkothatott volna.

(Hort Dezső)

BERNARD SHAW UJABB VÉLEMÉNYEIBŐL.

(Soviétisme et Fascisme, Fernand Aubier, Paris, 1938.) Az alig százhusz oldalas könyvecske, melyet Shaw francia fordító, Augustin és Henriette Hamon most fordítottak le franciára, voltaképpen az angol író 1928-ban megjelent *The Intelligent Woman's Guide to Socialism and Capitalism* (Az intelligens nő vezérkönyve a szocializmus és kapitalizmus korában) c. könyvének két kiegészítő fejezetét tartalmazza.

Az Oroszországról szóló fejezet a rendszer kialakulásának vázlatos társadalmi és politikai történetét adja, amit Shaw jelenegi állapotában már kifejezetten fölébe helyez a tőkés társadalmi rendszereknek. Sajátságos modorában természetesen hozzátézi, hogy ez nem a vezetők rátermettségének, becsületességének és szervező erejének köszönhető, hanem az alaptevésnek. Futólagosan és kompendiálisnak is aligha nevezhető formában, néhány mondattal utal a szocializmus fejlődésére s Marx és Engels viszonyának jellemzésére a Kiáltvány együttes megszerkesztésének tényén kívül főleg

azt tartja kiemelendőnek, hogy Engels manchesteri üzletei ellégséges jövedelmet biztosítottak arra, hogy saját családján kívül a Marx család is megéljné belőle. Az orosz rendszer hibáiról beszélve megjegyzi, hogy jó lesz mindezeket figyelemmel kísérnünk, ha a kényszerítő körülmények következtében civilizációnk megmentésére kénytelenek leszünk társadalmi rendszerünket módosítani. „Mi még rosszabbul csináljuk — írja — mert az oroszok legalább olvasták Marxt és tudták mit csinálnak még akkor is, ha nem tudták hogyan, míg a mi angol vezetőink több mint valószínű, politikai opportunisták lesznek majd, akik sohasem olvastak semmit“. Kitér a NEP-kísérletre s mint a liberálisizmus csődjét jelöli meg, amely szerencsét próbált Oroszországban is. „De lehetetlen és fölösleges, hogy az orosz rendszer rendkívüli sikereit vázolni próbáljam — írja végül — erre egy 1143 oldalas könyv lenne szükséges s ezt a könyvet fabianus kollégáim Sidney és Beatrice Webb, már megtárták“.

A módszer, melyet a fasiszta rendszerekről szóló fejezetben alkalmaz,

teljesen elült az első fejezetétől. Nem vázolja a fasiszta rendszerek történeti kifejlődését, mint amott néhány történeti figurára (III. Napoleon, Cromwell) utal csupán s karrikírozott, bár találó intézkedéseikből és rendelkezéseikből rajzolja meg a jobboldali diktátorok s a totális rendszer képét. Feltétlenül fölébehelezi a faszizmust a liberalizmusnak, mint egyébként a kollektív gazdasági formát követő s nem megelőző állapotnak tekint, mert legalább közös és egységes perspektívájú arcvonalat jelent a tőkés liberalizmus szenteső és sokszempontu formájával szemben. „Tiszta ostobaság — írja — feltételezni, hogy a szavazással választott városi tanácsos, vagy parlamenti képviselő olyan felelősen látja el tisztét, mint egy hivatalnok, akit első hibája után felmenthetnek, különösen pedig ha bebizonyosodik, hogy túl öreg már munkája ellátására”. Míg azonban a faszizmus a mai társadalom alapját fenntartja, — írja tovább — szükségszerűen a társadalom zuhléséhez, az általános elszegényedéshez, a kivételes meggazdagodáshoz, a rabszolgasághoz és élődsiséghez visz. Bukásával pedig, mint a Római Birodalom, magával ránthatja az európai civilizációt is, ha nem tud a tőkés gazdaság utolsó álcájánál több lenni.

A könyvet a fordítók két függeléke egészíti ki, valamint a könyv egyes megállapításaival kapcsolatban a francia közállapotokra utaló kisebb jegyzet. (Kkj.)

A TITOKZATOS QUAI D'ORSAY.

A világ újságolvasóinak szemei előtt szinte minden áldott nap megjelenik e tiz betű: Quai d'Orsay... Érdekes kísérlet lenne, ha egy tömeglélektani intézet vállalkoznék arra a csábító feladatra, hogy nagyarányú körkérdéssel felderíti: milyen asszociációk fűződnek e szóhoz, milyen érzéseket, gondolatokat vált ki az átlagos európai újságolvasóból ez a szimbolikus rakpart-elnevezés?

A háború utáni időkben az volt az általános vélemény, hogy Európa sorsa a Quay d'Orsay szalonjában dől el. Azóta sokat vesztett értékéből ez az igazság, nagyot hanyatlott a győztes francia diplomácia, de talán hajdani tündöklését és jelenlegi letörését is könnyebben meg fogjuk érteni, ha elolvassuk azt a rendkívül érdekes, vonzóan megírt könyvet, amelyet Paul Allard, ez a kitünő francia újságíró, szentelt a kérdésnek. (Le Quai d'Orsay. Les Editions de France. Paris 1938.)

Miért írta meg e munkáját a szerző?

Hadd válaszoljon ő maga: „Mert soha, senki nem írta meg... Mert a Quai d'Orsay — ez a minisztérium, amely Franciaország történelmét csinálja — sorsunk irányítója s a közönség mégsem ismeri, illetve félreismeri... Mert a Quai d'Orsay felelős megalázó diplomáciai és erkölcsi vereségeinkért és mert végeredményben tőle függ a háború vagy béke sorsa”.

Szinte tragikus az a hang, amelylyel Allard tudomást ad szomorú csalódásáról. Ő is hitt azokban „a nemes ábrándokban, amelyek betöltötték a háború óta a francia külügyminisztérium levegőjét. Hitt, mint minden becsületes francia, a Népszövetségben, az együttes biztonságban és bizott a szerződések szentségében. Nézzük hát, hogyan működik az a francia közintézmény, amelyhez egy egész nemzet keserű kiábrándulása, az egész világközvélemény megdöbbenet csatlódása fűződik...

Könyve első részében szerző a francia külügyminisztérium történetét írta meg. Kevesen tudják, hogy csupán 1845 óta rendezkedett be a francia külügyminisztérium az Orsay-rakpart 37. száma alatt. A monarchia idején a külügyeket is Versaillesban intézték a híres kastély egyik szárnyépületében. XVI. Lajos azonban Párisba tette át a külügyek székhelyét: először a rue de

Lille, majd a Faibourg Saint-Honoré, később a rue de Varenne és a rue de Grenelle palotái fogadták be a külügyminiszteri hivatalokat. Ez a negyed ma is a közhivatalok és a diplomácia negyede: a német nagykövetség a rue de Lille-ben, az orosz a rue de Grenelle-n van.

A Quai d'Orsay-i épületek alapkövetétele Lajos-Fülöp idején történt. Az építkezési munkálatokat azonban csak III. Napoleon alatt fejezték be. Az 1848. forradalom idején (február 23-án) az épületet a tömeg feldulta. Lajos-Fülöp lemondása után, a Köztársaság alatt a Quai d'Orsay-i épületeket kaszárnyákká alakították át.

A történelmi visszapillantás után szerző a Quai d'Orsay „mechanikáját” vizsgálja. Rámutat arra, hogy a hivatali felszerelés elavult, nagy a rendetlenség, az iratok nincsenek jól elrendezve. Érdekesen írja le Allard a személyzetet, a „hivatásos” diplomaták életét. A kép, amit a titkárok, követségi tisztviselők, meghatalmazott miniszterek, nagykövetek világáról ad — lenyűgöző. Nem új, de sok mindent megmagyaráz az a megállapítása, hogy „az igazi miniszter: a főtítkár” (most Alexi Léger, aki Laval, Paul Boncour, Delbos idején is ezt a tisztelet töltötte be). Sokatmondóan teszi hozzá szerzőnk: „A főtítkár állandó, míg a miniszter... A főtítkár hivatasbéli, míg a másik...” Allard, aki mint újságíró jól ismeri a sajtószolgálatot, leginkább ezt támadja. A Quai d'Orsay sajtóirodája szerinte hamis hírekkel dolgozik. Nem érdektelen az a rész sem, amelyben a titkos diplomáciát leplezi le a chiffre-vel együtt.

A továbbiakban drámai élelénkséggel festi a Quai d'Orsay néhány „végzetes napját”: 1936 március 7-ét (Hitler megszállja a Rajnavidék); 1936 január 9-17 (a németek a marokkói Melillában); 1938 március 11 (Ausztria elfoglalása); 1938 szeptember (Csehszlovákia feladabolása).

Szigorú birálatban részesíti szerző a Quai d'Orsay propagandahivatalát is. Magaévvá teszi Henry Bérenger (a szenátus külügyi bizottságának elnöke, népszövetségi megbízott) megállapítását, amely szerint a külföldi francia propagandát semmilyen vezéreszme nem irányítja, semmilyen kidolgozott terv nem vezeti. A szubvenciókat a kérelmek véletlenszerű teljesítése és a protekciók nyomása szerint osztják szét. A titkos alapot nem ellenőrzik. Allard itt rámutat arra a legendára, amely nem is olyan legenda, hogy t. i. 1930 idején a köztársasági német kormány ellen a francia külügyminisztérium bizonyos Hitler Adólfot szubvencionált!

Szerzőnk végkövetkeztetése így hangzik:

„A Quai d'Orsay nyissa ki ablakait a külső világra! Ne legyen többé állam az államban. Ereje, gyöngesége — Franciaország erejétől, gyöngeségétől függ. Midőn még a francia hadsereg volt fölényben Európában, a Quai d'Orsay is fenn beszélhetett. Mióta azonban Németország végrehajtotta csodálatos talpraállását, a francia külügyminisztérium félnék defenzívába vonult. A külpolitikát szorosan a katonai politikánkhoz kell fűznünk. A diplomaták csak a tengernagyok és tábornokokkal való belső kapcsolatban dolgozhatnak...”

Tökéletesen igaza van szerzőnek abban, hogy a modern államban nem szabad szétválasztani a kül- és belpolitikát, hogy a parancsuralmakkal szemben a demokráciák csak úgy tudnak helyt állani, hogy ha platonikus tiltakozásaikat szilárd katonai erő támasztja alá. Am a katonai és diplomáciai erő koordinációja nem elég.

Magának a katonai erőnek is a nemzet egységére, a demokrácia magabiztos, népi erejére kell támaszkodnia. Mert, amíg a demokráciák túrik, hogy saját országukban szabadon működjenek az ellenség ügynökei, amíg nem szakítanak

a titkos diplomácia öngyilkos politikájával, amíg nem sorakoztatják fel minden erejüket az egyetemes emberi arcvonallal mellé, addig nem tudhatják hathatósan megállani helyüket az elszabadult barbár erőkkel szemben. Addig az avított levegőjű Quai d'Orsay-paloták ablakait hiába nyitják meg, hiába hajtják végre a legszebb adminisztratív újításokat. Tudjuk mindnyájan, itt többről van szó... (Bajomi Endre)

THOMAS MANN HITVALLASA.

(Vom zukünftigen Sieg der Demokratie. Oprecht Verlag, Zürich.) Kísérteties könyvecske. Néhány nappal München előtt jelent meg. És München — a demokrácia politikai öngyilkossága — nem lett a cáfolata, de az igazolása. Igazolódott alapfeltétele, félelme, egyetlen kikötése. Van-e a demokráciának jövője 1938 ellenére? Thomas Mann már a címben is igenlő optimizmussal felel. De a győzelmes jövő egyetlen egy előfeltételhez van kötve és ez az előfeltétel az intranzigens demokrácia, mely nem tűr, nem ismer félmegoldást olyan világnézeti ellenféllel szemben, melynek ereje ép' tekintetnélküliségében rejlik. A demokrácia erkölcsi tudat, mert humanizmus. Masaryk — a müncheni döntés e legtragikusabb áldozata — szerint a demokrácia nem más, mint a humanizmus politikai formája. Ha ez így van, akkor az erkölcsi elkötelezettség már elve lehetetlenné teszi a politikai kuppekedést. Demokrácia nem bocsátkozhat alkuba antihumanizmussal. Ha megteszi, jövátételentül kiszolgáltatja önmagát az ellenfél skrupulusnélküli hatalmi princípiumának. Thomas Mann magas vártárolól ép' azért csak a tűz és a víz összeegyeztetlenségét hangoztathatja: a regresszió „lényege a hatalom, de az embernek megadatott az abszolútum. En a demokrácia nevét a legemberibbhez kötöm: az eszméhez, az abszoluthoz“. És ha a de-

mokráciának van jövője, akkor győzelme csak ezen a magaslati síkon érhető el.

München alkuvolt. És a demokrácia logikusan elvesztette jelen erejét, jövő-hitét és toborozó hiteletét. Miért? München előestéjén Thomas Mann kategórikusan szögezte le: „Az új valamit, ami (a regresszió következtében) a világba jött, csak mint a rossz új változatát foghatjuk fel. A demokrácia veszélye: a humanum illúziója, az a hit, hogy ezzel az új-jal szóba is lehet állni, hogy engedménnyel, készséggel, lojális előzékenységgel meg lehet nyerni a béke eszméje és a kollektív építő munka számára... A totális hatalmak világ- és történelemszemlélete morál és észokoktói teljesen független és ezek számára idegen dinamizmus, melynek követeléseit nem lehet engedményekkel kielégíteni, miután ezek határtnalank és meghatározhatatlanok“.

Van-e a demokráciának jövője? Hallottuk az előfeltételt. A felelet Münchenben hangzott el. A humanumból ime csak politikai öngyilkosságra futotta. „A demokrácia az emberi méltóság öntudata“, vallja Thomas Mann. Ez az öntudat a sorsfordulón nem állotta ki a próbát, kapitultált. Vég? Pont? Vég és pont a felmás demokrácia számára. Az igazi demokrácia számára figyelmeztető jel, hogy München után előről kell kezdeni mindent. És ez jól van így. Thomas Mann a demokrácia jövőjét leglényegéhez „határtnalank regenerálódó képességéhez“ köti. „Stirb und werde“: a német humanizmus százéves mottója, a müncheni „német“ győzelem torokszorító atmoszférájában kiáltja oda a világdemokráciának a megváltó szót. München után pontot kell tenni, újra kell kezdeni, erősebben, férfiasabban, szocialisabban és emberhez méltóbban. A mai kor infernális kohójában a vox humana megváltó szava érlelődik, mely csak akkor szólalhat meg, ha a regeneráció teljes lesz és hangja zengő érc

és pengő cimbalom, valami, ami lehetetlenné teszi a mikrofon-kéjelgést és ami multtá avatja a ráció natalmi indulatait. (Fábrý Zoltán)

A MAI FRANCIA LÉLEKTAN.
(Nicolae Mărgineanu: Psihologia franceză contemporană, Cluj, Ed. Institut. de Psihologie.) A francia lélektan szinte a németországiival egyidőben az angol empirizmus hatása alatt fejlődik ki és válik önálló tudománnyá. Könnyen érthető, ha a német lélektani iskolák kialakulása és fejlődése után Nicolae Mărgineanu a franciaországi lélektani iskolákat és azok eredetét vizsgálja.

A legelső francia gondolkodó, akiben az empirista hatás önálló és gyakorlati, minden metafizikai kisértetezéstől távol álló lélektan megfogalmazásához vezet: Condillac. Számára a lélek nem misztikus, az istenséggel és halhatatlansággal összekapcsolt megfoghatatlan létező, hanem megfogható és részekre bontható valóság. Az ember Condillac szerint csupasz szoborként születik. Ezen a csupasz szobron azután az érzékszervek működése által az érzéketek végtelen sorozata kap helyet. Minden lelki tény, észrevétel, érzelem, cselekvés ezeken az alap-nyezőkön, a léleknek ezeken az atomjain, a szenzációkon épül fel a különböző társításoknak megfelelően. Ugy a német, mint a francia lélektanok kezdő jellegzetessége: az asszociációs elméletek különböző változata. La Metrie és Helvetius hasonló irányban követik Condillac tanításait, de jóval kevesebb sikerrel. A francia racionalista szellem, mely minden élettani megnyilvánulásban a végső logost keresi, csak rövid ideig tűrheti a lélektani jelenségek ez atomisztikus és szenzuális, mindent a külső világából levezető rendszerét. Maine de Biran (mint a német Wundt) még az asszociációs elméletekből kiindulva, az én sajátosan egységesítő tényére hívja fel a figyelmet. A gondolko-

dás szerinte nem lehet érzéketekből összetevődő, másodlagos eredmény, hanem az én függvénye. Ugyancsak Maine de Biran hívja fel a cogito ergo sum lélektani tévedésére a figyelmet. A lélek nemcsak gondolkodás, állapotja meg, de éppen annyira törekvés és akarat is. Cabanis teszi meg a következő lépést az életerő fogalmának felfeltésével. Utána Cousin és Jouffroy a már-már tárgyi gyökereket vevő lélektant újból a bölcselet felé irányítják, a lélek önálló, metafizikai léteért szállva sikra, amelynek a testi folyamatokhoz semmi köze. Auguste Comte kiállása egy társadalomtudományra alapozott lélektan érdekében Cousin és Jouffroy lélektanának ellenhatása. Taine adja a lelemtudományra alapozott lélektan rendszert a comtei pozitívizmus alapján. Ez azonban szintén az asszociációs állásponthoz vezet. Végül is a francia lélektan Ribot-ban találja meg legteljesebb kifejezőjét. Ribot hatalmas egyénisége különösen a lélektani részletkérdések iránt érdeklődik ezeken a területeken valóban maradandót is alkot. A gondolkodás, az akarat, a figyelem és az egyéniség megbetegedései, patológikus megnyilvánulásai leginkább monoeráfiai tárgyai. Tanulmányaiiban különben mindinkább közeledik az élettani lélektan fogalmához. A lelki életet dinamikus egységként jelentkező folyamatnak tekintti. Ő vezeti be a francia lélektanba a gyakorlati módszert, a kisértetezést. Eless megításai, különösen az érzelmi oldallal kapcsolatos észrevételei mindmáig helytállóak. Ribot után Paulhan, Ribot módszereit követve, gyarapítja számos részleteredménnyel a lélektani kutatást. Binet alapozza meg a gyakorlati lélektanban azóta is felbecsülhetetlen értékű intelligencia méréseket, h'eres korfokokra alkalmazható test-jeivel. Boudon, Piéron és Faucault érnek el jelentősebb eredményeket a gyakorlati lélektan terén, míg Janet a patholo-

gikus tünetek tanulmányozásával biztosít magának helyet a francia lélektanban. Delmas, Levy Brühl, Tarde, Gustave le Bon, Blondel, Boutroux, Fouillé, Guyau még a fontosabb nevek a jelenkori francia lélektanban, kik a tudomány eszközeivel tárgyainak lélektani kérdéseket, míg Bergson, a lélek „teremtően fejlődő” sajátosságának kihangsúlyozásával tesz hasznos szolgálatot. A bergsoni intuición a lélektan kiküszöbölhetetlen gazdagodása.

Az említett egyéniségek és műveik ismertetése után Nicolae Mărgineanu a francia lélektan sajátos oldalhajtságainak pathológikus és a társadalmi lélektannak szentel egy-egy fejezetet s a legvégén a francia lélektan sajátos vonásait állapítja meg. Szerinte a francia lélektannak a tényekkel való foglalkozás a legjellegzetesebb sajátossága, ellentétben a némettel, mely a rendszerezésre törekszik. Jellemző még a kifejezési mód föltétlen könnyedsége, mondhatni eleganciája. (Fekete Ferenc)

A ROMÁNIAI FALUKUTATÁS.

A bukaresti Principele Carol nevű királyi intézet, amely D. Gusti professzor vezetése alatt évek óta kiterjedt és rendszeresen szervezett munkát végez a román falvak társadalmi és művelődési színvonalának emelése céljából, újabban számos publikációt tett közzé, amelyekből értékes következtetések vonhatók le. A kutatás minden irányzatára jellemző a *Cartea Echipelor c.* gyűjteményes munka, amely az uralkodó több idevonatkozó beszédén kívül Gusti professzor s az intézet munkatársainak értekezéseit tartalmazza a falun végzett és végzendő munka általános alapelveiről. Még terjedelmesebb az *Indrumător al muncii culturale la sate* (Utbaigazítás a falusi kulturmunkához) c. mű, mely részletesen elemzi azok tevékenységét, akik kiinn a falun a kulturális tevékenység központjai óhajtanak lenni. Részleteiben kidolgozza a könyv az

ilyenek és munkatársaik munkafeladatát úgy az egyes problémacsoportok monografikus kezelését, mint a falusi lakosság bármely életvonalkozására irányuló törekvéseket illetőleg. Ennek a műnek mintegy kiegészítést teszi Henrich Stahl írása a *Monografia unui sat* (Egy falu monográfiája), amely részletesen tárgyalja milyen nézőpontok szerint kell dolgoznia annak, aki monografikusan óhajt megragadni valamely falut. A higiénikus viszonyok, a népi hagyományok, a múlt és jelen közti vonatkozások, a falusiak élet-és világnézete, az iskola és a templom, a népművészet, a gazdaság, a közigazgatás és politika kérdései mind pontról-pontra sorra kerülnek. Stahl, aki hosszú évek óta dolgozó-társa Gusti professzornak, ebben a könyvében kitűnő vezérfonállal szolgál mindazon kérdések tisztázásához, amelyek a falu életszínvonalának emelését célzó munka körét teszik. (Fazekas Béla)

A NYUGATI HADSZINTÉR. (Singer és Wolfner, Budapest 1938.)

Duff Cooper a kiváló angol konzervatív politikus és író fenti címmel megjelent könyvében Sir Douglas Haig-nak az angol haderők parancsnokának emlékiratait dolgozta fel. Sok könyv jelent meg a világháborúról, de talán minden eddigi közül ez a legösszintébb és legegyszerűbb. Semmi páthos, semmi fennhéjázó lekcisinylés; barátok és ellenségek érdemeinek elismerése és hibáinak bírálata vezették mindig Haigot és ezektől az alapelvektől interpretátora Duff Cooper sem tér el. A csaknem ötszázoldalas könyv első — rövid — része Douglas Haig pályafutását ismerteti. A bur háborúban tevékenykedik eredményesen, majd Indiába kerül, ahonnan hazatérve tudását az angol hadsereg szervezésére használja fel. Újabb indiai utja után, a világháború kitörésekor fontos megbízást kap a nyugati hadszíntéren. Zseniális stratégiai képességei foly-

tán igen rövid idő alatt az összes -- a nyugati fronton küzdő -- angol haderők főparancsnokává nevezik ki.

Haig naplójegyzetein keresztül érdekes bepillatást nyerhetünk a nagy ütközetek és csaták előkészítésére és lefolyására. A marnel, aisnei, yperni csaták, a sommei ütközet, amelynek eredménye Verdun felmentése, a flandriai ütközet, majd a németek végleges visszaszoritása 1918 nyarán, aprólékos részletességgel jönnek szóba. Meglepő, mivel éles ellentétben áll a központi hatalmak vezetőinek egymásközött és alantaisaikkal szemben tanusított magatartásával, hogy kevés kivételtől eltekintve mennyire sikerült a harmónikus együttműködést biztosítani, egyrészt a franciák és angolok, másrészt a politikusok és katonák között. Minden kérdést közösen megtárgyaltak a kormányok és a hadvezetőségek képviselői.

A háborús siker inkább az erkölcsi, mint a fizikai tulajdonságokon nyugszik -- írta Haig egyik széljegyzetében. Ezt az igazságot bizonyította, a csak fizikai tulajdonságokon épülő német, osztrák vagy orosz hadseregek összeomlása, a sokkal szabadabb szellemű angol hadsereggel szemben. Hol történhetett volna meg, amit Haig is feljegyez, hogy például az angol szocialista dokkmunkások vezetője meglátogathassa a fronton a katonákat s hogy a sajtóban a háborúellenes vélemények szabadon megjelenhessenek.

Haig tábornok konzervatív gondolkodású volt, éppugy, mint Duff Cooper. Nem csoda tehát, hogy mindkettőjüknek sokkal rokonszenvesebb Asquith lord személye, mint pl. Lloyd Georgeé. Haig egyébként rövid és tömör, de sokat mondó mondatokban jellemezte angol és francia kortársait. Megtudjuk, hogy az angol vezérkar mindig nyugodt, pontos és megbízható volt, míg az egyébként rokonszenvesen beállított Joffre, Foch, Neville, Pétain személyein keresztül a franciák megbízha-

tatlanoknak bizonyultak a stratégiai tervek végrehajtását illetőleg. Painlevéről rokonszenvesen nyilatkozik, Poincaréről már kevésbé. (Jordáky Lajos)

TERSANSZKY J. JENŐ ÚJ KÖNYVE: (A vezérbika emlékiratai. Cserépfalvi. 1938) Középeurópa minden haladó intellektusa felneszel, ha valamelyik írásmű címében a vezér szó megjelenik. Legyen az bika, ló vagy akár ürré is. A közel múlt tapasztalatai minden gyanút igazolni látszanak. A vezéri hajamosság előszeretettel igazza maga alá a legkisebb, legártatlanabb szabad lélekzést. Az élet szabadságáért, a szabadabb életért reszkető egyén szétnéz és nem leli helyét a házban. Vagy ahogyan régebben mondták: a hazában. Nem csoda, ha minden segítséget személyes ügyének tekint. Az egyre csökkenő ellenállás perceiben, amikor a szabadság halványuló szeretete az életről való lemondással azonos, szívesen venné mindenki, hogy humanista, haladó szellemű írónk annyira éljenek a guny, a persziflázs vagy akár a szimbólum ilyenkor hagyományosan szükséges fegyverével, amennyire a körülmények megengedik és amennyire az élet elemi védelme megkívánja. Ezért vettük fokozott reménységgel kezünkbe Tersanszky J. Jenő most megjelent könyvét: a vezérbika emlékiratait. A könyv tényleg vezérbikáról szól. Egy szarvas gimről, akinek az élete pereg előttünk olyan formán, hogy halála után elmegy egy indiai fakirhoz. Annak tanácsát és segítségét kéri, hogy miként mondhatná el az emberek számára élete történetét, amiből azok nyilván tanulhatnak. „Népem vezére voltam. Persze ez mit sem mondana különben, -- meséli a vezérbika, -- hiszen tökkel ütött marhák is kerülnek közösségek élére. „Buhh! De hány!” Majd így folytatja: „Vezérbikává általában, ösödök óta, a legöregebb és legduhajabb gim szokott lenni. A szellemi felkészültség

abszolúte nem számít. Sőt bizonyos vonatkozásban jobban bevállik ezen a polcon a sötétagyúság... Az én vezérkedésemet, fura véletlen folytán, nem a szokott testi erő és vadság tette, hanem megboutván az ősi rendet, az én vezérkedésemben nagyrészt a szelemiség brillírozott. Mégis főlé emelkedtem e tulajdonommal a vezérletemnek örvendő tömegnek“.

E bevezetőből is nyilván kiderül, hogy a Tersánszky J. Jenő, aki különben kitűnő képességű köziro, maga is érezte, hogy a mai idők vezértípusát valami módon pellengére kell állítani. Le kell szedni róla a keresztvizet, hogy ne fertőzzön és ne mélyedjen egyre veszedelmesebben olyan közhitté és példaadóvá, amilyenre a középkor divatos ökológiai intézménye idején is nehezen fejlődhetett volna. Tersánszky J. Jenő arra gondolhatott, hogy tökéletesen elégséges, ha az állati mesébe burkolt figyelmeztetés fegyverével él. Elégséges, ha azt mutatja ki, hogy a régi módi csordaösztönökre is káros hatású, ha csak a testi erőbe és nagyszájú, bár hagyományos hetvenkedésbe bizik. A vezér uj és fordulatossá szellemiséggel felruházott kell legyen, hogy az idők uj követelményének megfeleljen. Sajnos e részben, már igen halványak és igen homályosak azok az azonosságok és azok a közös vonások, amik a szarvasok és az emberek társadalmát összeköthetik és eredményes tanulásra levonására alkalmassá teszik.

Még inkább az derül ki, a különben fordulatossá, helyenként izgalmasan fokozott elbeszélésből, hogy az állatok önvédelmi harcában tökéletesen elég egy csipetnyi fortélyosság, egy csipetnyi előrelátás, az ösztönök értelmi síkra való átszoritása, hogy a csorda életét az ő természetes elenségeitől, az erdő ragadozóitól megmentse.

De, hogyan kövessük a példát az ember önvédelmi harcában? Hiszen az emberi vezérbikák és vezérkeselyük egész létük és maradandóságuk alapját, leleményesen és vitathatat-

lan szorgalommal arra a fennálló tényre építik, hogy az emberi csorda évszázadokon keresztül, a sötétség, a kislíluság, a magával tehetetlen ragadozó ösztönök éjéből egyelőre amugysem tud kivergődni! Most igazán dáriódóját űli az emberi csordahajlamosság. Ezt hajtja a regresszió minden erejével a felszínre. „Humánistáidat, gondolkodóidat, a klasszikusok emléit szivogató fantasztáidat irtsd ki, s a nemzetközi helyzetben bizd a többi a csizmáidra!“ — adja ki ez a vezériesség a parancsot.

Ezzel a mákonnyal szemben, aligha nyujthat valamit a szarvasbikáról szóló példázat. A szarvasbika például egy veszélyes pillanatban — így meséli el az író — az őt még zsenge ifjúságában megtámadó hatalmas medvét egyszerűen úgy szereli le, hogy amikor az már a közelébe ér, egy jól irányzott szökkenéssel keresztül ugorja és — elszalad.

Nem adnók sokért, ha mi is át tudnánk szökélni korunk e sötét vezérbikai periódusát, vagy legalább önmagunkat tudnók pár évre eredményesen átugrálni (Pap Gábor)

MAGYAR KÖZGAZDASÁG ELŐMÉLET-TÖRTÉNET. (Takaróné, sz. Dr. Gáll Beatrix és Tamás Károly: A közgazdasági elméletek története. Budapest. Tébe könyvtár, 1938.) A tőkés termelési mód egyenlőtlen fejlődésének törvénye tükröződik vissza abban a tényben, hogy egyes országokban a nyersanyagelosztás és a világpiac mai állapota által már nem determinált elméletek érdekében nagyszabású tudományos munkák törnek lándzsát, ugyanakkor, amikor pl. Angliában Palm Dutt-ök és Cole-ök magas színvonalú munkái már a bekövetkezendő haladottabb gazdasági rendszerek mellett szállnak síkra.

Kétségtelen, hogy a történelem már sokszor teremtett olyan helyzeteket, amikor a korábbi gazdasági alapokból keletkezett politikai és tudományos felépítmények függet-

benültek a gyorsan változó és fejlődő gazdasági alaptól, visszamaradásukban önálló mozgást nyertek sőt az őket létrehozó alappal összeütközésbe is kerültek. Így történt pl. Angliában, amikor a feltörekvő polgári osztály érdekeivel ellentétbe került a gabonavám fenntartására irányuló törekvés, ami a hanyatlóban levő feudális földbirtokos osztály érdekeit szolgálta. Ezt a harcot az új termelési mód képviselője — a polgári osztály — nyerte meg, a gabonavámost eltörölték és így a fejlődőben levő ipar kivitele megindulhatott. Ugyanígy tükröződik vissza az imperialista korszak első osztozkodási idejében — a múlt század végén — kialakult gazdasági elmélet e kor tudományos munkásságában, amikor a gyarmati terjeszkedés következtében beálló általános fellendülés és jólét kitermelte azokat az elméleteket, melyek ennek a jólétnek örökkévalóságát igyekeztek bizonyítani. (Bernstein stb.) Ezekre az elméletekre a világháborút megelőző második, majd a később meginduló harmadik imperialista osztozkodás alatt kiéleződő ellentétek, az állandó tultermelés következtében beálló piachiány és fasizmusok autarkíás berendezkedései, alaposan rácafoítottak. Így ellen harcol Takaróné és Tamás Károly könyve és így állásfoglalásának időszerűségével szemben kételyünknek kell kifejezést adnunk, bár a közgazdasági elméletek tárgyilagos, kimenítő és világos ismertetése oly teljesítménye a könyvnek, melyért szerzőnek ma, mikor a tudományos munkák megjelenése nehézségekbe ütközik, köszönet jár. A könyv állásfoglalása az exogén gazdasági elméletek mellett itt nem tehető kritika tárgyává, csupán fenti értelemben, azonban feltételezzük, hogy ez az állásfoglalás a kiadvállalat szempontjából

bizonyítva nem nélkülözi az időszerűséget és a szükségességet. Megállapítása, hogy: „az anyagias világnézet tuhaladott álláspont és a fejlődésnek az ember belső élete, szellemi, erkölcsi és vallási megújodása szab irányt“, teljesen analog körülmények kivételével, mint amelyek a művészet-történet terén az impresszionista és kubista irányokat kitermeltek. Hanyatlóban, megszűnőben levő társadalmak és termelési módok szükségszerűen fejlesztenek ki magukból oly szellemi megállapításokat, tudományos és művészi munkákat, melyek a még élen járók érdekeinek szolgálatában állanak. Távolról sincs itt arról szó, hogy a kubista festők és az exogén okokra hivatkozó közgazdászok tudatosan igyekezzenek elködösíteni a valóságot a hanyatlóban levő uralkodó réteg érdekében, csupán arról, hogy munkásságuk nem egyéb, mint koruk egyik törekvésének kivételése, a birtokban levők szűgeszűrt hatalmának megnyilvánulása és annak a szükségletnek kielégítése, melyre a művészetet és tudományt még fogyasztani képes réteg igényt tart. A hanyatlóban levő rétegek érdeke azonban mindig a valóság elhomályosítása.

Bár az utópista, tudományos és revizionista gazdasági elméletek ismertetésénél a könyv azok kritikáját a polgári közgazdászok szokásos frázisaival intézi el, az elnyomorodási elmélet megvalósulását egyszerűen tagadja, a falukutatók stb. munkásságát figyelmen kívül hagyja, a munkaérték elméletet pedig helytelenül magyarázza, mégis meg kell állapítanunk, hogy a könyv nagy felkészültség eredménye. A közgazdasági tudomány körülből 200 éves történetét, irányainak és azok képviselőinek ismertetését, így alaposan és körültekintéssel még egy mű sem foglalta rendszerbe és illyértelemben a könyv hiánypótló, a közgazdasági ismeretek fejlesztése érdekében pedig hatarozott érték. (Nagy Gábor)

ORSZÁGÉPÍTÉS. (Világnézettudományi Szemle. Budapest. Szerkesztik Szász Béla és Szokotay Béla.) — A szerkesztők évi 1000 oldalon ígérk a szemle megjelenését s el lehet hinni, hogy fel vannak készülve az ígért munkaszolgáltatásra. Már maga az első szám is jellemző dokumentuma a mai időnknek, mert a parancsuralmak idején néz szembe „Beköszöntőjében” és tanulmányaiban a parancsuralom elméleti és gyakorlati kérdéseivel. A Beköszöntő szembenézése egyben állásfoglalás is. A müncheni megegyezésből indul ki, melynek következményei a magyarságot is közvetlenül érintik. A megegyezést magát a parancsuralmi nemzeti államok győzelmének könyveli el s megállapítja azt is, mint különös értéket, hogy Mussolini és Hitler békés eszközökkel vívták ki az egyezményt. A kisebbségi elv érvényesülését mindenestre észre kell vennünk, bár kétségtelen, hogy a világpolitikai helyzet nem a kisebbség általános érvényesülésének elvét segítette elő a müncheni egyezményben, különben nem maradtak volna olyan függő kérdések, melyek azóta is nyugtalanítják a világot. Hogy magyar szempontból messzemenő hatása volt az egyezménynek azt már a bekövetkezett események is igazolják, ellenben legalább is túloptimista a Beköszöntő, ha arra következtet, hogy a magyarság elodázhatatlan reformkérdéseit a parancsuralmi rendszer oldja meg. „A felvidéki magyarok visszacsatolása után elodázhatatlanok lesznek mindazok a reformok, amelyek ugyan már régen megérették, viszont amelyeket a régi liberalizmusnak hazai csökevényes maradványa mindez ideig el tudott buktatni...” Ez a megállapítás csak félig igaz s ha a felvidéki magyarság visszacsatolása teszi halaszthatatlanná a reformokat, ez azt jelenti, hogy ebben a magyarságban kell lenni oly átitűtő erőnek, mely a magyarországi magyarságban éppen a tekintélyi elv burkoltabb-nyiltabb gyakorlata miatt

nem tudott kifejlődni. Ha igazán a népi erőkre támaszkodnak, mindenféle csökevényes hagyománnyal könnyű lesz leszámolni, akár a liberalizmus, akár a feudális tradíció az, de ha ezt a két gátló elvet külön választják s egyiket a másik ellen próbálják kijátszani, akkor maguk a reformok jutnak ebek harmincadjára. Hogy a liberalizmus nemzetpolitikai vonalvezetése Magyarországon lejárta magát, az lehet, de ne feledjük el, hogy ez az irány virágkorában teremtett, munkaalkalmakat adott, élelehetőségeket nyújtott, gondolatokat engedett valósággá válni, s a parancsuralmak, melyekben a Beköszöntő remélkedik, az emberi energia természetes érvényesülését eddig inkább gátolták, mint érvényesítették. Helyes, hogy a szemle számol a diktatúra lehetőségekkel, hiszen megvalósulásuk a napi politika időszerű kérdése, de hogy az új tervszerű öntudatos országépítésre a diktatúra segít, ezt minden látszat ellenére sem lehet megállapítani. Pedig az elméleti cikkeken kívül (Szokolay Béla: Diktatúra és társadalom, **Hamvas Béla: Szellem és hatalom stb.**) gyakorlati cikkek is nagy felkészültséggel foglalkoznak az országépítéssel. Molnár Ferenc az országtervezésről, Erdődy Mihály a magyar faluról, Budinszky Endre Szeged város építési tervéről írnak alapos cikkeket. De jobb lenne, ha nagyobb megegyezést látnánk elméleti és gyakorlati cikkek között. Ki kell emelni Szász Béla tanulmányát a diktatúráról és diktátorokról, melynek végső következtetése az, hogy a magyar nacionalizmus egyik sarkitétele a nemzet részvétele sorsa intézésében. Szembe állítja a német Führer-elv egységes voltával a magyar szemlélet dualisztikus jellegét s megállapítja, hogy a magyar diktatúra sohasem válhat tartós uralmi rendszerré. A szerkesztő e józan és logikus megállapításával nem vágnak mindenütt össze a munkatársak következtetései. (Rab Imre)

H O Z Z Á S Z Ó L Á S

MÉGEGYSZER A FILM ÉS A ZENE

Film és zene címen a múlt havi Korunk kisebb cikket közölt a filmzene hiányosságáról. A cikk megállapításai meggondolásra érdemesek, kérdések egész sora vetődik fel, melyek mindenike külön figyelmet, megvilágítást kívánna. Pár megjegyzést azonban nem hallgathatunk el.

Cikkirónak igazat kell abban adnunk, hogy kevés a jó filmzene, illetve kevés a művészi értékű zenésfilm. Film és zene szerencsés művészi és műfaji összkapcsolása tényleg a kettő elvi ellentétei miatt nem sikerülhetett eddig. Kizárja a látási és hallási funkciók ellentéteessége. Vagyis: a fők (?) az emberi természetben rejlik. További akadály: A film új művészet, a zene ősrégi. A film — a cikkiró szerint — konkrét; a zene elvont. A zene elmélyülést kíván, a film nem. A jó filmet se lehet ismételtlen megnézni. A zenében jót (rosszat) sokszor meghallgatunk, stb. A hangosfilm — szemben a némafilmmel — már technikailag pontos képe lehetne a valóságnak térben, időben, s a mozgások megfelelő hangzása sem marad el! Itt szervesen *egy* lehetne a zene és a film. Miért késik mégis a jó filmzene, illetve a jó zenés film?

Cikkiró magyarázatnak szánja a látás és hallás fiziológiai kétféleségéről szóló fejtegetését. Ám ez nem elég meggyőző. Talán azért nem, mert úgy érezzük, hogy fülünk, szemünk, csak *külső* kapui a benyomásoknak. Ami betör vagy belopózik rajta, — az bennünk marad. Viszont, hogy hogyan értékeljük, mivé alakítjuk a befogadottakat, az másutt dől el. A művészetekhez vivő lelki folyamatainkban ezek a tisztán fiziológiai tények kétségtelenül jelentősek: de nem a végső okok. Más tényezőknél *nagyobb* a szerepe abban, hogy zenében, filmben, képből mi okoz örömet s mit vet el az izlésünk, s így, hogy végeredményben mit hoz létre kifejező eszközökben az ember, az emberiség?

Nem hallóidegünk és nem látószervünk határozza meg csupán, hogyan s mi módon közli, ábrázolja önmagát, belső és külső világát az ember, hogy hogyan nyilvánítja művészetében belső világát, azt a színteret, mely szünetlenül épül, alakul, változik, hatást vesz fel az érzékszervek útján, hatást árasztva s maga is folyton alakulva és folyton alakítva a reáható világot, melynek fényei és árnyai, örömet és kint okozó tényei *folyton* érik. Hogyan mintázza, alakítja az ember a valóságot a művészetben? Belső és külső világának sokszor ellentétes törekvéseivel mit mivel nagy álmaiban, művészetében az emberiség? Hogyan védekezik tulerő ellen, hogyan keresi azokat? Az emberi energiák e teremtő-pusztító szünetlen özőnlését megsejthetjük művészi törekvéseinek történetéből. Fejlődésmenetéből elleshetjük az emberiség „nagy szivdobbanásait, lázasabb érverését, nyugtalan lázgörbójét“. Ezek a történelem, a művelődéstörténet drámai pillanatai. Ezt jelzik az új stílusok, formák, művészi eszközök anyag forrongása, alak és értelemváltása...

A szintézis a művészetek területein is így jelentkezik: a fejlődés egy *egy* állomásaként, ezer szál összefutása percében. A művészetek, műfajok

talán ilyenkor születnek, alakulnak. Lehet, hogy a szemlélő ezt művészetek „találkozásának” látja. Látszatra az is, — de csak ha mereven, mozdulatlanul, egyszersmindenkorra *készen* látjuk a művészetet, mondjuk, dívatosan szólva, ha mechanikusan és nem dinamikusan nézzük a valóságot, melyről tudjuk, hogy nem mozdulatlan.

Igy az opera sem születhetett a dráma és a zene „találkozásából”. Ugyanigy nem teremthetett az „egyházi költészet és a zene összekapcsolása” oratóriumot. De mindkettőnek, e „magasabb” műfajoknak életgyökereit mutatják a népi kulturák... Az opera csirái ott vannak az énekes-szinterszenés népi játékokban, a világi vagy vallásos tárgyúakban: az oratóriumé s egyben az operáé s a passziójátékok és gyakorlatában, minden vallás liturgiáiban.

Azt hiszem cikkiró jóslata merész, amikor a rajzos-zenés trükkfilmben látja a „jövő zenéjét”. Nehezen képzelem el, hogy az élő zene gazdag lehetőségeiről lemondhatnánk ennek a kedvéért. „Élettelen testek életet utánzó mozgásával” lehet sikeres és a valóságot mélyen érintő szimbólikus *játékot* elképzelni, de hogy ez lenne az „egyetlen műfaj, melynek létjogosultsága igazolható”? Félek, hogy ez a gyermek kiöntése a fürdővízzel... S hogy *ez* szembeszállna századunk indusztrializált művészetének tarthatatlanságával? Én azt hiszem, ezt a szembeszállást nem a „műfajok” hozzák majd meg...

Cikkiró sorai alapján az a benyomásom, hogy a zenével szemben nagy igényű... A *zene* — szerinte — egyet jelent a kultikus zenével. (Kultikus zene alatt általában tárgyi természete szerint vallásos szertartások zenéjét értjük. Nem egészen világos tehát, hogy hogy értendő itt?) A zene ezek szerint cikkiró számára csak a „magasabbrendű zárt formák világa” lenne? Hogyan? Csak magaskulturákról vesz tudomást!? Csak az „elmélyülést” kívánó zene a zene? Népi kulturákat, népzenei barbár paraszti zenét nem ismerünk? De nincs-e a műzenének is százezer arca és milliányi változata, mint magának az életnek, a nyelvnek, a beszédnek, mely magáról az életről ad minden pillanatban jelentést? A zene ősi és egyetemes nyelv, mely kevésbé szakadt nemzeti szigetekre, mint az emberi beszéd. Az élet mélyebb és távolibb, forróbb valóságainak hirhozója! Határait bizony nem lehet egyéni elgondolással megvonni s bár minden *egyéni* is benne van, mégis tömegek közös birtoka lehet...

Cikkiró méltatlankodása jogos. Az adott technikai- és műveltség-színvonal mellett az operett irodalom filmzene, zenésfilm lehetne jobb. Sok hig művészetpótlék helyett adhatna széles rétegeinknek ez a kultúra sokkal lelket táplálóbbat is. Dehát ez egész kulturánk vagy álkulturánk nagy nyitott kérdése. Ezért várjuk talán új műfajok születését? Azt hiszem nem a film és a zene elvi konfliktusa, ami előttünk kiterül. A művészeti kérdésekben csak általános jelenségek ütik fel fejüket itt is, ott is... Ujjászületnie nem a műfajoknak kell, hanem a művészetet megszabó erőknél — seregestől. (*Szegő Julia*)

LAPOK, FOLYÓIRATOK

Tunisz és Korzika

Az olasz-francia feszültség napjaiban meglepetésszerűen hat *André Tardieu*, az Olaszországgal való kiegyezés szószólójának cikke a *Revue des deux Mondes* legutóbbi számában. A cikk tulajdonképpen Tardieunek az idej Volta-kongresszuson tartott beszéde, melyben a híres jobboldali politikus ismét az Olaszországgal való sürgős kiegyezést szorgalmazza. A Földközi tenger s Afrika uralásában szerinte Angliának s főleg Francia- és Olaszország meg kell találniuk a kiegyezés és együttműködés útját. Mindhárom államnak létérdeke — írja — a Földközi-tengeri kijáratok szabadsága s ezért Anglia, Franciaország és Itália helytelenül tennék, ha a Földközi tengerért és Afrikáért marakodnának, ahelyett, hogy közösen élveznék a kínálózó előnyöket.

A *Die Neue Weltbühne* hasábjain Rudolf *Firth* s *Max Werner* mutatják ki világosan a tuniszi kérdés hátterét. Kiderül, hogy a tuniszi olaszok száma 106-, a franciáké pedig 86 ezer. Természetesen Mussolinét nem a tuniszi olaszok felszabadítása, hanem Tunisz nyersanyagai érdeklik s újabb hatalmi pozíciót szeretne kiépíteni a Földközi-tengeren Franciaország és Anglia ellen. Tunisz megtámadása két irányból: a Szicília és Tunisz közti flotta és repülőbázissá kiépített Pantellaria szigetéről és olasz Libia felől várható.

Korzika szigetének stratégiai jelentősége szintén elsőrangú, mert Toulon és Bizerte francia hadikikötőkkel Franciaország Földközi-tengeri hatalmának legfontosabb támaszpontja.

Franciaországgal szemben Olaszországot a Harmadik Birodalom teljes erővel támogatja. A *Deutsche Wehr* még 1938 januárjában megírta, hogy az olasz birodalom hid, melyen át a gazdag Afrikához s a szabad Indiai Óceánhoz lehet jutni.

Németország pénzügyi helyzete

A *Revue de Paris* november 15.-i száma érdekes tanulmányt közöl Schacht pénzügyi politikájáról. Hogy az egyre növekvő állam- és pártgépezet szükségleteit fedezhesse, Schacht a burkolt infláció módszeréhez folyamodott. Viszont ismerve a német népnek még a weimari korszakból eredő infláció-izonyát, a nagyfoku pénzfelhigitást az árak emelkedésének megakadályozásával palástolta el. Ezért növelni próbálta a termelést, hogy a szükségleti cikkek termelése azonos maradjon a kibocsátott papírpénztömeg értékével. Ugyanakkor ügyelt arra, hogy a tömegek vásárlóképessége ne emelkedjék, miértis az infláció okozta pénzfelesleg betétek alakjában bankokba került, vagyis immobilizálódott. A magyarányú fegyverkezés, valamint a nyári mozgósítás azonban visszaesést okozott az iparban s ezért Schacht pénzügyi manőverei nem érték el a kívánt célt.

Hogyan készül ma egy könyv Madridban?

Az irodalomtörténetben egyedülálló módon készült el a 13. Nemzetközi Brigád *Csapajev* nevű századának története, ahogy ezt *Alfred Kantorowicz* az *Europe* november 15.-i számában elmondja. A Csapajev-század, melynek tagjai 21 nemzetből kerültek ki, hősiiesen harcolt Terruel-nél, Malagánál, Granadánál s Brunettenél. Ezeknek a harcoknak törté-

netét írta meg a század hetvenkilenc tollforgatója Kantorowitz irányításával, (a könyv címe: *Tchapaiev — le batallion des 21 nationalités*) Madridban a polgárháború második telén. A Diana-nyomda, hol a könyvet nyomták a Cité Universitaire negyedben a Franco-állásokkal szemben, lövészárkok, fedezékek, házromok között egy barakkban működött. Nyomdászai frontkatonák voltak, akik pihenőjükben a lövészárkot szedőgéppel cserélték fel.

Az angol-amerikai kereskedelmi egyezmény

A *Libertatea* c. román közgazdasági szemlében St. Antim az angol-amerikai kereskedelmi egyezménnyel kapcsolatban rámutatott azokra a nehézségekre, amiket az a angol dominiumok gördítettek az egyezmény létrejötté elé. Az Ottawai egyezés óta a Brit Birodalom többé-kevésbé zárt gazdasági egység. Az anyaország, a gyarmatok és dominiumok termékei kiegészítették egymást, az angol Birodalom legnagyobb részét saját maga fedezte szükségleteit. Amilyen mértékben elzárkóztak az autarkias államok a külföldi bevétel elől, olyan mértékben romlott Anglia külkereskedelmi mérlege. Hasonló helyzet alakult ki az Egyesült Államokban, úgyhogy a két világ gazdasági magyhatalomnak közelednie kellett egymáshoz, hogy termékeik kicserélésével helyreállithassák gazdasági egyensúlyukat. Az angol-amerikai egyezmény különben a világkereskedelmi forgalom 30 százalékát teszi s évi 1250 millió dollár értékű árumennyiség forgalmát irányozza elő. Az egyezmény politikailag bár nyitva áll minden más állam előtt, kétségtelenül Németország ellen irányul. Az Egyesült Államok u. i. Németország kereskedelmi politikáját rendkívül sérelmesnek tekinti s ezért kizárta az egyezményben való részvétel lehetőségéből. Szóba kerül az is — írja Antim — hogy a német árukra 50 százalékos vámemelést alkalmaznak, feleletül Németország délamerikai kereskedelmi üzelméire.

A háború szociológiája

A *Revue Internationale de Sociologie* érdekes összefoglalását adja a háború tárgykörével foglalkozó szociológiai munkáknak. A múlt században a szociális darwinizmus iskolája a háborút biológiai alapon akarta megmagyarázni. Eszerint a felfogás szerint a háború az emberek természetes kiválasztódásának, szelekciójának összege. Gumplovicz osztrák szociológus 1883-ban megjelent könyvében (*A fajok harcának elmélete*) az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségeinek harcát az osztályharc formájának minősíti s ezenal a történelmi folyamat lényegét a nemzetiségi csoportok kölcsönös küzdelmében látja.

Steinmetz műveiben (*A háború, mint szociológiai probléma* és *A háború filozófiája*) a háborút kollektív erőfeszítésnek tünteti fel, mely a legjobb eszköz a nemzetek nevelésére. Beállításában a szelekció egyedüli módszere a szenvedés s ezért szembeszáll azzal a felfogással, mely szerint a háború következményei a demoralizáció s a népi értékek megsemmisülése.

A Nemzetközi Szociológiai Intézet 10. kongresszusának tárgya — mint ismeretes — a háború és béke szociológiája volt, melynek során feldolgozták a háború demográfiai, lélektani, erkölcsi, jogi és gazdasági vonatkozásait. Jean Duprat francia szociológus mindenekelőtt a hadiipar jelentőségét emelte ki.

Az angol és a német jellem

A Párizsban megjelenő *Zukunft* c. hetilap angol-német különszámában többek közt az angol és német átlagember jellemének és vérmérsékletének összehasonlítását adja. Az egyik tanulmányt *Harold Nicolson*, a másikat *Arthur Koestler* írta. Nicolson kiemeli, hogy míg az átlag angol elfogadja a német rokonságot, addig a német kispolgár semmiféle illuziót nem táplál északi fajtestvéreiről. Viszont az angol kispolgár csak a német nép szőke haját, kék szemét, háziasságát és sportszeretetét ismeri s azt hiszi, hogy Németország magáévá teszi az angol kompromisszumos politikát is. Nem érti, hogy a német szellem kifejezetten kompromisszum-ellenes.

A német értelmiség előtt a politikai gondolkodás és cselekvés filozófiai elvek alkalmazása s eszerint a felfogás szerint az angol opportunizmus elvvé emelt elvtelenség. S ha az átlag angol szembenáll a filozofáló Fichte-Hegel utódokkal, úgy a német filiszter számára érthetetlen a kettős könyvvitel módszerének a politikában való alkalmazása. A német szellem a megalkuvást kiségitő eszköznek tekinti, amihez csak vágszükségben nyul. Mindezeknek az eltéréseknek szociológiai gyökerét Koestler abban látja, hogy az angol politikát irányító arisztokrácia elpolgárosodott s átvette a kereskedelmi ügyvitel módszereit, a német polgárosodás folyamata ellenben még nem zárult le. Az angolok a lovagi kardot főkönyvvel, a pajzsot pedig mérleggel helyettesítették. A németek azonban még mindig a pán-célnál tartanak.

A lengyel központi iparvidék jelentősége

A német terjeszkedés legújabb irányát a *Deutsche Rundschau* decemberi számában megjelent tanulmány is jelzi, mely a lengyel ipar központjáról számol be. A tanulmány szerzője, *Walter Pahl* német geopolitikus szerint a lengyelek gazdaságpolitikai célkitűzései először Gdunia kikötőjének kiépítésében nyilvánultak meg. Tizenöt év alatt a kis halászfaluból százezer lakosu világgikötő lett, Lengyelország Észak-tengeri terjeszkedésének bázisa. Gdunia felépítésén keresztül Lengyelország nem csupán külkereskedelmi függetlenségét, hanem keleteurópai befolyását is biztosítani akarja. A mai Lengyelország azonban két részből áll: az erős és fejlett iparu Nyugat-Lengyelországból, mely ezelőtt Németországhoz tartozott és a tulnyomóan agrár jellegű, visszamaradt Kelet-Lengyelországból. A lengyel gazdaságpolitika jelenlegi célja a két vidék összehangolása s ezért minden eszközzel a központi fekvésű Sandomierc-*iparvidék* fejlődését szorgalmazza. Ez a vidék azonban — mint azt *Kwiatowsky* lengyel iparügyi miniszter kiemelte — még csak félig bir ipari jelleggel. Még nincs kialakult gazdasági képe, nemzeti veszedelem esetén azonban geopolitikai helyzete következtében a lengyel nemzetvédelem központja lehet. Sandomierc vidéke 58.669 négyzetkilométer, 5.6 millió lakossal. Termőföldjei rendkívül gazdagok, közvetlen közelében fekszenek a Felső-szléziai szénbányák, valamint a Lengyelországhoz csatolt Teschen-i terület vasművei. Jelenleg e vidéken 20 nagyobb ipartelep működik, villanyosításuk igen előrehaladt. Vasuti kapcsolatai Varsóval s a tengerrel elégségesek. A kiépülendő központi iparvidék féltávolságra van a Balti és Fekete tenger között. E körülmény adja az itt folyó iparosítás külpolitikai jelentőségét Gdunia és Konstanca között.

(g. e.)